

Ion Dumitriu-Snagov

INDIA

MERIDIANUL GANDHI

EDITURA SPORT-TURISM

București, 1978

Pentru
Marinela și Iuliana
— pagini luate din odihna lor...

În loc de prefață

O carte despre India nu constituie un eveniment editorial unic, fiindcă statistica este generoasă cu această temă literară pe plan universal. India nu atrage deci astăzi cititorii prin pagini de reportaj în premieră absolută.

Din punctul de vedere al ineditului spațiului geografic și al patrimoniului cultural, cartea lui Ion Dumitriu-Snagov nu aduce elemente necunoscute pentru iubitorii Indiei.

În discuțiile noastre purtate la Madras, Tiruchirappali sau Cap Comorin, căutînd împreună să înțelegem viața în toate dimensiunile ei sociale și, cu unități de măsură ale cercetării științifice, să pătrundem chiar și pe acele căi ale anistoricității culturii indiene, ne întrebam dacă, interpretînd India cu ochii scriitorului contemporan, nu o depersonalizăm. Dar, dacă admirația (provocată de bogăția artistică a templelor cu o complexă funcție socială) și entuziasmul (născut din autoritatea cu care operează tehnica modernă de cel mai înalt nivel în laboratoarele din Himalaya sau Delta Cauveriului) sînt evaluate cu ochiul omului de cultură, dimensiunile Indiei cunosc valori mai interesante. Ele nu se subordonează misticii pe care au folosit-o uneori reportajele pentru a încifra impresiile produse de contactul cu această lume — fiindcă universul indian îi poate da cititorului neavizat senzația unei lumi cu totul izolată de restul planetei.

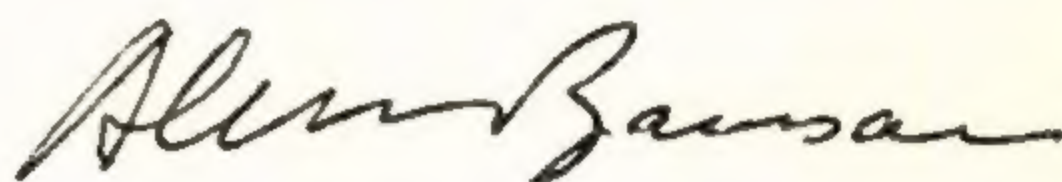
Cartea lui Ion Dumitriu-Snagov prezintă personalitatea Indiei pe o nouă dimensiune : aceea a confruntării în care se realizează ea astăzi la scară mondială pe un larg evantai de șapte. Și, foarte normal pentru un român, și cu argumentele pe care i le oferă cultura română în universul continentului nostru. Proiectată cu mijloace în același timp savante și literare, India rămîne o entitate distinctă și accesibilă logicii general-umane, nu un fenomen para-uman subjugat misticii, ci un peisaj literar inedit al lumii noastre. Dar, pentru a o înțelege mai bine (ca și fraza autorului nostru), India ne solicită la un răgaz mai îndelungat în meditația zilnică. Datorită acestei invitații, cartea de față capătă valențele pe care știința le împrumută artei și cu care aceasta ne favorizează în procesul cunoaș-

terii. Astfel, la sfârșitul lecturii avem satisfacția estetică a cunoașterii prin tema generoasă și performanța stilistică a celui care a slujit-o.

Prietenia care ne leagă îmi permite a-l divulga public pe Ion Dumitriu-Snagov : a urmărit mișcarea interioară a Indiei cu incandescența aparentei pasivități, aceeași cu care ea își disimulează marea pasiune pentru viață.

Roma, 11 aprilie 1978

A handwritten signature in dark ink, reading 'Alessandro Bausani'. The script is fluid and cursive, with the first name 'Alessandro' written in a more compact, stylized manner and the last name 'Bausani' in a more extended, flowing script.

Prof. Alessandro Bausani
Director al Institutului de Studii Islamice
al Universității din Roma

India este una — indiferent de nivelul la care se exprimă, indiferent că, întâlnind-o, poartă numele de Radha, sau Devan, sau Mahātma Gandhi. Fiecare mișcare a lor — ca personaje de carte sau ca ființe reale — este una din bătăile inimii Indiei, o melodie plină de semnificație. Fiecare cuvânt se realizează în acțiune și dinamica lor psihică se transformă într-o traiectorie de simbolică cosmică.

Înapoia fiecărui gest mărunț se descoperă Marea Indie, pe singura direcție istoricește posibilă : înainte, pe un adevărat meridian al umanismului, pentru care nu există decât un singur nume : Gandhi.

India este una pentru sine ca și pentru restul lumii...

India este una, o lume în sine, precum ea este unică în lume...

Dincolo de granițe

În India, chiar afară din India...

Despre India nu se pot scrie decît poeme. Ea este un cîmp imens de cîntece, în care imnul a crescut în holde bogate încă de cînd a ieșit din ape primul său creștet de pămînt și cînd strălucirea soarelui l-a binecuvîntat cu căldura razelor sale. Și nimeni nu poate spune că n-a ieșit din ape întîi cîntecul și că el n-ar fi tras după sine pămîntul din adîncuri !...

Sufletul Indiei este o melodie și viața este forma ei într-o mișcare continuă, la dimensiunile universului. Nu mai operează nici diviziunile timpului, nici spațiul. Nici măcar secolele nu au cum să-și scoată conținutul la lumina evenimentelor reproduse în milioane de mituri.

Și India, această existență melodică, într-o relaxare de cugete cum numai apele ei știu s-o murmure prin inimile oamenilor, se recunoaște oriunde pe glob, în orice colț de pămînt unde au dus-o pe tălpile lor cei înmuguriți din marele ei suflet — din acel Mahātma, care a tras după sine uscatul din adîncuri...

Așa gîndeam sub arcele de piatră ale monumentului care-și întîlnea bolțile înalte pe cerul lăptos-străveziu. De sus pulverizau picăturile ploii de abur ale unei călduri toride în ziua de 1 ianuarie. Cuvintele înscrise pe monumentul cu silueta marmurei lustruite pe sideful de jar al înălțimilor îmi revin din fiecare dală de piatră : „Glorie tamililor răpuși de invadatorii japonezi pentru apărarea Singaporelui !“.

Cerul își aprinde sideful străveziu și picăturile de ploaie ard. Monumentul își rotește mănunchiul de arce într-o rozetă ce prinde viață. Totul se răsucesce în hora celestă a cuvintelor unde imnurile sobre se unesc pentru gloria celor căzuți întru apărarea patriei...

Cu cîțiva ani în urmă, tot într-o zi de 1 ianuarie, priveam din India, de pe pămîntul tamililor la Cap Comorin, cum printre stîncile negre se îmbrățișau în Baia lui Gandhi valurile a trei uriași : Golful Bengal,

Marea Arabiei și Oceanul Indian. Era ceasul de amintire a sacrificiului lui Mahātma în ridicarea la luptă a tuturor indienilor de pe glob, pentru libertate și demnitate umană.

Aici, la Singapore, gloria tamililor căzuți în cel de-al doilea război mondial este veșnic murmurată de îmbrățișarea valurilor Oceanului Indian cu cele ale Oceanului Pacific. Aici coloșii de apă nu se mai îngînă cu clopotul templului din Cap Comorin, ci se împletesc cu clinchetul macaralelor gigante din danele de pe Elisabeth-Beach. Niciunde și nicidecum nu mi s-au părut mai mari simboluri care să preamărească jertfele omenirii pentru libertate : ecuatorul, pământul, oceanele și oțelul macaralelor.

Și, aceste simboluri gigante, numai ele singurele, pot să facă aureolă pe fruntea acestui popor, pe mărimea faptelor sale...

Omul cucerește aici pământul pas cu pas și face să crească din sudoarea frunții sale, prin veacuri, lanuri și temple. Dravidienii, strămoșii popoarelor tamile, au învins oceanele și le-au cucerit palmă cu palmă, măcar că valurile lor le ștergeau, odată cu sudoarea, și lanuri și temple... Ei au supus apele oceanelor și apele musonilor, au străbătut prin valuri, taifunuri și soare, orizonturi, din Africa de Sud pînă în Singapore și Indonezia, înmugurind în noile patrii cîntecul primordial.

*

Creștetele palmierilor se risipesc pe străzi și prin grădini, cocotierii își strîng la umbră nucile rumene, ca sinii plini, gata să mustească rîuri de lapte. Pe sub coloanele monumentului se risipește mireasma cărnii din mango, fructele a căror pulpă roșie găzduiește singura minune pe care o suportă pământul : aroma. Frăgezimea lor te face să le asemeni cu amăgirea, s-o dorești veșnic, să trăiești sub teroarea nesiguranței, tortura celei mai divine expresii lirice : teama de pieire.

Dinspre țărm, statuia cu sariul din voal bleu, tivit cu fire de aur, se ridică de pe banca de piatră. Părul negru îi capătă sclipiri de oțel și coada împletită cu flori mărunte îi curge ca o ghirlandă peste umărul stîng. Fața albă ca laptele se luminează de zîmbet, ochii codați mă fixează cu pupilele negre înconjurate de ape cenușii. Brilantele din cerceii de nas împrăstie scînteii multicolore.

Mă plec cu aceeași cucernicie cu care aș fi întîmpinat pașii monumentului de piatră :

— Ra-dha !... abia apuc să îngîn eu.

— John ? ! Neînchipuit, John !

Auzul meu nu mai deslușește vorbele și Radha îmi umple orizontul pe care nu se înscriu decît scrișnetele macaralelor din port. Pe fruntea Radhei, ochiul lui Șiva scînteie cu o căldură de jar și fierbințeala lui mă arde cu chinul dulce al regăsirii. Și vocea ei se adună din lumină,

cum amintirea își ia carnea din conștiință și ne apropie pașii pe dalele de piatră. Și nu știu nici astăzi : Cîntau dalele de marmură sau marmura ne trăgea în sine cîntecul pașilor ? !...

Surpriza întîlnirii creștea cu cît ne simțeam și fizic unul alături de altul. Despărțiți pe un aeroport, cu ani în urmă, ochii ei, cu cenușiul risipit în gol, se adunau acum, aici, cu aceleași lucriri :

— Intre prieteni nu există depărtare !...

— Da, Jonh, cum *Karma* nu suportă cătușele...

Veneam din Australia, unde eram sigur că o voi întîlni la lucrările Congresului de Studii Orientale, fiindcă se dezbăteau teme din specialitatea ei și știam cît este de avidă de noutăți. În toate acele zile petrecute la Canberra, lucrările Secției Asiei de Sud mi s-au părut că-și amînă oarecum concluziile, că nu se pot încheia, că o așteptam cu toții...

— A trebuit să rămîn tot timpul să asist la restaurarea monumentului de la Borobudur, din Indonezia ! se explică ea. Cînd ai să-l vezi, ai să înțelegi de ce... Nimeni din echipă nu s-a putut dezlipi. Și toți am fi vrut să fim acolo, în Australia !...

Căldura se spargea în valuri de țărîm și se răsucea în tăvălugi leneși pînă departe. La Kockpitt-Hotel se mai vedea holul cu pomul de iarnă împodobit în ajun, cu scamele de zăpadă din vată atîrnînd pe crengile țepoase din plastic străvezii. Cîțiva turiști mîneau cu poftă, într-un viscol de vorbe și rîsete, pepene roșu...

— John, am plecat din Djakarta împăcată ! Templul budist din Borobudur și-a reîmbrăcat haina de piatră pentru alte milenii. Ne-am făcut datoria !... Dar aici, aici înțeleg mai mult : de fapt ne-am dăruit să vă așteptăm pe voi... acolo... Revederea mă face să înțeleg că n-am fost numai simpli arheologi restauratori...

Podul care leagă portul de restul orașului ne deschide porțile celor două oceane, de o parte și de alta, și stăm pe cumpăna lui între Răsărit și Apus. Radha se oprește și mă somează cu întrebarea pe care buzele ei, mai roșii decît carnea de mango, o strivește în tremur :

— Ce program ți-am stricat, John ?

— Voiam să văd rezervația de crocodili... șoptesc eu, fără să știu dacă mi-a auzit cumva răspunsul. Dar ca să nu-i provoc vreo umbră pe cuget, am suris lung și am pornit s-o întreb : — De ce ?... Și n-am mai terminat :

— Există o carte sfîntă în tradiția sud-indienilor : *Thirukkuralul*, începe Radha. Ca s-o poată citi în original, Mahatma Gandhi a învățat limba tamilă încă pe cînd se afla în colonia indiană din Africa de Sud.

Autorul ei este Thiruvalluvar, născut la Mylapore, lingă Madras, și a trăit pe la începutul erei noastre. El a știut să pătrundă în lucruri cu înțelepciune și poporul îi atribuie tot ce poate fi mai profund în gîndire. Înțelepciunea poporului și-a găsit în el personaj pentru exprimarea plastică a aspirațiilor sale cele mai diverse.

Astfel, cînd Thiruvalluvar i-a cerut soției sale — Vasuki — să-i prăjească bucățele de fier cu boabe de mazăre, n-a fost simpla lui dorință de a-și „testa“ consoarta.

Nici atunci cînd, avînd oaspeți la masă, a chemat-o pe Vasuki să lase vasul cu apă în curte și să vină imediat și să sufle în orezul lui rece și în iaurt.

Și nici altă dată, cînd el țesea în plină zi la război și i-a cerut să aprindă o lampă ca să vadă unde este suveica...

La fiecare vorbă a sa, Radha dezlega o melodie din interiorul sunetelor și ea străbătea dincolo de armonia frazei într-o vibrație de lumină care-i schimba chipul. Și pieptul îi tresărea în strînsoarea bluzei de voal cu unduiri de mătase mîngîiată de raze.

Apoi a tăcut. N-a rămas decît tremurul pieptului ca un ceas al umbrelor și el nu mai măsura timpul, ci melodia dinăuntru vorbelor — o plasmă fierbinte, prezență negrăită, într-un ritm în care fierb numai metalele grele.

Pentru ce trebuia să iau eu aminte la dorințele lui Thiruvalluvar ? !...

✱

Suflete, aici trezește-te-ncet !...

Radha venise prin Singapore pentru o reuniune la Muzeul de Artă al Universității. Am trecut podul, am revenit în oraș, am trecut pe Scott Road și am intrat în China-Town, renumit prin bazarle lui, și nici unul nu ne-am dat seama cum a trecut timpul. Abia la intrarea în muzeu, sub umbra eucaliptilor cu trunchiurile albe și scoarțele cafenii curgînd în frînghii pe ramuri, am înțeles că începusem să ne regăsim.

Ne-am înțeles că ne reîntîlnim la ora opt seara, la mine, la Kockpitt-Hotel, înainte de plecarea spre India. Rămăsesem cu ora plecării ei în minte : șase și patruzeci. Mai erau deci aproape două ore. Ea urma să ceară însă, prin administrația muzeului, să schimbe biletul pe ruta mea, nu direct la Calcutta, ci prin Bombay.

Am vizitat în acest timp rezervația de crocodili, un imperiu al placodermilor care par reprezentanți ai stîncilor, gata să devore totul cu liniștea de piatră a munților („Jivine care n-au nimic comun cu viața“, zisese Radha, respingîndu-le astfel orice drept de apel în lumea viețuitoarelor).

La ora șapte, am rugat camerista să ne pregătească pentru ora 8 salată de langustine, orez cu curry și cocteil de fructe, cina care știam, din călătoria făcută altă dată în India de Sud, că este preferința de seară a Radhei. Și urma să încheiem totul cu frunza de betel, pe care numai ea știa s-o răsucească strâns de tot și s-o închidă sub împunsătura cuișoarei.

Apoi treceam să-și ridice ea bagajele și intram în aeroport, la Paya Lebar...

Pe masă, lângă caietele mele, mă aștepta hîrtia cu cerneala încă proaspătă. Venise înaintea mea și-mi lăsase o pagină scrisă mărunțel, cu litere grăbite, pe care Radha părea că le rînduise terorizată de teama sosirii mele :

Dragă John,

Cu tine mi-am regăsit propria liniște. La Calcutta mă așteaptă soțul și cei doi copii. N-am vrut să-ți arăt cum zilele fug, fiindcă lângă tine n-am simțit niciodată corsetul timpului !... Totul era în afara lui (sau în așteptarea lui ?) și existența cunoștea o singură veșnicie : prezentul...

Iartă-mă ! Atunci, voi putea și eu să mă iert...

Ți-am citit în caietul de note gîndurile tale despre India :

...India, această existență melodică...

Reporterii străini, în India (ca în tot acest Orient — cum îl numesc adesea), caută întotdeauna exoticul. De pe „platoul“ lor văd în India sărăcia, boala, subdezvoltarea și le importă în ideile lor numai ca elemente de șoc publicitar. Peste ele aruncă o glazură stilistică de anecdote culese prin cluburi și apoi comandă tiraje de zeci de mii de exemplare, pe care să le împrăstie pe piață în ediții „Penguin“, „De Poche“, „Bibliothèque“...

Nu-ți cunosc, John, planul de lucru și parcă pentru el ar trebui să rup hîrtia și să te aștept. Să nu fie un plan „de poche“ !...

Cînd vei trece prin Calcutta, îți vor șopti apele Gangelui cuvintele lui Tagore și le vei cunoaște ca singurul tău plan :

Bhàrata — tîrkhá...

Hê mâr citta,

Jâgô rê êi Bhàratèr

Makà — Mànaver Sàgara — tîrè...

Și, după aceste rînduri bengaleze, mi-a lăsat o traducere proprie a întregii poezii în versiune franceză, pe care am frămîntat-o tot drumul în gînduri și vorbe românești :

India — sfântul pământ

Suflete, aici trezește-te-ncet ! Locul e sfânt —

Apa Oceanului-mamă din sufletul tău e una cu India !...

Drept, cu brațe deschise, eu preamăresc omul, divinul, și-l cînt.

Gloria-i sfîntă eu cînt ! Între cer și pământ, el e răspîntia...

Nimeni nu știe : cîu'i-a chemat și cîte valuri de oameni

S-au revărsat în furtuni de istorii ? Și de unde s-au contopit în
Ocean ?

Arya și nearya, dravidieni și chinezi toți sînt semeni.

Hoarde de saka, de huni, de pathani, de mongoli fac toți un corp
în Deccan.

Vine Apusul cu fluvii de tineri să-nchine aici daruri —

Dă și primește... uniți să-i unească pe alții, să simtă răspîntia.

Din Răsărit în Apus, unirea va fi fără de maluri —

Apa Oceanului-mamă din sufletul lor e una cu India !

Te aștept John, în apa Oceanului-mamă !

Radha Maya Accharrya

pentru tine... Prakash

NEW DELHI   QUTB-MINAR, UNA DIN MINUNILE ARHITECTURII INDIENE TRADIȚIONALE

RITUALUL FOCULUI :
BRAHMAN INCHININD
IMN LUI AGNI

YOGIN IN ZILELE SALE OBIȘNUITE

CACTUSUL — PODOABĂ
VEGETALĂ ÎN TOATE ME-
DIILE : DEȘERTURI SAU
ZONE POPULATE — RURA-
LE CA ȘI URBANE

FEMEI LA PESCUIT ÎN
DELTA CAUVERIULUI

PROVOCARE LA PETRECERE IN TRIB

SEMNALUL DE ADUNARE A OB-
ȘȚII INTR-UN TRIB DIN INDIA
DE NORD

GOOM MONASH — TEMPLU
BUDIST LAMAIST

PODOABA VIE PE STRAZILE PATNEI

PROCESIUNE MUSULMANA LA BOMBAY

MOMENTE DIN PROCESIUNEA BUDISTA

PATNA — TIRG DE CERAMICĂ NEAGRĂ

POD IN CONSTRUCȚIE LA PATNA

Oglinda pământului

Din India, dincolo de India...

Cînd luminile străzilor au apărut sub avionul nostru, risipite în covorul nesfîrșit al Bombay-ului, am simțit că noaptea își zdruncină țițînele de ferecătură a pământului. Cînd farul avionului cu reacție cu care spărsesem nori și furtuni a luminat panoul cu „Well come at Santa Cruz !“, formula nu mai venea publicitar din aeroportul din Bombay, ci răspîndea o urare cu aer de familie. Avionul se prefăcuse-n apartamentului cald, în care plutea parfumul de santal, unde sinteza dintre tehnica ultramodernă și bătrîna Indie o întruchipa delicata stewardesă în sariul de Rajputana.

Megafoanele împrăstie anunțuri pe care pasagerii, ca în oricare aeroport modern, le calcă-n picioare cu forfota prin care nu se descurcă decît o singură categorie de oameni : vameșii. Ei întorc valizele sau pachetele cu aceleași gesturi expeditiv de pretutindeni.

„Cursa de Teheran“ ...anunță vocea din difuzor.

„Cursa de Melburne“...

„Cursa de Moscova“...

Toată roza vînturilor se ordonează sonor și moleculele umane se grupează sau se răsfiră ca microorganisme în vasele de laborator sub acțiunea aceluiași curent electric...

Apoi începe să anunțe persoane. Vocea spicherului răsună rar, ca un ritual de cea mai gravă solemnitate. Se îngîină zorile și peste pămînt se lasă o boare trandafirie.

— Mister John, întreabă grănicerul, n-ați auzit anunțul pentru dumneavoastră ?

Un moment am rămas mut : un anunț pentru mine, aici ? ! Din sală, se grăbește spre mine un bărbat cu zîmbetul calm, cu ochii sticloși :

— Rao ! Rao ? Da, Krishna Rao, inginerul care și-a făcut specializarea la București.

— Namasté ! îmi spune el salutul cu mîinile împreunate la frunte și mă îmbrățișează.

— Namasté ! răspund eu și-mi luminez mintea : eu eram cel ce uitasem. Îl anunțasem de la Sydney când voi sosi în India. Da, și era și motivul pentru care Radha acceptase să vină cu mine prin Bombay !...

— La mulți ani, John ! îmi urează Rao în românește. Îți amintești ? Pe vremea asta, cu ani în urmă, eram împreună în Carpați, la Brașov : țineam morțiș să schiez !

— La mulți ani, Rao !... Ce-ți face băiatul ?

— Băieții, mă corectează el. Te așteaptă la noi, John...

Pentru Rao nu conta nici o informație pe care eu i-o aduceam din Australia sau vreo impresie din Singapore. Ce-l lega pe el de orientaliști, de Singapore ? !... El voia să știe ceea ce eu nu-i puteam spune că s-a întâmplat în ultimele două luni de când plecasem din București : Cît e de mare zăpada ? Ce viscole au fost ? Dacă gerul s-a înmuiat sau nu ? !...

Lipsa mea de informare a pus-o mai mult pe scama oboselii, iar tristețea din ochii mei, care căutau pe cineva, aiurea, prin mulțime, a încercat s-o învioreze cu programul zilei în care intrasem.

— Să știi, John, că mă ocup tot cu probleme de aplicații nucleare nedistructive. Și, dacă peste câteva ore, după ce te vei odihni la Oceanic Hotel, vom merge la Trombay, vei vizita Centrul de cercetări atomice „Bhabha“.

Un hamal cu turban și pantaloni scurți ne-a instalat politicos într-un taxi albastru. Ne-a rîs, cu mustățile cănite și larg despicate, la fereastra mașinii, și l-am auzit stîns :

— Good bye, sahib ! Good bye !...

Cînd am rămas singur, mai tîrziu, în camera elegantă a hotelului, am descoperit că deși purtasem cu mine geanta, pălăria și valiza, nu mă dezlipisem nici un moment de trei orhidee sîngerii pe care Rao mi le pusese în mînă, zîmbind.

Le-am privit cu o curiozitate de dimensiunile setei și i-am zîmbit pentru prima dată lui Rao. Și am adormit cu ochii pe ele, strivind între genele obosite cel mai colorat vis cu orhidee și cu valuri...

*

Pînă la sosirea lui Rao, am simțit o bucurie nespusă să mă revăd pe străzile pline de forfota oamenilor din Bombay. M-am învîrtit în jurul monumentalei Porți a Indiei, un arc de triumf pe care orașul l-a ales ca simbol al libertății și al fermității sale. Au dispărut multe din căsuțele roase de vreme, care mai dăinuiau pe lîngă blocurile și magazinele luxoase din centru. Sînt în lucru multe construcții în care un furnicar de lucrători poartă pe cap, în ligheane sau coșuri, nisip, ciment, cărămizi... Un șir nesfîrșit, într-un du-te-vino continuu pînă pe schelele pierdute în

înălțimi. Ai impresia că furnicarul străzilor s-a mutat pe verticală și milioanele de brațe caută să împingă cerul cât mai sus !...

La Universitate, liniștea nu operează asupra iureșului cu care tineretul se agită în sălile de curs. Palmierii imperiali, cu siluetele lor elegante, fac evantaie înalte, la umărul acoperișului. Revăd intrările la ziarele „The Hindu” și „Times of India”, bazarele înșirate pe trotuar și tot felul de mărfuri : piepteni, bricege, pipe, oglinzi mai mari, mai mici (cu o față sau două), fluiere de tablă, ace, papuci, Șiva — din ghips, din bronz, din plastic (cu două, cu patru, cu șase sau cu opt mâini). Genesha cu trompa mai mare sau mai mică, horoscoape, nasturi, bețișoare de santal și jasmin, astrolabe, brățări de bronz, de aluminiu, de plastic (de mână sau de gleznă), cercei de toate formele, lungimile și greutatea (de urechi sau de nas)... Pe străduțe mai răsărite se înlanțuie aceleași prăvălii cu gustări, în cele mai multe cazuri de rafinamente vegetale, unde vânzătorul știe să ungă cu toate licorile și aromele pământului frunzele de betel în straturi meșteșugite și presărate cu prafuri pe care le combină din puzderia cutiilor din rafturi cu o iuțeală de prestidigitator...

Doi copii mă îmbie cu un coș, să văd lupta dintre mangustă și șarpe. Bătrâni sanyasi întind mina să cerșească, crispați sub spectrul imens al foamei...

La agenția „Air-India”, un maharajah din carton ține în mână o roză a vînturilor într-o cursă colorată, mare cât vitrina. El zîmbește amabil din cartonul lucios și îmbie la călătorii confortabile și de mare viteză.

La fel de protocolar ca el, Rao mă prezintă colegului său — fizicianul Gowind Swarup, venit să plecăm spre Trombay. Scăpat de căldura orașului și bucuros că merg cu soarele în spate, am străbătut cei 25 de kilometri sub briza iscată de viteza mașinii.

Rao devenise grav și îi povestea cu condescendență colegului său preocupările din cei doi ani de lucru la București. Fără să vrea, el prezenta o introducere la intrarea mea în acest mare oraș atomic, pe care modestia indiană l-a denumit sobru : „Centru de cercetări nucleare”.

Nu titulatura era aceea care mă copleșea la intrarea în această bijuterie arhitectonică, în care linia sublimului din monumentele Indiei este reluată în geometria modernă, cu funcția de înaltă valență științifică.

Nu intram pentru prima dată într-o unitate nucleară ! Cunoșteam destule centre din Europa, ca să nu am nici emoția și nici curiozitatea noutății unui reactor atomic, a unor laboratoare de energii înalte sau a performanțelor în laseri.

Intrarea mea în centrul din Trombay este însă altceva !...

Cum am încă în urechi vuietul străzilor din Bombay, răvășit de miliardele de mișcări din angrenajul acelorași străzi, am senzația că o pagină a *Mahābhāratei* se deschide dinaintea noastră și blinda Damayanti farmecă zărilor. Reactoarele, coloși ai energiei moderne, adună în

jurul lor, cu autoritate de temple, un furnicar tăcut de laboratoare. Aici totul se desfășoară în rigorile ordinii și ale răspunderii, ale seriozității grave, ale unei conștiințe de înalt nivel, pentru care fierbințeala gândului se ridică la incandescența speciei umane.

La masa de lucru în laborator, Rao avea în probe un aparat pentru defectoscopic construit pentru controlul unuia din următorii sateliți indieni.

— John, începe el. Tu nu ești tehnician. Ești însă om de cultură umanistă în linia de avangardă a științei. Or, tocmai asta ne unește în marea îngrijorare pe care o trăiește omenirea întreagă. Nepăsarea unora față de problemele nucleare nu există decât ca fruct al necunoașterii... Nu mai putem predica *mahāsamādhī*, cât timp sub tălpile noastre se adâncește prăpastia !... Toți luptăm pentru progres, dar nu toți îi vedem implicațiile sociale în marea lor complexitate.

Rao vorbea rar și pe față nu i se adâncea nici o cută. Vorbele lui veneau dintr-o furtună a adâncimilor de cuget, din profunzimea de unde ea nu aduce valuri pe fața oceanului. Caleidoscopul de probleme în care mă învîrteam în ultimele zile îmi depășea puterea de înțelegere. Ochii și auzul, mirosul și gustul, toate îmi erau blocate și vârtejul impresiilor se prefăcuse într-o curioasă platoșă a simțurilor. Și, odată cu ele, atenția părea dizolvată într-o piclă de ceară și judecata mi se împotmolea într-o rîșniță melodică.

— Oră de oră, se adună pe glob deșeuri radioactive în cantități uriașe — continuă Rao. Unele își pierd radioactivitatea în milioane de ani. Ei bine, unde le depozităm ? Unde le vom depozita ? Și în ce containere și depozite vom bloca aceste milioane de ani, ca să avem garanții la nivelul evoluției de timpi geologici ?

— Se fac totuși investiții economice și tehnice colosale pe glob ! gîndesc eu.

— Calculează, John ! Calculează : a treia parte dintr-o zecmîine de milionime de gram de plutoniu este prea mult ca să producă un cancer pulmonar. Ai înțeles ? Acum urmărește-mă mai departe : peste douăzeci și cinci de ani, deșeurile previzibile de plutoniu vor atinge, pe glob, șase tone pe an ! Șase... tone !

— Moarte prin cancer a întregii populații ?

— Nu, nici pe departe : pămîntul devine steril și definitiv inadaptabil pentru viață !...

Din nou, seriozitatea prietenilor mei mă pune în încurcătură. Aici se analizează realități cu probe științifice sau este un institut pentru promovat alarma la nivelul speciei umane ? ! Cine și cum poate să-și aroge dreptul că judece tehnica modernă de pe pozițiile procuraturii generale ? Rao era omul pașnic, sociabil și nu-l cunoșteam aplecat spre superficialitate. Colegul său nu trăda nici un semn de dezaprobare față

de ce auzisem aici. Laboratorul se estompa treptat și din aparatele lui se ridicau jungle, și prin ele mișunau toate apocalipsele religiilor... Numai Șiva, din bronzul lui patinat, se dezlănțuise într-o isterie dinamică... Numai Șiva dansa în postura lui rituală !

— Ordinea tehnică, adaugă Rao, este însă de ordin politic. Ea nu poate să fie decît rezultatul unei orînduiri în care controlul social să fie total.

— Total, repet eu.

— Total, da ! Fără spații goale pentru ambiții individuale. O orînduire în care conștiința socială să devină un atribut la dimensiuni de „religie“, John !...

Rao, acest *guru* cu halat alb și stilou dozimetric, nu știam dacă-mi vorbește acum într-o sală de operații chirurgicale sau într-un altar de temple din cele mai întunecate abisuri. Sprîncenele lui se întindeau ca arce de pod peste timpuri.

Apoi a întins mîna spre mine și a zîmbit. Atunci, de undeva, din zările fierbinți ale Indiei, mi-a venit în minte răspunsul :

— Suflete, aici trezește-te-ncet ! Locul e sfînt...

Și cineva, nevăzut, mi-a dezlegat vraja și am înțeles de ce sprîncenele lui Rao se întindeau ca arce de pod, severe, peste timpuri... Peste timpuri, descopeream alte arce de pod — ale prieteniei de cea mai înaltă demnitate umană, pe care Tagore, peregrinînd prin lume, în vizita sa la București le adresase prin cuvinte unui ziarist român la 19 noiembrie 1926 : „Tu m-ai făcut cunoscut multor oameni necunoscuți și mi-ai dat protecție în multe țări străine. Prietene ! Tu ai apropiat țări îndepărtate, iar pe străini i-ai făcut frați“...

Tagore spusese și eu îi auzeam vorbele aici, pe pămîntul lui sfînt !...

Lumi și lumini

Este dis-de-dimineață. Zorile abia și-au aruncat plasa de lumină peste oraș. Hotelul Taj-Mahal își dezbracă umbrele din piatră și prinde străluciri din valurile oceanului.

Pe bulevard îl reîntîlnesc pe Krishna Rao privind la un mic altar așezat într-o firidă de clădire și pornim împreună spre Universitate.

— Cînd religiile și-au perfecționat ritualurile — gîndește Rao cu voce tare — n-au făcut nimic altceva decît să complice evoluția unui singur moment, John : momentul cunoașterii ! Moment, în sensul celei mai infimezimize durate și cu mecanica celei mai elementare particule materiale. În acest punct este, în fapt, saltul cunoașterii...

Ce ritual mai divin decît să poți spune :

— M-am luminat ? !...

În creierul meu, un electron — poate chiar și unul „insurgent“ — și-a schimbat brusc orbita și eu, cu aceeași viteză, *m-am luminat* !... Am trecut pragul cunoașterii...

— Iluminarea zeului, a profetului, a poetului... Sublimul nu este nimic mai mult decît drumul străbătut pe firul razei înspre punctul în care lumina să devină înțelegere.

Religiile nu preamăresc decît iluminarea, această minune a minunilor care a generat mituri și festivități, discipline și tradiții, filozofii și agresiuni. Pentru unii pietrele din Sarnath — lângă Benares — sînt divine fiindcă acolo a primit iluminarea Buddha. Pentru alții Muntele Sinai sau drumul spre Emaus !... Sau Pădurea vieneză unde Strauss a primit lumina cîntecului...

Rao e frămîntat de gînduri și mă tem că asta îl va duce la o rea dispoziție.

Soarele își varsă peste Bombay o căldare de jeric, pe care marea o frămîntă într-o strălucire dureroasă, la o dogoare pe care ochii o ocolesc. Dar, cum pretutindeni dimineața te îmbie negrăit la așteptarea răcorii, aici cerul sticlos este prelungit în ape și te copleșește pînă într-atît că Poarta Indiei, din care umbra își varsă dogori nebănuite, ți se pare un colos tivit cu aureolă de fier topit.

Rao, deprins cu vîlvătăile soarelui, pășește moale, atît de moale că auzul nu-l simte. Cămașa și *dothia* lui, albe ca laptele, iau scînteii din soare și le foșnesc într-o cutremurare mărunță.

— La Bombay — continuă el — întîlnești tot ce a putut să adune istoria din experiența omenească : de la vechile rămășițe din Avesta, păzite de vulturii avizi, pînă la cele mai moderne calculatoare electronice...

Pe sticla mării, puzderia de bărci se adună la maluri — un furnicar tuciuriu ce se zbate în jurul cîtorva vase pescărești cu catarge suple, ca niște filigrane pe care degetele copiilor le-au țesut din fire de păianjen. Sirenele vaselor de mare tonaj slobod un urlet răgușit ca dintr-un gitlej al adîncurilor apelor.

Din cînd în cînd, Rao își reia monologul despre iluminare, răpit de frumusețea metaforii cu înfățișare cînd de fulger, cînd de geneză cosmică.

Grădinile suspendate din parcul „Kamala Nehru“ par că își răspîdesc liniștea teraselor pînă departe, peste oraș, dincolo de Malabar-Hill, această colină pe care curțile vilelor stau rînduite ca niște ghivece încărcate cu splendori florale.

Scara spre templul Babulnath...

De ce, de cîte ori trec pe aici, scara nesfîrșită spre templu, cu treptele ei nenumărate, îmi dă impresia că mă aflu la poalele Coloanei

Infinite a lui Constantin Brâncuși?... Poate unde drumul spre înălțime nu este numai un urcuș dincolo de puteri, ci și senzația că, pas cu pas, te pierzi într-o gamă imensă de trepte, când inima își ritmează avânturile ca spre o simfonie lichidă și, peste ea, plutesc, tot nesfârșite, mâinile și ochii cerșetorilor — un asalt de furtună a suferinței.

Calea spre frumosul altar este și strâmtoare fizică și psihică, în care efortul te purifică și-ți revelează, la capătul ei, splendorile păcii, ale liniștii în care arta își îndeplinește, cu un anume ritual, funcția sa de odihnă a speciei umane.

Bombay-ul „curge” însă printre aceste insule de puternică identitate, ca orice metropolă, într-un fluviu gigant de modernizare cu construcțiile sale în geometrii rectilinii și jocuri de volume. Și, cum lăsăm orașul în arșiță ca într-un proces de auto-cremație, goana automobilului ne dezlipește de arhitectura monotonă care depersonalizează tot mai mult unele din marile cetăți.

Ne-am așternut drumului pentru 400 de mile, cite aveam de străbătut împreună — eu și Rao — pînă la una dintre cele mai mari comori ale lumii : grottele de la Ajanta. Krishna Rao e mulțumit că-mi poate satisface curiozitatea de a parcurge acest drum cu mașina : de la Bombay la Aurangabad, ca să înnoptăm la Fadrapur, lângă Ajanta.

Puteam astfel să merg *prin* India și să gîndesc în India, nu să „surprind”, cu salturi de lăcustă, priveliști din goana avioanelor.

Satele se înșiră pierdute printre pîlcurile de palmieri și crîngurile de cactuși — rai al reptilelor mărunte ce-și rotunjesc spinările nesătule de soare și de seva pămîntului. Case mărunte construite simplu, din lemn și din pămînt, cu acoperișuri din frunze, înalte și ascuțite ; prin bătătură se risipesc copii ciufuliți, în căutarea liniștii la cite un petic de umbră.

Dar străinul de India, cel pentru care peisajul ei este luat din antologiile de literatură clasică, unde nu găsește informații decît despre temple și colibe, acum, aici, va descoperi numeroase construcții noi, cu ziduri din cărămidă și planșee din beton.

Peste tot, în trecere, sat după sat, te izbește cu simplitatea și, ca într-o imagine panoptică, îi simți pulsul accelerat pe direcția avansării în evoluția socială !...

Satul, oricare sat din lume, îți poate lăsa în inimă amărăciune sau mulțumire. Totul este în funcție de felul cum îl privești ! Spre exemplu, pe călătorul care străbate sute de kilometri pe jos nu îl apreciezi la fel cu cel care coboară din carlinga avionului !...

Hoinarul uneori este sărac, chinuit, flămînd și abătut. Dar n-o să găsești nici un turist oprit cu un Boeing-747 la malul unei ape unde să-și umple inima cu liniște.

Să bei o cană de apă într-un sat al Indiei și ai să înțelegi că înapoia sărăciei, uneori de mari dimensiuni, întâlnești o colosală demnitate ome-

nească. O cană de apă ți se întinde ție, călătorule, cu un vas de aramă sau de lut care sclipește de curățenie și își ia aroma din zîmbetul bătrînei cu mîna tremurîndă. Chipul ei este o vrajă a fericirii că te poți răcori și tu, acolo, în odaia cu sobă fără plită, unde gătește mîncarea pentru copiii care te sorb din ochi cu dragoste că le-ai trecut pragul ! Și nimic nu poate pleda mai mult pentru încrederea nelimitată în geniul închis în sufletul țăranilor... În zăgazuri, de unde istoria, curînd, le va aduce la lumina prezentului : „Suflete, aici trezește-te-ncet !... Locul e sfînt... și pleacă-ți auzul la inima pămîntului...”.

Dealurile Deccanului, podișul cu întinderi de continent, se văluresc asemeni unor turme și pădurile lui stau încremenite în secetă. Nici un nor, nici un strop de apă !... Cerul e o piatră fierbinte și pămîntul aleargă în dogoare jucăușă. Moale, asfaltul este un rîu negru peste care „nava” noastră, un Fiat „aclimatizat”, se avîntă calm și se desprinde cu greu de culoarea lipicioasă...

Aurangabadul este, ca toate orașele Indiei, o așezare veche și cu istorie bogată. Dar, spre deosebire de alte orașe, Aurangabadul se dăruie privirii în plin podiș, la 250 de mile de Bombay, cu un tezaur de țesături în care desenele sînt mai variate decît valurile oceanului și mai atrăgătoare prin culori decît toate curcubeiele lumii.

La Aurangabad poți spune cu mîna pe inimă :

— Nu există femeie urîță ! Există numai sariuri purtate de minuni ale naturii !...

La Aurangabad nu există oraș ! Există numai țesături !

La Aurangabad nu există decît simfonia culorilor, într-o orchestratică a desenului divin !

La Aurangabad toate frumusețile se sting ca să nu lucească decît țesăturile...

Pentru aceasta nu-mi reproșez niciodată că am privit mai mult strada și nu templele din grote sau Mausoleul din timpul ultimului mare mogul, împăratul Aurangzeb * ! Nici nu-mi fac imputații că măcar la Panchakki (Moara de apă) ar fi fost bine să mai rămîn, alături de mormîntul aceluia sfînt musulman ce-și doarme somnul în marea boltă zidită sub lacul artificial, sub murmurul cascadei și verdele parcului, ele însele minuni de necrezut.

Seara, cînd, adormind la Fadrapur, căutam amintirile zilei, nu aveam dinaintea ochilor decît mirifice valuri de țesături și pluteau milioane de degete într-o fugă aeriană după culoare...

---

* Unul dintre renumiții împărați moguli (vezi glosar).

Dimineața, după o noapte confortabilă de hotel, frunza de palmier se răsfiră la fereastră, o palmă ce-ți aduce-n cameră solzul de aur al soarelui. Vrabiiile se aleargă-n zbor mărunț și zbîrniitul aripilor se adună într-o corală peste care închipuite tamburine tremură frenetic. Dar oricît de îmbietor este Fadrapurul, pentru mine Ajanta — pe care mi-o doream de mai mulți ani — este magnetul care atrage tot ce stîrnește senzație în corpul omenesc...

Șoseaua, după ce își urmează așternutul său darnic spre culmile dealurilor, la Ajanta se arcuiește la poalele colinei și coboară pe lîngă forfota tonică a unui rîu ascuns de verdeață. Copacii, și iarba, și florile sînt gazdele unui paradis pentru care nu mai poate să existe alt nume decît *Ajanta* !...

Ca să ajungem la rîndurile de grote, trebuie să părăsim mașina și să pornim pe jos. Rao zîmbește cu buzele lipite pe cea mai dreaptă linie din vreo geometrie și repetă mereu :

— Ajanta, John ! Ajanta !... Sîntem la Ajanta...

Mai tîrziu, cînd, după uimirea primilor pași, ne-am regăsit și am simțit că sîntem de-ai locului, Rao mi-a spus cîteva vorbe despre trecutul colinei, cu grija de a nu mă încărca prea mult cu datele :

— Gîndește-te, spunea el, că Ajanta, după ce împăratul Ashoka a încurajat budismul acum douăzeci și două de secole, prin secolul al șaselea a intrat în decadentă. De atunci și pînă acum mai bine de o sută și cincizeci de ani, în 1819, Ajanta a fost gazda celor mai frumoși tigri ai Indiei. Și templele sale erau acoperite de pămînt și de buruieni !

În românește există cuvîntul zapodie, care n-ar avea o traducere în lumea realului mai plină de măreție decît această colină curbă. De pe grumazul ei s-au prăvălit peste faleză ploile și cascadele secolelor care au tocit piatra, i-au îndulcit formele și omul i-a redat spectrul creației.

Drumul se continuă în trepte și, în lungul lui, se deschid galeriile unde zece veacuri asceții au spart cu ciocanul inima pietrei, i-au alungat umbrele și au aprins zorile cugetului : douăzeci și nouă de galerii plasate pe diferite niveluri, unde *chaitya*-lele (capelele) și *vihara*-lele (mănăstirile) au adunat nenumărate picturi murale și sculpturi, într-o arhitectură de Cetate a Perfecțiunii.

Treptele sînt măcinate de soare. Pe pereții abrupti ai muntelui se tirăsc mărăcinii și evantaiele lor spînzură peste chipul lui Buddha. Pelerinul stă față-n față cu Învățătorul pe care liniștea din stîncă îl investește cu un chip aspru, cerîndu-i, din întunecime, un strop de lumină.

Peste zări, vulturii planează larg, veghind pe strălucirea înălțimilor mereu fierbinți. Sub aripile lor, pelerinul se înfioară de minunile pe care palmele oamenilor le-au smuls granitului clipă de clipă !... Se zice că au lucrat aici 80 000 de asceți și am convingerea că nici unul nu și-ar fi închipuit să se pretindă artist...

În construcțiile de suprafață, arhitectura te atrage într-o stare afectivă de împlinire, de înălțare ca senzație fizică : te antrenează înspre „în sus”. Într-atîta e de sudată, în logica obișnuită a omului, construcția cu noțiunea de direcție, încît cuvîntul însuși este semnalul înălțării...

Construcția rupestră este, în general, treapta primitivității într-o etapă de tranzit biologic a omului, un provizorat spre civilizația de mare anvergură.

La Elefanta, pe insula aflată la cîteva mile de Bombay, în alte altare subterane celebre ale Indiei, înțelesesem că arhitectura rupestră, evoluată în construcțiile templelor, umanizează materia și o înobilează printr-o populație zeiască la mari proporții. Ardhanarishvara-Murti (Șiva în chip androgin) organizează acolo, în piatră, un întreg univers mitologic hindus, pe care lampa anemică a ghidului îl dinamizează prin jocul umbrelor.

La Ellora, la 18 mile de Aurangabad, trăiești cu convingerea că toate acele monumentale sculpturi din templele brahmane, budiste și jainiste sînt descoperiri arheologice, scoase la iveală din straturi geologice, nu cioplituri în muntele cu carnație de mare duritate și că așa sînt dintru începuturi. Fațada de la Tin Thal (grota 10), cu dimensiunile sale impunătoare, sau Kailasa (grota 16) — renumitul Munte al lui Șiva, în care-și are zeul lăcașul pe pămînt — te domină prin rafinamentul în care ultimele două secole au condus artiștii spre desăvîrșire, după o mie de ani de eforturi. Viziunea sculpturilor este cu adevărat paradisiacă și te pătrunde teama că, plecînd din Ellora, nu vei mai putea trăi o altă emoție, mai mare, pe pămîntul Indiei.

Aici, la Ajanta, arta preia funcția de disecție a materiei, de pătrundere cu mijloacele artistice în intimitatea substanței, cu intenția de a-i elibera funcțiuni nebănuite. Cînd, și aici, o lampă anemică de ghid îți aduce din bezne picturile murale din prima grotă (chaitya), înțelegi că cel considerat perfect, „Buddha”, își primea divinitatea din aceste capodopere, pe care timpul le-a distilat în perfecțiunile la care aspiră întreaga specie umană.

El, *Perfecțiunea*, ne spune ghidul, este asaltat de Mara — spiritul Răului...

Din măruntaiele stîncilor s-au adunat în penelurile meșterilor demonii pictați în armate și ofensive terifiante. Dar, ispitindu-l pe Buddha, ca pe cel impasibil la ispite, diavoleștile fiare rămîn fără rezultat : el își poartă pașii mai departe, pe calea renunțării. Atunci ispitirea lui, a „Celui mai cast dintre caști”, ia dimensiuni astrale și vârtejul culorilor crește la proporții de furtună galactică : fiicele lui Mara, cu liniile corpului de cele mai perfecte și mai grațioase arcuiri, îl înconjură cu aviditatea cărnii.

Nu avem în istoria artei universale alte imagini ale ispitirii bărbatului mai pline de farmec, și pânzele maestrilor creștini sînt tributuri ale unor ecouri tîrzii. Nu scena, gestică sau ornamentica ispitirii fac să vibreze în pelerin încrederea în sacrificiul renunțării celui care ar fi *Perfecțiunea*; *Perfecțiunea artistică* cheamă freamătul cugetului la nobila înțelegere a sacrificiului, cu cea mai înaltă valență a posibilităților omenești: cunoașterea.

Ispitirea se transformă într-un poem al frumuseții femeii, cu incandescenta senzualității pe care fiicele Marei o transmit cuplurilor din reliefurile stîncilor...

Într-un asemenea climat de imensă capodoperă, cred, cu toată tăria, că numai aici se aprinde acel moment pe care Rao îl „teoretiza” ca sîmbure organizator al religiilor: luminarea.

Parcurgem împreună grotele și scenele din legenda lui Buddha. Mă opresc mereu din gînduri, revenind la palatul lui Kapilavastu, acolo unde el, fiul de împărat, își petrecuse copilăria și tinerețea, pînă cînd s-a decis să ia calea ascetismului.

— Prințul Siddhârta — vechiul nume al lui Buddha — cunoștea toate plăcerile curții, muzicanții, concubinele, luxul și desfrîul — spune ghidul cu toată convingerea. Priviți fastul acestor scene... Îndrăgostit de Yashodhara — tinăra și tandră ca o liană care îmbrățișează un arbore — prințul, fermecat de tot ce-i putea oferi pămîntul mai bun, se căsătorește cu ea. Totul, pămîntul și cerul, apele și pădurile, totul strălucea de fericire. Dar El, Înțelepciunea-Înțelepciunii, a lăsat totul pentru Marea Plecare...

Yashodhara — ce poate fi mai neîntrecut ca grație feminină? ! O privesc atent și din rafinamentul mișcării, din mersul grațios sau din arcuirea pieptului aștept să se desprindă femeia și să-i aud foșnetul sariului prin umbrele grotei. Ea, însă, surîde! Ochii codați se alungesc și apele lor cenușii scînteiază. Zulufii tremură în șuvițele de păr inelate... Buzele, cu roșul din carnea de mango, adună din surîs o chemare neînțeleasă...

Întind mîinile spre ea. Se oprește din surîs, își pleacă ușor fruntea și-i aud șoapta domoală:

— Aici trezește-te-ncet! Locul e sfînt!...

— „Luminarea”, Rao? întreb cu fără să-i spun ce aveam chiar atunci în minte.

— John, începe el (nu ca răspuns, ci urmîndu-și gîndul), dincolo de toate vorbele și de toate fanatisme pentru idei, lumea — de cînd este ea lume — s-a împărțit în două: în profitori și în profitați. Profitatul se dăruie și-n plăcerea aceasta el găsește lumina idealului. Profitatorul nu știe decît să preia, să-și însușească și să se prezinte ca unic

beneficiar. El este mai mult decît exploatatorul, fiindcă poate opera și în domeniile de intimitate, de familie, de idei...

Ne-am oprit la intrarea în grotă 19. Fațada ei masivă are un portic susținut de două coloane în chip de baldachin. Deasupra lui stă arcul bogat în podoabe, ca o fereastră spre adîncul colinei, acolo unde stăpînesc piatra figuri umane înlănțuite în *asane* și gesturi simbolice.

— Zăbovește puțin în fața acestor măreții din sculpturile absidei, zice Rao. Care este mobilul psihic al celor ce-și închinău viețile pentru preamărirea Absolutului prin creația artistică? Nu cred că nu se identificau cu propria lor creație într-o dăruire totală, fără limite. Aș zice într-un extaz în care opera numai o dorință în planul conștiinței : aceea de a deveni un profitat absolut, de absolută dăruire pentru omenire. Știu, John, vei spune : conștiința sacrificiului pentru colectivitate ! Te rog să vezi aici ceva mai mult : un comportament conștient în limitele normalului, nu în cele ale sacrificiului...

Părea că însuși Rao devenise budist, măcar că felul în care privea comportamentul social era expresia celei mai vechi tradiții etice indiene.

Chaitya se deschide maiestuos și coloanele sale robuste se încadrează, lateral, într-o organizare perfectă a peisajului, care să atragă atenția spre această *stupă* din secolele III—IV. În centrul ei, Buddha apare dintr-o firidă ca o revelație a granitului, un monolit care prefigurează pînă sus, în tavan, nucleul organizator al cosmosului : el pare o osie a pămîntului și a cerului, pe care ciocanul și dalta pietrarului au împodobit-o cu înțeleșuri umane.

Confruntarea mea cu Buddha, la Ajanta, avea să rămînă, multă vreme, nu numai satisfacția de a admira o operă de artă, în care efectul sublimului să mă urmărească acut. Piatra devenise aici o carapace și ea, dincolo de înțelegerea omenească, se topea într-o reverie de *nirvană*. Din amintire îmi răsăreau vorbele ghidului increzător în minunile lui Buddha : de contopire a tuturor formelor terestre și celeste.

— Cel Iluminat este Mîntuitorul de dincolo de fire. El încarna Absolutul, forma una cu reflectarea sa — *Devi* —, Zeița provenită din același simbol extrem al masculinității — *linga* —, ca o unicătate ubicvitară. Totul părea pentru ghid atunci, în grotă, o abruptă pătrundere a lui Buddha la lumina din iluminarea finală, dincolo de *nirvana*, la acea Înțelepciune de Dincolo (*prajñā-pramita*), care este după tradiție : *Nirvana* și *Samsara* — Eliberare și Cătușe.

Și cum chinul acela al pietrei, pentru care întunericul era modul de existență al încătușării sale, mă urmărea ca umbra, zile în șir am rămas sub expresia schimbătoare a figurii lui Buddha : surîs-întristare-încruntare. Peste chipul lui, jocul de umbre răsărea ca un refren al pietrei, pe care mereu m-am întrebam dacă prietenul meu Krishna Rao

il reia în gânduri, ca și mine, sau dacă se lasă frământat de chinurile întrebărilor grave, cu limite la nivelul speciei umane!? Mărturisesc că, revenit în Bombay, ca și la Ajanta, dinaintea ochilor mei juca peste zare o lumină caldă și Yashodhara își așternea pasul moale și mă privea cu ochii ei mari, codați, cu sprâncenele arcuite. Atunci mă opream cu ochii la ea și așteptam să mă recunoască. Iar, când cîrlionții ce-i curgeau în șuvițe peste urechi străluceau mai tare decît cerceii și inelul de nas, o voce lină se revărsa peste auzul meu, jumătate mîngiere, jumătate avertisment :

— Suflete, aici trezește-te-ncet !...

Apoi se oprea, îmi întindea mîinile și completa rar :

— Urmează-mă, locul ți-e drag !

Și, fără vrere, pașii mei căutau drumul spre inima Indiei...

Drumuri pentru Radha

Regăsiri

*Un pumn de orez îți satură pîntecul,
Din patru coți de pînză își ia trupul*
veșmint...

*Tu numai la una gîndește
Și iarăși gîndește :
La cel ce-n optzeci de gînduri și-a pus*
cîntecul...

*Pină ce Moartea sosește
ca ultimă clipă a oalei de lut,
Orbul acestui pămînt
Își risipește-n van*
vieți după vieți, cîte oala-au
umplut

În căutări și neliniști...

Avvaiar (poemul 55)

De cînd am revenit la Madras, am avut mereu aceeași senzație : de întoarcere acasă. Ea venea ca o boare de aer din care respiram cu sete și peste gene îmi răsăreau amintirile — da, aici aveam un bagaj mare de amintiri ! — care mă învăluiau cu ciudate perdele de gînduri contradictorii. Pe Mount Road — strada centrală a orașului — mai mult am alergat, dornic să mă reîntîlnesc pe mine în mișcarea vie a persoanelor gării, în lumina de pe cupolele Palatului de Justiție. Avid de noutăți, am intrat în librăria „Ananda Vikatan“. Am recunoscut librarul. El însă n-a schițat vreun gest despre zilele amintind de vechea noastră cunoștință. Mi s-a lăsat o umbră pe inimă și mi-am aruncat absent ochii peste standuri. El s-a apropiat de mine, dar amabilitatea lui profesională m-a amărît mai tare. Mi-a zîmbit și mi-a deschis un poem ilustrat din care n-am văzut decît o splendidă reproducere după o miniatură. Aceeași care m-a urmărit ani de zile și care m-a făcut rob al admirației pentru

școala de pictură din Jaipur — acel potir binecuvîntat al grației artistice din secolul al XVIII-lea : Radha și Krishna ! Zeul, cu toată podoaba veșmîntului său divin, ezită să se apropie de această păstoriță (*gopi*), pentru a cărei frumusețe el nu găsește nici un fel de comparație. Încremenirea admirativă a căprioarelor din jurul ei o înconjură cu gingășie și puritate. În focarul mișcării interioare a scenei, animalele potențează dăruirea ei totală în adorația zeului.

N-am simțit pînă în acel moment o dușmănie mai mare ca în zîmbetul acestui librar, care creștea cu cît voia să-mi fie mai pe plac ! Întinzîndu-mi miniatura cu culorile amețitoare, părea că-mi țese împrejur o plasă de blesteme pentru tot ce pierdusem mai drag în viață. Și de ce trebuia să-mi apară Krishna căutînd-o pe Radha în această pajiște a dorului nestăvilit ? Și cine-l plătise pe librar să aducă această alegorie și prin ea să-mi împlinte un pumnal atît de dureros ? ! (Tot aici, acum cîțiva ani, căutam, cu ochii înecați în lacrimi, să nu se sfîrșească acele clipe cînd Radha Maya Prakash îmi depăna încet dragostea mare a lui Krishna și cînd eu, vrăjit de poveste, vedeam în cărțile din stand căprioarele care zburdă împrejurul Radhei !...).

Să fie oare blesteme pe care omul să le îndure fără să-și închipuie fărădelegile săvîrșite ? !

De pe ochi nu mi s-a mai ridicat zîmbetul librarului, care de la un timp părea că se subțiasse treptat pînă la acel surîs, cu buzele alungite pe linia dreaptă cu care Krishna Rao mă aruncase-n gînduri la Institutul de Cercetări Nucleare din Trombay, anunțîndu-mi pericolul care pîndește omenirea...

Am plecat din librărie retrăind acut mitul lui Krishna și al Radhei în propriile mele amintiri...

Așa am reintrat în Universitate. Clădirea cu arcade sprijinite de coloane subțiri și acoperișul colorat aveau un aer sărbătoreasc, deși mai erau multe zile pînă la vacanța studenților. Clădirea toată păstra o liniște de bibliotecă și, peste ea, valuri de căldură aduceau o boare sărată dinspre mare.

La avizier, citesc un anunț tipărit în engleză :

AT THE UNIVERSITY CENTENARY HALL
TODAY AT 10 a. m.
PROF. JEAN FILLIOZAT
FROM
COLLÈGE DE FRANCE
LECTURE
ON
THE TAMIL CULTURAL TRADITION *

---

* În sala Centenarului Universității, astăzi la orele 10 a. m., prof. Jean Filliozat de la Collège de France, CONFERINȚĂ despre „TRADIȚIA CULTURII TAMILÉ“.

Savantul francez de renume mondial pentru studiile sale de indologie se afla aşadar la câţiva paşi şi de câteva minute urcase la tribună. Ştiam cât este de punctual la conferinţele sale şi îl şi vedeam cum fşi supraveghează timpul, privindu-şi ceasul pe sub ochelari. Surpriza de a-l reîntîlni la Madras m-a adus repede la realitate şi am început să mă grăbesc spre amfiteatru. Am urcat spre intrările din spate şi m-am strecurat printre studenţii din ultimul rînd. Îi desluşisem glasul încă dinainte de intrare şi-i simţeam vorba englezească sub inflexiunile sale calde, plutind peste întinderea mării aule cu condiţii moderne de aer condiţionat, cu comenzi electronice pentru aparate de proiecţie şi de emisiuni TV. Părul său alb părea mai inelat de cum îl avea cu un an şi jumătate în urmă. Atunci, la Paris, în curtea de la Collège de France, lângă statuia lui Champollion, mi s-a părut că ne despărşim numai pentru o singură zi. Cu timpul întotdeauna economisit la maximum, el se grăbea să ajungă la şedinţa membrilor Institutului Francez...

Acum părea că nu este constrîns de nici un jalon de timp şi îşi începuse conferinţa calm, cu versiunea engleză a unei lungi formule de politeţe tamilă. Capacitatea sa de largi sinteze şi de inedite comparaţii între marile arii de cultură scotea din confruntările alese cele mai magistrale orientări, în perspective cu lungimi de undă nebănuite.

Transcriu din caietul meu de stenograme cuvintele sale, ale profesorului meu, cel mai drag *guru* pe care l-am avut în sinteza culturii universale :

„Este un privilegiu să pot face, de la această tribună, o privire asupra tradiţiei culturii tamile, a acestei vechi şi extinse culturi, diseminate pe aria Oceanului Indian. A oceanului pe care, amintind o glorie a Romei antice, tamilii îl pot numi pe drept cuvînt *Mare Nostrum* ! *... (Aplauze şi aprobări de simpatie din sală).

Tamila se bucură de un loc de onoare printre limbile Indiei ; o verigă vitală între nord şi sud şi, prin răspîndirea ei multicontinentală, o limbă de circulaţie internaţională : Africa de Sud, insula Mauritius, Ceylon, Malaesia, Singapore, Indonezia... Pretutindeni, monumentele vechii culturi atestă geniul unui popor care, dincolo de credinţele religioase, exprimă inepuizabile rezerve spirituale.

Tamil-Nadul este un stat cu graniţe tradiţionale. Tradiţiile tamililor sînt de o vigoare care depăşeşte graniţele geografice şi istorice. Tamil-Nadul este pretutindeni unde tamilul stă şi priveşte împrejur. Geniul său cunoaşte Himalaya în Nord, mările imense din Răsărit şi Apus, şi tot aşa dincolo de mări. Tamilii au făcut negoţ cu Arabia, Egiptul şi Roma, numele lor era recunoscut prin corporaţii negustoreşti cu autoritate internaţională.

---

* Aluzie la Marca Mediterană.

În vechile imnuri ale lui Alwar aflăm despre portul de la Mahabhalipuram, în timpul dinastiei Pallava, unde au ancorat corăbiile cu mărfuri de preț : vin, uleiuri, aur și argint... Fragmente de inscripții din secolul al unsprezecelea descoperite în Sumatra sînt mărturii ale comerțului înfloritor dintre Tamil-Nad și sud-estul Asiei. Corăbiile regilor tamili au dominat Oceanul Indian și vestitul Rajendra Chola, ale cărui explorări navale erau renumite, avea relații apropiate — politico-diplomatice și comerciale — cu împăratul Chinei.

Cu secole în urmă, regii din dinastia Pandya aveau relații numeroase și emisarii lor ajunseseră la Roma, la împăratul Augustus.

Dar acești tamili, renumiți mult dincolo de granițele țării, erau plini de devotament față de patria lor și nu știau cum să-i mărească gloria. Un exemplu în acest sens este de-a dreptul cutremurător : *Povestea brățării de gleznă*, o capodoperă a literaturii tamile din primele secole ale erei noastre. În ea se descrie un fapt de o mare semnificație : regele Chera a poruncit supușilor săi să înalțe un mare templu în cinstea zeiței castității — Kannagi. Ei au plecat în Himalaya și au ales un mare bloc de stîncă, din care meșterii să-i cioplească o nemaipomenită statuie. Și, pentru ca piatra să devină aptă, să merite piatra să poarte chipul zeiței Kannagi, a fost ținută în apele sfințite ale Gangelui, ca ele să-i purifice esența...

Vedeți, dar, cum nici autoritatea regală, nici sacralitatea divină nu putea trece peste o tradiție milenară : numai apele «sfințite» ale Gangelui pot să dea curățenia supremă în univers !...".

Profesorul Filliozat s-a oprit apoi o clipă și a privit peste sală...

„Tamilii știu ce comori ascunde tradiția lor culturală — a continuat el. Tamilii înțeleg mult mai multe decît le-aș putea eu spune. Dacă voi repeta, totuși, ceea ce este în general cunoscut, aceasta este singura formă a omagiului pe care-l pot închina acestei mari tradiții.

Această tradiție începe cu literatura din perioada Sangam, epocă pierdută în cele mai vechi producții literare ale începutului acestui pămînt. Ea s-a afirmat cu putere acum peste două mii de ani, prin ceea ce se poate numi una dintre *cele mai vechi academii din lume*. și a continuat cu o literatură bogată, originală și matură, cu o dezvoltare continuă, neîntreruptă.

Astfel, numai amintind de acea veche carte a înțelepciunii — *Kural* — pentru care autorul ei, Valluvar, a intrat în rîndul marilor figuri ale omenirii, ne ridicăm la admirația unui mare tezaur al culturii mondiale“...

În caietul de note continuă lecția inaugurală a profesorului. Gîndul meu rămîne pe forța tradiției indiene și pe continua ei îmbogățire.

Indianul — fie el cașmirian, bengalez sau keralez — poartă un respect deosebit înțeleptului. Admirația pentru omul înțelept are proporții de-a dreptul cosmice și forța aceasta face să i se respecte cuvîntul pînă

în inflexiunile sale intime, să treacă din om în om și să se respecte din generație în generație. Această forță mitologizează existențe cunoscute și le ridică pe culmile sacralității, de la simplul *guru* propovăduitor pe nisipurile din Madras, de la Cap Comorin sau de pe malurile Gangelui, pînă la Aurobindo Gosh (devenit încă în cursul vieții Sri * Aurobindo !) sau la Mohandas Karamchand (acest nume pălește de cînd istoria a înregistrat omul — pe conducătorul divinizat — cu tăria sutelor de milioane de inimi indiene ca Mahātma ** Gandhi !).

Și după cum reușește străinul să se apropie de sufletul indianului, va descoperi mai mult sau mai puțin cîte ceva din tendința fiecăruia de a-și atinge, prin zeu, modelul de comunitate cu societatea la dimensiunile eticii absolute.

Cîndva, Jawaharlal Nehru scria despre țăranul indian că, în pofida analfabestismului său, are nivelul filozofic cel mai ridicat în comparație cu restul țăranilor de pe glob. În acest sens, cunoscînd că înțelepciunea populară operează cu forța tradiției, în limitele unei pedagogii riguroase de solicitare a sistemului nervos, într-un vast cîmp informațional, în care semnalul acustic este tot atît de intens ca și cel vizual, al alfabetului, putem adăuga că în virtutea acestei tradiții, tinzînd activ spre înțelepciune, fiecare indian are conștiința nu a obligației proprii de a atinge aceste performanțe, ci de a simți satisfacția participării la această zestre colectivă a poporului. Căci, dacă fiecare își servește zeul personal cu respectul pe care europeanul îl are pentru propriul său nume — diferit de al celorlalți membri ai familiei sale — o face, după cum îmi spunea Cheggu Krishnamurthi la Bangalore, cu „o mișcare sufletească uniform accelerată, spre tendința colectivă de perfecționare prin auto-educație. Introspecția și virtutea stăpînirii de sine descoperă cîmpuri informaționale noi, pe care europeanul le risipește, preamărind în copilărie aventurismul, la maturitate suspiciunea, iar la bătrînețe retrospecția“.

Gîndurile acestea ale lui Cheggu le-am reținut însă numai pentru ineditul lor, ca venind din partea unui prieten ale cărui coordonate logice se desfășurau numai pe verticalele Indiei, nu și pe cele ale Bucureștiului. Dealtfel, explicîndu-i odată că Bucureștiul își are originea numelui în „bucurie“, mi-a și punctat pe loc gîndul său : „O bucurie care se degajă din oameni“.

*

După conferință, am plecat cu profesorul Jean Filliozat la Mahabalipuram, unde o echipă, condusă de unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai săi — Jean Gross —, făcea noi investigații ale acestei capodopere artistice.

---

* Sri = Sfînt.

** Mahātma = Marele Suflet.

Împărțindu-și activitatea între Collège de France, Institutul de indologie din Pondichèry și numeroasele șantiere ale Școlii franceze din Extremul Orient, profesorul nu dă semne de oboseală și inventivitatea sa rămîne la fel de fertilă ca la tinerețe.

Despre lucrări de artă — sculpturi monumentale în granit — am scris și am conferențiat în nenumărate ocazii. Dar, oricît de multe aș spune sau aș scrie, sînt numai cuvinte palide față de cea mai monumentală simfonie în piatră pe care a lăsat-o în sudul Indiei secolul al VI-lea.

La Mahabhalipuram, tamilii au adus din întunericul granitului la lumina soarelui legenda coborîrii pe pămînt a Gangelui, fiindcă din Himalaya spre delta din Bengal nu se poate să curgă decît un șuvoi uriaș de ape din izvoarele nesecate ale cerului, cu binecuvîntarea luncilor sale mănoase : din înălțimile cele mai mari ale pămîntului curg cele mai bogate valuri peste cîmpiile ce-și dăruie singure avuția ! Și, de aici dintre noi, numai o forță, într-o dinamică de dans continuu, putea să-i primească apele : aceasta s-a numit Șiva, și el, cu obrazul neobosit al pietrei, adună în plete toate izvoarele cerului. Și el, din legendă le slobozește prin purificările neamurilor, spre curățenia zorilor de astăzi, cu lumina lacrimilor bucuriei de a le putea preamări. Pe acest perete de munte, într-o bucurie cosmică, șarpele își unduiește încolăcirile, gazela stă să țîșnească din piatră spre iedul cu botul fraged căutînd laptele stîncii. Aici se simte mersul sigur al liniștii universale : el este purtat cu calmul indescritibil al pasului elefantului, pe talpa lui de nucleu galactic. Și nu cred că greșesc repetînd ceea ce-i spuneam atunci profesorului meu :

— Mahabhalipuramul este locul tuturor tămăduirilor din lume ! El este locul celor mai puternice terapii, în care arta își îndeplinește funcția rituală, printr-o sanatorizare dinamică a tuturor pelerinilor.

La poalele muntelui-monument, într-o vale săpată în același granit cenușiu-verzui, cele șapte pagode (*rathas*) întruchipează secolele, înțelepții și adoratorii. Un alt elefant, masiv, un Airavata adus din vechile legende ale elefantului alb, întruchipează în stîncă rezistența în fața istoriei.

Este o după-amiază senină, cu o strălucire sîdefie de soare. Este liniștea unei după-amiezi căreia canicula zilei i-a lăsat o moleșcală de vată.

La capătul opus al văii pagodelor, de unde elefantului nu i se zărește decît o latură, se arată vederii un leu vinjos, din același granit, care pîndește spre orizontul de unde marea începe să-și trimită briza. Ea seamănă mai mult a răsuflare decît a undă de vînt și frunzele palmierilor o primesc cu legănări ritmice — un dans vegetal cu complicitatea mării și a pietrei. Răsuflarea aceasta este o undă caldă, ca un

impuls al universului. De după trunchiurile copacilor pășește, ușor săltat, cu un mers athletic, un leu adevărat, pentru care pelerinul pare că nu trezește nici un interes. Sosirea lui se primește ca un junghi colectiv și în jurul său nu mai rămâne decît o țesătură de priviri îngrijorate.

Leul își arcuiește pasul și coada îi poartă echilibrul elanului. Briza îi mîngîie coama și-i dă văluiri mătăsoase. Apoi se oprește, adu-mecă, buzele i se deschid tremurat și colții scînteie sîngeriu. Stau față-n față doi lei și se înfruntă : unul țîșnind din junglele Indiei, din acel iad verde al vieții nestăpînite și altul eliberat de întunericul pietrei, din acel paradis al imobilității totale.

Pe fulgerul ochilor lor, inimile celor de față se zvîrcolesc în chinurile temerii. Și toți se-ntreabă :

— Ce dezlănțuire va aduce clipa ce vine ? ! Și cine va cădea sfișiat ?

Oamenii au părăsit valea templelor și s-au risipit pe după stînci și coloane.

Dar leul cel viu, rămas singur, oprit pe patru labe, și-a împins trupul cu totul înainte, s-a uita țintă la dușman și a plecat capul. S-a întors apoi moale spre pîlcul de palmieri și, printr-un salt de peste opt metri, a continuat să dispară treptat. El a reintrat în desișul junglei, pierzîndu-se pe direcția farului vechi, fără nici un fel de ocolișuri. Și leul de piatră a rămas nemișcat, într-o superbă cochetărie cu briza sărată a mării. Coama lui inelată mai vibrează încă în pilpîiri mărunte, cu un fior fierbinte din căldurile caniculei.

La ieșire ne mai oprim încă o dată la vestitul cuplu al familiei de maimuțe într-o scenă de mare tandrețe. Animalele înconjură cu grijă mugurele de piatră al progenerurii, ce se odihnește la picioarele mamei respirînd liniștea ambiguă dintre protecția masculului și siguranța împlinirii familiei. Un copil de harijan păzește pe șosea două coșuri de papaia — fructe din familia pepenelui, cu o aromă răcoroasă, cu o pulpă roșietică și foarte zemoasă. Copilul și coșurile de papaia mi-au reamintit de întîlnirea de-acum cîțiva ani, tot aici, cu prietenul meu — profesorul american Robert Austerlitz, de la Universitatea Columbia. Astăzi, reluînd singur același itinerar spre templul tigrilor de pe malul oceanului, n-am mai regăsit elefanții care se așezau docili să-i încalece vizitatorii. Rămăsese numai templul cu capetele celor nouă tigri, din loja căruia, odinioară, preotul, singur în altarul străvechi, îngîna rugăciunea de seară. Acum, din litanie valurilor, istoria păstrează imnurile geniului indian, înălțate pentru culmile noi de lumină ale libertății de conștiință și eliberării de teamă. Mergînd alături, unii de alții — oaspeți și gazde — ne amestecam tăcuții pași pe plaja oceanului.

Și apele lui, tentacule înspumate, ne astupau urmele, netezind nisipul pentru alte tălpi, ce se vor îndrepta înspre zilele însozite ale anilor...

Cu ani în urmă, da — era în primele zile de început de an — cînd culegeam corali cu Radha de pe aceleași nisipuri. Și aceleași tentacule înspumate ne ștergeau pașii, pregătind cărări netede pentru noi rînduri de amintiri. Dar, din adîncul nisipului, răsăreau zilele acelea, spălate de apele oceanului, tot mai limpezi. Și nisipul se tîvea pe maluri cu fire de foc, peste care soarele își stîngea razele...

Frămîntări

— Kodambakkam, sahib !

— Kodambakkam ! mă anunță călătorii din autobuz despre stația unde am vrut să cobor. Recunosc și eu „podul“ cu arcurile lui largi pe sub care liniile de cale ferată se împletesc în șuvițe metalice și străzile se pierd printre palmieri și eucalipti. Da, recunosc acest „Kodambakkam-Bridge“ și-i caut împrejurimile : pe dreapta este insula caselor săracilor *harijani* cu acoperișurile înalte și pereții mărunți. Mă opresc la balustradă și descopăr cîteva colibe în paragină (părăsite) și, printre acoperișurile de frunze, petice roșii de țiglă.

La capul podului, vechea gheretă are spînzurați de obloane aceiași ciorchini imenși de banane. (Mi-amintesc ce ochi mari am făcut cînd le-am văzut prima dată și cum a rîs Radha de comparația mea cu știuleții de porumb !...). Și nu pot să spun că n-am privit și acum cu extaz la ciorchinii aceia — tot ce-mi revine în minte este însă o aromă tare, pe care am adulmecat-o cu nările și am frămîntat-o cu buzele, ca un halucinat...

Ritmul vagoanelor cheamă depărtări. Pe zare dogoarea se joacă cu pîlpûri tremurate mărunț. Astăzi sînt 104° Fahrenheit. Departe, pe malurile rîului Cooum, dincolo de Nungambakkam Road, sclipește ceramica din zidurile Muzeului Național și, mai departe, se incolăcesc norii locomotivelor în Egmore-Station.

Podul Kodambakkam este un punct de mare trafic — un nucleu de forță urbană în care se întrec oameni, mașini și animale de povară. Pare o mică enciclopedie socială în care poți urmări pulsul citadin în toată intensitatea lui.

În colțul bulevardului Usman, pe un platou mai larg, păzit de palmieri stufoși, stau oameni mulți, adunați în jurul unui înțelept ce-și desfășoară oratoria calm și cu o perseverență logică de neînchipuit. Înfășurat cu o dothie simplă în jurul soldurilor, se rotește spre cei ce-l ascultă și, din cînd în cînd, își ridică la o parte pînza care-i acoperă capul.

Bharata Bhapuji — acesta era numele bătrînului — mai păstra și acum, la șaiszeci și unu de ani, ținuta athletică a tinereții. Plotele albe îi trădau însă trecerea peste cumpăna vieții. Avea o mustață scurtă și obrazul cutat cu crăpături adînci. Fruntea lată avea desenate liniile albe, bogat încărcate cu pudră de templu, adept al canoanelor șaiviste.

Cum am spus, vorbea calm și nu-i păsa că mulți trecători se opresc, îi iau un pic seama și-l lasă fără nici un gest de apreciere. Ba, aș zice chiar că-i plăcea să nu se adune prea mulți împrejur și să păstreze atmosfera de declarații intime, de sfaturi și destăinuiri discrete.

Am rămas cu Bhapuji două ceasuri — fără să am nici un merit din efortul de a sta atîta timp în soarele fierbinte. Era însă cea mai interesantă lecție pe care am ascultat-o pînă atunci, din gura cuiva (și pot să asigur pe oricine că am ascultat mulți oratori — și în dezbateri academice sau de stradă — de cea mai mare varietate umană !). Era o lecție despre *estetica dragostei*, pentru care făcea apel la un registru foarte întins de informații.

Nu-și căuta argumentele. Îți lăsa tot timpul senzația că își ia cuvintele dintr-un rastel unde stau și-l așteaptă.

Înainte de a-l vedea eu, făcuse o incursiune în statutul femeii indiene. Trecuse pe rînd prin marile epopei, prin *Tholkappiam* și preamărise, ritual, ca un înalt prelat, opera poetesei sud-indiene Avvaiar — ca pe o brazdă fertilă a liricii străvechi. Apoi epoca de glorie a femeii a atins culmile zeilor prin *Silappathikkaram* — acel poem din secolul al II-lea, închinat de Ilango Addigal soției cele mai caste : Kannagi.

Au urmat, după epoca de aur — în care femeia indiană era parte activă, egală în plan social cu bărbatul — epoci în care femeile, consecutiv marilor războaie — în lipsa soților rămînînd și cu mare preponderență numerică — au luat fie calea ascetismului, fie calea femeii publice.

Trecătorii îl ascultau cu un interes între curiozitate și mirare, aș zice chiar cu interesul pe care și l-ar dori oricare vorbitor din partea ascultătorilor săi.

Bhapuji răsturna cu palmele sale albe, ca file ale istoriei, zile după zile din trecutul poporului, zilele de lupte și căutări, de împilări și de disperare.

— Nu căutați numai mercantilism în prostituția de masă, în care fusese împinsă femeia ! Nu condamnați acea epidemie a relațiilor extra-conjugale ! Încă n-au trecut o sută de ani, de cînd, odată cu moartea bărbatului, trebuiau sacrificate și nevestele lui.

Bătrînul se oprește cu ochii pe fața unui tînar.

— Cine putea, ținea mai multe neveste, cine avea cu ce, mă înțelege ?

Tînărul nu se angajează însă în dialog și Bhapuji își continuă firul :

— Dar nenumărate erau femeile care rămîneau devotate unui singur bărbat, fără a-i fi soț legitim și fără ca vreunul dintre copii să aibă drepturi de moștenire.

Dintr-o margine, un tînăr, mai îndrăzneț, întinde mîna spre bătrîn și-l întreabă :

— Bhapuji, spune Bhapuji, au existat *devadasis* ?

Acest dialog de universitate liberă se vedea că este o tradiție de dispută cetățenească și atesta seriozitatea cu care insul obișnuit se angaja în (sau angaja) dezbateri de înalt nivel social (ceea ce în spațiul european a rămas de domeniul studiului pentru un foarte restrîns grup de specialiști ai istoriei civilizațiilor antice).

— *Devadasis* ?... Da, au existat pînă nu de mult ! Pînă acum, recent, la începutul secolului nostru. Am spus că, din timpurile Pallavilor — o dinastie de lungă durată — femeile, începînd din secolele XII—XIII, au fost împinse spre prostituție sau ascetism. Și, nu de puține ori, amestecîndu-se acestea între ele.

Bătrînul își lasă „paranteza” și continuă :

— *Devadasis* erau în templele Indiei ceea ce erau *vestalele* în templele romane sau *hetairele* în cele grecești. *Devadasis* înseamnă „slujitoare ale lui Dumnezeu”. Ele îngrijeau templele și luau parte activă la ritualuri. Ele au dezvoltat muzica și *Bharathanatyam* — acea splendoare a dansului adus de Siva-Nataraja pe pămînt. Toată frenezia care te cuprinde în mișcarea de cel mai înalt rafinament este dăruirea totală a femeii... Oriunde veți avea dinaintea ochilor o zeiță care aduce pe pămînt *Bharathanatyam*, gîndiți-vă la tot efortul ei ca să vă înalțe la perfecțiune, la ceea ce numim zeu sau Absolut. Femeia publică iubea pictura, muzica, dansul. Ea trăia cu convingerea că este creată să promoveze arta, să înfrumusețeze natura. Dealtfel nu este ideea originală a lui Vatsyayana, din secolul al VI-lea, să conceapă *Kamasutra* — enciclopedia celor 64 de arte ale dragostei. Dar, pe cînd senzualitatea este o artă cu statute recunoscute la vechii egipteni, în Babilon, la vechii evrei și greci, *Kamasutra* include în artele dragostei cusutul, vorbirea, gătitul bucatelor, ornamentica locuinței și altele, și altele...

Rădăcinile acestor concepții sînt însă mult mai vechi :

Thirukkuralul este acea operă sacră a lui Valluvar (*Cărțile sfinte* sau *Vedele sudului*) de la începutul erei noastre și, din cele trei părți ale sale, ultima este un tratat despre senzualism.

Bhapuji își aprindea cuvîntul cu mici inflexiuni de glas și le slobozea numai în scinteieri de priviri fierbinți. Ochii i se lărgeau și, în jurul pupilelor negre, se desfăceau cercuri albastrii ca inelele copacului.

— Există totuși traducători sau cercetători cu idealuri ascetice — zicea el — care consideră că ultima parte din *Thirukkural* îi scade mult

din valoarea de operă, care altfel este fără pereche pe pământ ! El este un poem didactic cu o formă perfectă, fiecare dintre cele trei părți avînd cîte 33 de cînturi. Și fiecare cînt este format din strofe de cîte zece cuplete (fiecare dintre cele două versuri ale cupletului fiind alcătuit din cîte șapte silabe poetice). Toate versurile au rima pe începutul lor, nu cu rima finală, ca în poezia obișnuită. Gîndiți-vă ce tezaur de logică putea să închidă în craniul său Thiruvalluvar și ce munci de Sisif a fost în stare să ducă !

Bhupuji și-a mîngîiat vîrfurile mustății cu buricele degetelor și s-a întors spre cel care-l întrebase despre *devadasis* :

— După cei cu idealuri ascetice, sexul trebuie anatemizat, fiindcă el este josnicie și depravare ; desfrîu și păcat al cărnii ; el este lanțul de cătușă și mocirla sufletului și, o operă care conține asemenea lucruri, oricît de superbă ar fi, este ea însăși o depravare — fie chiar *Thirukkuralul* ! Bachoffen — unul dintre filozofii germani — a demonstrat că, în începuturile sale, omenirea trăia într-o stare de promiscuitate socială.

Societatea omenească a evoluat și, pe o treaptă superioară, a apărut necesitatea estetică. S-au născut artele... În dezvoltarea lor, oamenii au părăsit poligamia. S-au format astfel familia, proprietatea, statul. Și, rostul lor l-a explicat un mare filozof german : Engels...

*

Numele filozofilor și cel al sociologilor curgeau într-o matcă pentru care punctul de vedere al lui Bhupuji se încadra cu o dialectică foarte strînsă. Învățat cu administrarea probelor într-o înlanțuire logică europeană, eram completamente dezarmat. Înțeleptul acesta rătăcitor mi se părea că părăsise cine știe ce catedră universitară occidentală și căuta să-și informeze concetățenii despre modul de gîndire pe care-l impune un orizont geografic și cultural lărgit, la dimensiunile planetei.

M-am simțit rușinat, pentru o culpă absolut elementară, față de rătăcitorul Bhupuji : nimeni nu imită acest gen de nou „aufklärung“ (luminător) : nimeni nu se documentează asupra filozofiei și condițiilor antropologice în confruntări de intelectual nomad pentru a obține o viziune actuală ; nu de exotism — în sensul de atracție inefabilă —, ci de o cuprinzătoare înțelegere comună, de îmbrățișare, de sinteză general-umană (fiindcă oricît de evaluate s-ar considera unele națiuni, ele tot mai au multe de învățat din experiența popoarelor din țările subdezvoltate — chiar numai pentru motivul că trebuie să-și ducă viața împreună, pe aceeași planetă).

Bhupuji își rotunjea parcă vorbele cu degetele și mula din aer formele ideilor sale. Totul îmbrăca o haină poemătică și, chiar atunci cînd efortul de atenție nu te mai susținea în urmărirea discursului, percepeai

o formă spațială de comunicare a mesajului. Bhapuji mima idei — asta făcea —, dar cu o măiestrie de înaltă clasă.

El își urma vorbele cu tenacitate, după cum privirea nu-i curma curiozitatea de a-și urmări ascultătorii. Am plecat de lângă el cu o nouă avere în inimă, aceea a obligației de a te dăruî total oamenilor. Aș zice că lecția lui de estetică a dragostei era, mai corect exprimat, funcția estetică a dăruirii totale pentru mersul înainte al omenirii. Era un gen nou de realizare a elanului spre înainte : Bhapuji era pentru țara sa una din acele locomotive sociale care nu caută în cărbunii din tender surcelele, ci care se avîntă cu atîta forță că prefăce orice așchie în cărbune fierbinte...

Așa am reintrat în Akdarabad-Street, cînd umbrele își începeau unghiurile prelungi ale chindiei. Printre frunzișul copacilor, pe care-i lăsasem cu ani în urmă doar puieți, cîteva vile își arătau balcoanele cu draperii și antene de televiziune.

A treia vilă își mai păstra culoarea zugrăvelii albastre numai pe unde nu o atinseseră razele soarelui. Amîndouă etajele aveau ferestrele cu perdelele trase. Portița se lăsase ușor din țîțîni și scîrțîia prelung. Mă opresc cu ochii pe balconul de sus. Altă dată, de-acolo zburasc spre mine, din mîna Radhei, o floare de agavă. Acum nu zăresc nici măcar un stor ridicat. Oare, după despărțirea din Singapore, renunțase să mai petreacă sărbătoarea Pongalului aici ? ! Vila întreagă părea pustie. Numai curtea de vizavi își păstra populația de pitici și ciuperci din ceramică smălțuită, gata să înceapă o mișcare regizorală de feerie...

Pe scări persistă un miros de santal și, cu fiecare treaptă, esența lui pătrunde mai tare. Ușa are pe mijloc cartea de vizită unde numele se descifrează ușor : *Dr. Radha Accharrya*.

— Radha Accharrya, repet eu.

Așadar, nu greșisem și regăsisem vechiul drum spre apartamentul ei. Să nu se fi ținut Radha de cuvînt ? Ședeam nemișcat, copleșit de emoție și așteptam să mi se dezvăluie alte noutăți despre Radha.

Soneria vestește înăuntru semnale de gong. O dată. Apoi încă o dată. Apăs insistent, și iarăși gongul ; dar, ca și mai înainte, fără nici un răspuns. Radha rămăsese la Calcutta — mi-am zis — și, între noi, se întindeau distanțe continentale.

Am plecat... Trebuia să plec... Cu fiecare treaptă pășeam spre depărtări din ce în ce mai mari și-mi părea că înapoi ușa apartamentului rămăsese închisă ca o firidă de templu.

Un bătrîn îmi cere o țigară. Îi întind tot ce aveam în mîină : mai întîi pachetul cu prăjituri și apoi ghirlanda de flori, pălite și ele de tristețea zilei. Trec de colțul străzii și, pe lângă un loc viran, îmi caut calea spre Kodambakkam-Brigde.

Dinspre stația de autobuz vin trecătorii și se risipesc într-un evantai grotesc. Dintre ei unii îmi aruncă, uneori, câte o privire. Trec multe fete cu sariuri viu colorate.

Lîngă mine se oprește o femeie cu pasul moale și cu ochii oțelii-sclipitori :

— Orbul acestui pămînt.. cîntă femeia versul lui Avvaia.

— Radha !...

Mă uit împrejur și verific încă o dată realitatea :

— Radha ? mă întreb eu cu nesiguranța nălucirilor.

— Da, John ! răspunde ea.

— Pongalul ?

— N-ai uitat, John !

Radha rîde ca un clinchet de harfă... Pongalul întotdeauna la mama...

Din gînduri îmi răsare un singur cuvînt, repetat mecanic, o obsesie ritmică : Accharrya... Accharrya... Accha...

— De ce nu la Calcutta, Radha ?

Femeia îmi aruncă un zîmbet, mă atinge cu degetele, apoi buzele îi tremură puțin peste șoaptele abia auzite :

— Nicăieri nu are fastul din Sud, John ! Folclorul de aici este și astăzi structural pentru individ și societate...

M-am restras apoi în mine, reproșîndu-mi această întrebare neghioabă. O căutasem eu pe Radha, și acum, cînd nu întîmplarea ne-a readus împreună, ci înțelegerea din Singapore că revenim pe vechile noastre drumuri, mă arătam nemulțumit că este aici. Se gîndea și ea oare că totuși ne vom întîlni la Madras ? ! Rîsul ei de harfă era bucuria Pongalului sau a revederii ? !

Venise în ajun și trecuse numai cîteva clipe pe la apartamentul ei, rămînînd tot timpul cu mama. Acum se reîntorcea cu gîndul să se plimbe prin cartier, să-și revadă străzile și parcul căruia îi simțea lipsa la Calcutta. Eu nu mai reușeam să-mi revin din muțenie și ea își depăna singură gîndurile. Simțeam numai apele oțelii ale ochilor cum ardeau ca electrozii de sudură. Și-i urmam pașii într-o hipnoză de caldă chindie.. Era preocupată de reîntîlnirea cu Madrasul, cu Cîmpia Carnatică...

Pe platoul lui, Bhapuji își continuă discuțiile cu cei din jur. Îmi încetinez pasul și-l aud comentînd critic pesimismul lui Schopenhauer.

Radha mă privește atent.

— L-ai ascultat pe Bhapuji ? mă întreabă ea cu un aer de siguranță.

— Vreo două ore ; mai bine, poate !

— Un tip aparte, John. Un învățat. Da-da, un înțelept peste care inimă și mintea și-au revărsat focul !...

Era reflecție, era compătimire, era dispreț ?

Ne-am plimbat mult și am vorbit de toate. Numai despre despărțirea din Singapore n-am avut nici unul curajul să deschidem vorba : era o taină a noastră, despre care fiecare credeam că e mai bine să păstrăm tăcerea... Din tot ce ne-am împărtășit, gândurile mele s-au concentrat însă, mai mult decât în orice altă direcție — cu toată fericirea revederii —, pe viața lui Bharata Bhapuji. Poate să fi rămas eu așa, pe gânduri, și pentru că începuse ea cu verdictul : înțelept peste care inima și mintea și-au revărsat focul !...

Povestea Radhei părea un roman și aduna în el, prin frământările lui Bhapuji, toate frământările Indiei... Pentru ele, pentru aceste frământări am lăsat totul la o parte — am lăsat-o pe Radha, m-am lăsat pe mine — și am încercat să le aranjez, cu vorbele ei, în caietele mele... Mi-au venit în minte vorbele lui Mahātma Gandhi : *...there are two kinds of people : those who work and those who take the credit... **.

— Închipuie-ți un sat sărac pierdut pe zările Maduraiului : colibe risipite printre orezării, niște șoproane — paradis pentru țințari — în care harijanii își odihneau oasele, acum... mulți zeci de ani, pe la începutul secolului. Viața satului se ducea între doi musoni și renăștea după fiecare anotimp al ploilor. Era epoca de „aur“ a teoriei că în India nu se pot face construcții din zid, fiindcă nu rezistă intemperiilor. Atunci India toată pendula între temple (cînd vînturile și ploile devastau colibe) și plantații (cînd se refăceau adăposturile și bordeiele). Orașele bogătașilor, ca și conacele și magazinele fermierilor, rămîneau întregi sau aveau pierderi minime cînd vreunul din cicloane se întrecea cu musonul în goana lui de răscolitor de ceruri.

Curtea lui Subramaniam era pe o bucată de pămînt în pantă și, din ea, se vedeau pîlcurile de cocotieri pînă departe. Dincolo de ele pămîntul se împărțea în geometria orezăriilor unde mișcarea îți dădea senzația unei permanențe de furnicar. Harijanii își împărțeau familiile în două : culegători de nuci de cocos și muncitori în orezării. Copiii, de cînd începeau să se cațere și pînă cînd aveau antrenamentul de rezistență la efort, pe la 12 ani, culegeau nucile de cocos. După aceea, treceau în orezării alături de părinți și de bunici.

Bhapuji, pe la 8 ani, era cel mai destoinic culegător : doboră nucile din orice poziție și nu se înfricoșa de nici o înălțime. Pentru el trunchiul copacului era un bulevard lat pe care mergea în voie, cu agilitatea de patruped acrobat.

De cum se lumina de ziuă, el începea doborîtul nucilor : le tăia, cu un satîr încovoiat la vîrf, de la sînul copacului și le arunca jos,

---

* Există două feluri de oameni : unii care muncesc și alții care iau bani pe credit...

pe pământ. După puterea fiecărui copil (copiii sînt cei mai apreciați cățărători !) și după agilitatea lui, diferea numărul copacilor pe care-i „călca” culegătorul.

Bhpuji se răsucea ca o veveriță printre frunze. Apoi sărea jos la talpa cocotierului și aduna nucile în grămadă.

Mai târziu apărea călare omul fermierului, număra grămezile și le însemna în carnet. Și i-au trebuit multe zile lui Bhpuji să înțeleagă de ce carnetul acela misterios al vechilului uită din grămezile numărate de el. La început întreba nedumerit. Vechilul îi arăta foile cu calcule, dar el nu vedea grămezi, ci numai semne și încîrligături. Apoi s-a lipsit să mai întrebe și știa dinainte cam cu ce „scăzămînt” se modifică între timp caietul. Dar, de fiecare dată cînd îl reîntîlnea pe vechil, i se părea că acela seamănă la cap, din ce în ce mai mult, cu o nucă de cocos roșietică și păroasă... Una dintre nucile care îi dă cel mai mult de furcă la doborît, fiindcă se ascunde în răsuceala frunzelor...

La ei, în Ramanathapuram, se adunau în curtea fermierului mii și mii de nuci zilnic și carele le încărcau în convoaie care luau drumul spre oraș.

Bhpuji era cel mai mare din cei patru frați și nu numai că a fost primul care a început să se cațere la cules de nuci, dar devenise atît de dibaci că alți copii îl invidiau că lor n-arc cine să le arate secretele culesului.

Lui Bhpuji îi plăceau foarte mult veverițele — niște animale mici, cenușii, cu o coadă lunguiață și nu prea stufoasă, dar neîchibuit de gălăgioase. Ele se întreceau în cățarat cu cameleoni gheboși — niște figuri de jivine morocănoase, care erau în stare de orice tumbă pentru cîte o muscă.

Era deci renumit Bhpuji pentru patima lui de îngrijitor de veverițe și i se dusesse vestea pînă în casa fermierului Spark, unde veneau cumpărătorii de nuci de cocos sau de orez. La Spark, cînd l-a chemat odată cu veverițe, Bhpuji a văzut un orășean, un tamil reîntors în Madurai din Anglia, unde învățase carte și ajunsese doctor.

Tînăr, fără familie, doctorul l-a îndrăgit pe Bhpuji — veverițarul (avea aproape 12 ani) — și l-a chemat pe Subramaniam să-i ceară băiatul, să-l ia cu el la Madurai. Și, cum lui Subramaniam îi cam plăcea să bea dar nu avea bani, i-a convenit să-l dea pe Bhpuji și să primească de două ori pe an cîte 25 de rupii — mai ales că scăpa și de grija întreținerii lui.

Servitor de casă la medic, băiatul a început să cunoască felul de viață schimbat de relațiile noi sociale, cu altă hrană, cu alte haine, cu alte obiceiuri. Dar, cel mai mult l-a atras deslușirea scrisului și îmbrăcarea vorbelor sau a gîndurilor cu haina literelor.

Doctorul, la început mulțumit de destoinicia lui Bhapuji, apoi entuziasmat de calitățile lui reale, a început să-i acorde din ce în ce mai multă atenție.

Anii se scurgeau și India, sub ochii lui Rabindranath Tagore și cu pasul lui Mahatma Gandhi, își arătase lumii forța ei colosală, prin semnalul de luptă pentru independență. Bhapuji, prin doctorul Pillai, înțelesese de ce tot indianul a pornit marșul uriaș al istoriei de „Home Rule” și apoi, mai târziu, de ce Gandhi concentrează în sine toate aspirațiile umane ale Indiei.

Erau zilele în care Gandhi conducea tot mai strâns marea luptă a boicotului englezesc, când *marșul sării* a făcut să se cutremure imperiul... Nimeni nu mai suferea să respecte un monopol rușinos : sarea pe care oceanul o dăruia gratuit oamenilor, negustorii străini o speculau numai ei. Și, sfărâmînd cătușele legii, Mahatma Gandhi a pornit cu mulțimea spre malurile darnice ale oceanului. Și zecile de mii de sărăciți ai istoriei, de flămînzi înnebuniți de teroarea poliției, au plecat să adune din ape sarea pentru existența sutelor de milioane de oameni. Nu se poate spune că în decursul veacurilor sînt multe acțiuni de egală și cutremurătoare tensiune ; de gest colectiv mai strigător al nedreptății îndurate ; de dăruire mai conștientă pentru înlăturarea celei mai oribile crime : perversiunea asupra lipsea o omenire de un element biologic indispensabil — sarea !...

În plan individual, Bhapuji înțelesese că viața, dincolo de interdependențele materiale, este și rodul unor conexiuni sociale. Și, din biblioteca medicului, a început să se instruiască, pînă cînd a ajuns să dea examene de liceu.

Doctorul Pillai l-a recomandat ca ajutor verificat unei case de produse medicale din Madras, cu gîndul de a ridica un viitor colaborator. La început Bhapuji a fost tulburat de schimbarea pe care i-o propunea doctorul și a cerut un timp de gîndire. Schimbarea aceasta, pentru el, un simplu harijan, însemna în realitate o nouă viață, angrenarea într-un univers completamente diferit.

Cîteva zile a mers la Templul mare, la Meenakshi, confruntîndu-se în închipuire cu acea lume fantastică din sculpturile ce-ți scot din întuneric minunatele fețe ale pietrei. L-a ascultat pe *dikshitarul* care scotea cu ciocănele melodiile din stîlpii de piatră și glasul lui, împletit cu cîntecul stîncii, i se adăuga ca prelungiri ale inimii înspre speranțele zilelor viitoare.

Odată, l-a urmărit pe *dikshitar* pînă la sfîrșitul *pūjei* și s-a apropiat de el. L-a povestit dintr-o răsufflare tot clocotul inimii. Omul l-a ascultat și i-a dat un răspuns.

Bhapuji n-a auzit nimic. N-a auzit și, mai târziu, cu teama că brahmanul n-a avut timp de el — harijanul —, a încercat să recapituleze

tot ce-i răspunsese acela. A repetat asta de mai multe ori și, de tot atâtea ori, răspunsul era același :

— Rob al adevărului, să nu dai niciodată înapoi !...

În aceeași zi, i-a dat răspuns și doctorului Pillai.

Peste câteva zile, Bhapuji se instalase în Madras și auzea, în fiecare dimineață, în răsăritul soarelui din imensitatea valurilor mării, chemările cîntecului din stîlpii de piatră ai Maduraiului :

— Să nu dai niciodată înapoi !...

Directorul firmei, Arumugam, l-a primit cu multă căldură și a înțeles, de la început, că dincolo de recomandările doctorului, Bhapuji adusese cu sine ținuta unui om de înalt caracter. Și tot astfel, Bhapuji descoperea, zi de zi, că patronul său, Arumugam, era un brahman bun și înțelept, pe care nici doctorul Pillai nu-l cunoscuse vreodată cu adevărat. La început, din cele 150 de rupii pe care-i primea lunar, Bhapuji expedia la Ramanathapuram, pentru familie, cîte 50 de rupii.

De la plecarea lui din sat trecuseră aproape zece ani, unii mai buni, alții mai puțin buni. Din băiatul veverițar, din culegătorul de nuci de cocos se înălțase în timp un orășean modern, cu vocabular ales, cu comportament chibzuit. Trecuseră, așadar, aproape zece ani de cînd el nu mai poposisese prin Ramanathapuram...

Că frații și surorile lui trebuiau să-și fi făcut un rost erau lucruri pe care, dacă nu le cunoști, le dorești în virtutea unei obișnuințe logice. Și asta îți dă oarecare liniște. Ceea ce nu putea ști și nici bănuși însă Bhapuji era că Subramaniam, tatăl său, ia întotdeauna banii trimiși de el și-i cheltuie numai pe băutură !...

El își ducea viața în Madras între obligațiile față de firmă și universitatea unde audia liber cursurile facultății de litere și filozofie. Și, nu de puține ori, asculta ore în șir povestirile sau predicile profeților rătăcitori pe plaja oceanului sau pe străzile orașului.

Firma lui Arumugam își deschisese noi vaduri de la venirea lui Bhapuji și își mai adăugase un sector de comerț cu produse de tehnică medicală — instrumente și aparate. În oraș era recunoscut ca un concurent serios și invidiat pentru aprecierile specialiștilor din spitale și cabinete medicale.

Prietenia dintre cei doi se întărise cu timpul și Bhapuji părea mai curînd un membru din familie, decît un salariat. Maya, soția lui Arumugam, îi păstra de grijă îndeaproape, iar sora ei, Amrita, îl urmărea ca pe un frate.

În același timp, Bhapuji se purta cu copiii lui Arumugam ca și cînd ar fi fost copiii lui, și-i dădeau o deosebită încîntare plimbările cu ei prin oraș, în parc ori la circ.

Ieșea cu ei de multe ori pe plajă — pe Marina-Beach — și priveau vapoarele. Cînd ieșea cu copiii și cu Amrita se plimbau de cîteva ori de

la Catedrală pînă în dreptul portului. Se opreau cu toți la cîte un teasc de suc de trestie de zahăr. Bhapuji alegea bețe de trestie cît mai cărnose, le căuta pe cele mai zemoase și-l puneă pe negustor să le bage prin zdrobitor și valțuri sub ochii lui.

Aici, în dreptul vaporului grecesc eșuat din ciclon și rămas cu totul pe uscat, se opreau de fiecare dată și beau suc de trestie. Apoi plecau pe jos, treceau podul și se urcau în autobuz de la Palatul de Justiție.

Acasă, Amrita povestea cu satisfacție cît de priceput este Bhapuji să aleagă trestii și cît de delicioase sînt picăturile de suc.

De Pongal, Arumugam a fost invitat cu soția la unul din cei mai mari doctori — proprietarul spitalului din Pudukkottai — și a lipsit două zile. Bhapuji a rămas pentru prima dată singur cu Amrita, astfel ca să poată să înțeleagă că ea îi urmărise cu atîta interes preferințele, încît erau unele la care el nici nu apucase să se gîndească. Și, dincolo de fastul bogat al Pongalului, pentru el și pentru Amrita s-a adăugat lumina celei mai aprinse dragoste. Cînd se apropia de ea și îi atîngea cu degetele pielea, cînd simțea în nări aroma de santal, i se adunau în minte toate convoaiele de lumini ale sărbătorii, care-l chemau spre zile fericite.

Amrita nu împlinise încă douăzeci de ani și, cum fiecare întîlnire cu Bhapuji îi aprindea mai tare dragostea, i-a povestit surorii sale tot ce s-a întîmplat. Dar, dintre toți, cel mai bucuros a fost Arumugam care, după atîția ani, îl știa ca pe cel mai muncitor și mai corect dintre toți cunoscuții și colaboratorii săi.

Planurile de căsătorie s-au înfiripat fără nici un efort. Bhapuji însă nu deschidea deloc vorba și Amrita a început să se îndoiască de dragostea lui. I-a spus însă odată că ar vrea ca la Pongalul viitor să meargă împreună, poate chiar cu Arumugam, la familia lui în Ramanathapuram.

Bhapuji, care evitase de multe ori discuțiile despre familia lui, i-a făcut o lungă mărturisire asupra viitorului, în care îi propunea să încerce să-l uite. Amrita simțise că i se deschide pieptul și că o cuprinde un gol imens. Și, din vorbele lui, i-au rămas în minte numai că diferența de caste nu le permite căsătoria : ea fiind brahmană, iar el dintre kșatrii — casta ostașilor.

Bhapuji, de teama de a nu fi disprețuit de femeia iubită, mințise. Îi ascunsese că el face parte dintr-o familie din afara castelor, dintre acei întușabili pe care Mahātma Gandhi i-a denumit *harijani* (oameni ai lui Dumnezeu) cu intenția de a-i ridica în planul structurii sociale cu drepturi egale.

Arumugam i-a explicat că el nu s-a gîndit niciodată la diferențele castelor și că aceasta nu poate fi considerată nici o piedică, cu atît mai mult cu cît kșatrii sînt castă de înaltă cinste, cu tradiție, a cîrmuitorilor și ostașilor.

Bhapuji reacționa însă invers : cu cît îi veneau mai mari insistențe din afară, cu atît se prăbușea în propria sa minciună și se tulbura mai

tare. Și, pe de o parte vedea tot mai imposibilă căsătoria, iar pe de altă parte creștea disprețul pentru propria persoană.

La „firmă” zilele încep să devină insuportabile. Grija de altă dată pentru fiecare client începea să fie înlocuită de un marasm care creștea ca o marce neagră. Amrita îl urmărea cu mai multă căldură și Arumugam îl scutea de orice efort. Toate acestea, pentru Bhapuji, se prefăceau însă în dispreț și-i aduceau în inimă noi și noi remușcări.

Bhapuji nu-și mai regăsea echilibrul... Insistențele Amritei să meargă la Ramanathapuram reveneau ca frisoanele în malarie...

Într-o dimineață, Bhapuji găsește la ușa biroului pe fratele său — pe Ammu — venit pe jos din depărtările satului. La început nu l-a recunoscut, crezând că este unul dintre cerșetorii care-l acostau dimineața pe stradă. S-a uitat lung la scheletul pe care lucea o piele cafenie și încrețită, din care buzele încercau să lase dinților albi o cărare de zîmbet. Lucirile din ochi i-au readus în minte zilele când culegea cu Ammu nucile de cocos și aveau spor la adunatul lor în grămezi.

Ammu i-a adus veștile celei mai crude realități, aceea pe care el, prin izolare, refuzase s-o mai urmărească, de care se înstrăinase prin acoperirea celor cincizeci de rupii pe care le trimitea când și când lui Subramaniam. Mama murise cu ani în urmă, răpusă de ciumă. Surorile erau plecate să muncească în mine, în Sud, de mulți ani — nu se știe pe unde sau chiar dacă mai sînt în viață.

Bhapuji îi ține fața lui Ammu între degete și barba aspră îi pare scoartă de copac, o coajă țepoasă de cocotier ars de secetă. Apoi, pe cînd Ammu îi povestește viața lui în port la Cuddalore, revede barăcile mizere din Madras unde-și duceau viața cîte 30 de inși, într-o încăpere, unde pe aproape douăzeci de metri pătrați nașteau femei, boleau copii și se odihneau cei doborîți de muncă.

Ammu clătină ușor din cap și, trăind furtuna din inima fratelui său, îl privi fix :

— Bhapuji ! începu el cu voce rară. *Abhai* este cel mai mare dar pentru om. L-ai auzit tu pe Gandhi ? *Abhai* — neînfricarea —. Bhapuji !...

Între cei doi frați se întinde dintr-o clipă o punte și gândurile lor se petrec pe cărările zilei insorite. De ce semăna glasul lui Ammu cu al dikshitarului din Madurai ? !... Bhapuji îi repetă sfatul de atunci și-l împletește cu vorba lui Gandhi !

— Să nu dai niciodată înapoi !... *Abhai* !... Rob al adevărului, neînfricare !...

Au ieșit împreună în stradă și au intrat într-un restaurant. Bhapuji se cutremura de cîte ori îl privea pe Ammu : mizeria și foamea pe care le îndura erau la fel cu ale milioaneilor de oameni ai Indiei. Cu cît se hrănea Ammu pe zi nu putea să trăiască nici un șobolan !... Și totuși

RABINDRANATH TAGORE (1861—1941) — GINDITORUL DE CEA MAI MARE AUTORITATE DIN INDIA LA INCEPUTUL SECOLULUI NOSTRU — IN TIMPUL CALATORIEI SALE IN ROMANIA (1926)

MAHĀTMA GANDHI (1869 – 1948) ÎN ANII CELOR MAI MARI OFENSIVE DE LUPTA PENTRU ELIBERARE

PREZENȚA LUI MAHĀTMA GANDHI SE REAMINTEȘTE PRIN OPERE DE ARTĂ PRETUTINDEN,
ÎN INDIA...

IMPARTIREA OREZULUI LA INCHEIEREA RECOLTEI IN PALAMAN (STATUL BIHAR)

LA UNIVERSITATEA DIN MADRAS DUPA REUNIUNEA ȘTIINȚIFICĂ

MADURAI — DIN „BIJUTERIILE” TEMPLU-
LUI LUI MEENAKHI. PARURĂ DIVINĂ DIN
PIETRE PREȚIOASE

MAHABHALIPURAM — MAIMUȚE ÎN GRUP
STATUAR

LEUL DE PIATRĂ — PAZNIC AL MAHABHALIPURAMULUI

DANSATOARE DE MARE RENUME : „TRAVANCORE SISTERS“

TEMPLUL DE LA BUDDHA GAYA, VESTIT CENTRU AL PELERINILOR DE APROAPE 2000 DE ANI

Ammu îi vorbise lui de *neînfricare*... Cuvîntul lui Gandhi era simbolul pe care îl venera întregul univers indian, oriunde s-ar fi aflat harijan pe pămînt...

Apoi gîndurile au început să se fugărească într-o învîlmăşeală din ce în ce mai aţoasă : surorile... munca de istovire totală în subteran a femeilor... Subramaniam decăzut şi degradat de beţie... mama secerată de ciumă... Amrita, Arumugam... căsătorie... căsătorie şi minciuna că el este kşatri !... De ce minţise, rob al adevărului ? !... Abhai... kşatri... Amrita... harijani...

Au plecat de la restaurant spre Marina Beach : Ammu fericit de dărnicia fratelui său, Bhapuji prăbuşit sufleteşte.

Vînzătorii de betel şi de suc de trestie îşi făceau reclamă cu glas tare. Departe, în largul mării, aşteptau vapoare să tragă la chei.

Fraţii îşi frămîntau fiecare cugetul sub fierbinţeala soarelui...

Bhapuji a mers cu Ammu la bancă, a scos din economiile lui două sute de rupii şi i le-a pus fratelui său în mînă. Acesta i-a luat, i-a măsurat cu ochii şi a rămas cu privirile pe chipul binefăcătorului. Numai că el n-a înţeles niciodată dacă privirile acelea erau de culme a fericirii sau de prăpastie a nenorocirii.

A doua zi, Bhapuji l-a anunţat pe Arumugam că a primit o scrisoare de la ai săi, că tatăl lui este grav bolnav şi că este nevoit să meargă la Madurai. Amrita şi Arumugam au început să se agite ca pentru un necaz propriu, să-l înconjure cu o şi mai mare grijă. Nimic nu-l putea însă sustrage pe blindul lor prieten din bulboana de gînduri în care-l aruncase vizita lui Ammu. Ba, mai mult, cu cît o privea pe Amrita, cu atît i se părea mai mare vina pe care o săvîrşise el minţind-o că este kşatri... Şi cu atît creşteau în el remuşcările că înstrăinîndu-se, a devenit cauza destrămării familiei...

Bhapuji a plecat, bărbat de 32 de ani, însoţit la Central Station de Amrita şi de Arumugam, cu făgăduiala de a-i anunţa din Ramanathapuram, imediat ce ajunge, şi despre data cînd va reveni în Madras.

*

Sub răsăritul de lună...

Pelerinul nopţii

*Am azi cu noaptea-n taifune rece-ntilnire —
În adîncu-i ocean, la loc hotărît
Şi-i caut inima neagră — păianjen de temeri urît !...
În piept, lumină zeiască, port nemurire...*

Sri Aurobindo

Povestea vieții lui Bhapuji părea să-și găsească în glasul Radhei un fir ascendent, care să-l ridice pînă la înălțimi de erou, de nou Robinson. Spre o astfel de desfășurare Radha era favorizată și de evenimentele contemporane momentului plecării lui Bhapuji din Madras : al doilea război mondial măcinase milioane de vieți și nici în cel de-al patrulea an — în 1943 — nu i se pusese capăt. Și India, oricît de departe era de focarul Europei, tot suporta cu greu eforturile generale de întreținere a măcelului ! Și tot așa de greu restricțiile unor cinice măsuri de a accepta dependența de alte puteri sau chiar de a respinge independența !...

Radha își urma firul povestirii ca un borangic dintr-o țesătură din mătase de aur.

— Bhapuji este un mare înțelept, John !... A dispărut atunci din Madras și Arumugam nu l-a mai putut regăsi. Dispăruse și familia lui din Ramanathapuram. Amrita l-a așteptat ani în șir, arzînd candelă în altarul ei... Bhapuji era rătăcitor ca nisipul mării și căuta, prin cuvînt, să-și ispășească greșala. Cînd a revenit totuși aici, dispăruse și Arumugam, dispăruse și Amrita...

Da, pe Amrita el și acum o apără ! El crede în estetica dragostei și în atracția ei ca o unire creatoare.

Pentru ea, pentru această unire creatoare, pentru Amrita, — care este și familie, și societate, și specie biologică, — Bhapuji rătăcitorul pe valurile vieții și-a creat singur obligația de luminător, convins că poartă în sine nemurirea.

Radha și-a ridicat voalul de pe față. Ochii ei, acei năsturei de culoarea oțelului, se aprinseseră dinăuntru, din flăcările pieptului, și își adăugaseră ape de fosfor :

— Vezi tu, John, cum trăiește Bhapuji ? Și cîți alții ca el ?... Îți mai pare acum un tip straniu ? !... Gandhi era pe culmile Indiei și își ducea acolo viața de luminător. Ceilalți, ca Bhapuji, pătrund cu pasul lui Mahātma în casele și în sufletele Indiei... Și-i drept că ei poartă-n piept Nemurire, că ei au pieptul cît sute de milioane de oameni care au fost și care vor veni !... Ei pregătesc drumul Indiei de mîine... Și nu dispar, fiindcă sufletul lor e India...

Glasul Radhei adună toate frămîntările Indiei într-o adiere de cuvinte pe care ziua o primește cu setea generațiilor ce-i vor cînti întotdeauna aspirațiile de pace și de înfrățire a popoarelor. Și seara, pe cînd Radha mă purta prin trecuturi de veacuri, părea că înlîrzie cu întunericul și se pregătește festiv pentru răsăritul lunii pline, care mocnea în orizont cu raze de purpură...

Punțile continentelor

Interludii

Lui Kama

*Scinteie-n solzi de unde zori de primăvară...
Prin platoșa de floare, împovărat de lotuși — lacul.
Cind soarele din maluri și-mbujorează-n aer macul
Stejari de aur, aurul preface-n pară...*

*Se pierde-n legănări un leagăn plin de voaluri —
Mătasea lin foșnește prin perle și ninsori de floare...
Vidyāharii prin aer plutesc plăpânzi purtați de boare
Și chipul lor străluce prin adânci cristaluri...*

*Pe cine-așteaptă-n leagăn plăpîndul evantai
Și-umbrela răcoroasă din cel mai nobil pai ?...*

Din Bhavisyottarapurāna, CXXXIII, 40—45

Radha avea de făcut vizite de familie pentru câteva zile, împreună cu mama, în afara Madrasului. Apoi urma să plece în sud și, cum eu aveam nevoie de timp pentru a rămîne în Tanjore, m-am înțeles că ne vom întîlni acolo, la Biblioteca Saraswathi Mahal.

Pînă atunci, Madrasul, cu toată agitația lui de sărbătoare, simțeam că mă aruncă într-o singurătate de naufragiat. Pongalul, această sărbătoare a fertilității, angajează, dinocolo de orice diferență a religiilor, tradiții de adînci semnificații. Ca european, dacă nu ești încadrat în festival printr-un mediu social, ești nevoit să duci viața decolorată a hotelului și a superficialității turistului. Și, pentru mine, ajuns în orașul Radhei, cu ea în apropiere, Pongalul fără Radha era o nesuferită stare de tensiune.

Am ales deci, ca soluție, o plecare din Madras, la Madurai, pentru a rămîne două zile printre pelerinii la templu, pînă la reîntîlnirea din Tanjore...

Ne apropiem de lumea de mîine !...

Jawaharlal Nehru —
Descoperirea Indiei

În colectivitate, indianul capătă însușiri de particulă în continuă mișcare, într-un univers pentru care dimensiunile maxime nu au importanță. În laborator, urmărind micul univers sub microscop, vezi hematiile cum se modelează cu o plasticitate fenomenală și macromoleculele cum rătăcesc în soluție cu o frenezie de care începi să crezi că este rezultatul preferinței.

Obișnuit, templul din Madurai pare un vas mic de sînge sau o lamă de microscop, în care trec zilnic peste treizeci de mii de pelerini. Ei capătă, pentru cele șaiszeci de hectare (cît se întinde, în suprafață, complexul templier), calități plastice pentru a se deplasa fizic printre construcții, colonade, grajduri de elefanți, magazine, florării, tarabe, cărora religioșii le adaugă o valență de sfințenie mai mare sau mai mică. Nimeni nu poate spune cîți dintre cei treizeci de mii înțeleg că acest complex este o întreprindere rentabilă : cu ani în urmă, numai altarul denumit templul Meenakshi aducea un venit „net“ de peste 25 000 de rupii pe ani !

M-am obișnuit cu greu să înțeleg ce reprezintă în societatea indiană un templu, fiindcă, în accepțiunea mea de pînă acum, putea să fie cel puțin un altar (ca încăpere) și cel mult o catedrală. Cînd am văzut cîrdușii de pelerini spre Gange, sau spre Cauveri, sau spre Madurai aveam la început credința unor deplasări de „cruciade“. Deprinzînd însă mecanismul logic al colectivității indiene, am înțeles de ce pelerinajele sînt mișcări demografice complexe, în care resortul interior al individului este o motivație religioasă ce disimulează probleme sociale.

Priviți un plan de templu — spre exemplu cel din Madurai — și veți înțelege ce univers complicat este, și cu cîte posibilități de antrenare a spiritului uman este dotat, ca să motiveze turismul de proporții continentale (ținînd seama de „voga“ pelerinilor occidentali, le putem ușor califica drept pluricontinentale !). Conducătorul de oști înțelege ordinea contingentelor divine, țiganul își găsește aici chipul zeificat, senzualul are satisfacții carnale în formele de piatră, milionarul trece în stupoare privind bogățiile din tezaur, invalidul se reconfortează admirînd fapăturile cu nenumărate mîini, ușuraticul se cutremură dinaintea fapăturilor apocaliptice, slăbănogul este strivit de forța elefanților supuși nerațional divinității.

Un templu indian este un complex edilitar în care individul intră într-un fel de submersie psihică, dizolvându-se într-un mediu, cu caracter de universalitate, unde poate alege orice segment îi convine (sau să accepte modelul preferențial). Dar nu, să nu credeți că aici sînt numai artificii literare, pentru a-mi susține un anume punct de vedere ! Un *gopuram* — unul din cele douăsprezece — lasă să se vadă pe înălțimea de zeci de metri o stivă de trupuri umane cioplite admirabil în piatră, printre care nimeni nu stă să-și caute un chip asemenea... Un pelerin ajuns pe treptele Băii Crinului de Aur găsește în apă cămașa fericirii, a înțelegerii acestui mare univers. Și, același pelerin, ieșit din baie, va pătrunde firea cu ochii sublimului pe care i-l oferă operele de artă la fiecare pas. Căci, altfel zis, pelerinajul de masă nu cunoaște decît atracția artistică a sublimului... A aceuiași sublim pe care grecul din antichitate îl aducea în imnul *Hieroi Logoi* : „Zeus a fost cel dintîi. Zeus este fulgerul cel mai de pe urmă. Zeus este înțelesul, Zeus este rostul. Zeus a creat toată materia. Zeus este bărbatul, Zeus este nemurirea femeii tinere. Zeus este adîncul pămîntului și cerul înstelat. Zeus este regele, Zeus este simburele generațiilor.

Nu există decît o singură putere, o mare divinitate care apropie și conduce peste toate lucrurile, decît o singură formă supremă în care se contopesc toate lucrurile : focul, apa, pămîntul, eterul, noaptea și ziua, Înțelepciunea primordială și Dragostea voluptoasă.

Și toate numai în Zeus se află, în marele său trup !“...

În India, preamărirea aceasta se înalță către Purușa — spiritul divin și Omul Primordial...

Pentru această sublimă cîntare, în care fiecare inimă își poate găsi locul și se poate scălda în lumina universală, cine va întîrzia un moment să nu-și trudească tălpile zeci și sute de kilometri ? Și cine poate să creadă că, în drum spre fericirea supremă, căzînd pe marginea cărării sub fulgerul soarelui sau sub cuțitul foamei, nu va fi primit în răcoarea templului din Madurai, nu-și va găsi odihnă în Baia Crinului de Aur ? !

În aceeași analiză oficială a rentabilității anuale a templului Meenakshi găsim, la capitolul cheltuieli, aproape 30 000 rupii justificate ca „hrană pentru zei“.

Și, oricum, cînd mă pătrund de înțelesurile acestui uriaș univers uman, cînd îmi caut plasticitatea fizică de hematie prin vinele templului sau de frenezie macromoleculară prin submersia în Baia Crinului de Aur — alături sau în luptă pentru fericire cu cei 30 000 de pelerini — nu-mi mai rămîne și răgazul să mă opresc și să mă întreb : — Cum de mîinecă zeii din altarul lui Meenakshi cele 30 000 de rupii ? !... La început nu puteam răspunde. De ce să nu recunosc adevărul. A trebuit să deschid mai mult zărilor, să împing cerul mai sus, să mă întorc pe drumul pelerinilor spre casele, colibe sau chiar pe sub copacii unde trăiau cei care nu aveau nici măcar atît și să încep a înțelege realitatea.

Apoi, cînd am poposit la colegiile și fabricile din Madurai, am pătruns pe cărarea „transfuziilor“ sociale pe care India modernă le promovează spre orizonturile științei și tehnologiei celei mai avansate.

M-am oprit la coloanele muzicale și l-am urmărit pe dikshitarul care trezea în piatră melodiile pămîntului. I-am luat seama dikshitarului. M-am lăsat furat de măiestria cîntecului pietrii... Și îmi părea că, de undeva, din trecut mă urmăreau șoaptele lungi, pe care Bhapuji, ca mai ieri în Madras, le rotunjea cu degetele și mula din aer formele ideilor sale :

— Să nu dai niciodată înapoi !... Neînfricare !...

Mi se păru că am judecat prea aspru hinduismul și formele lui de manifestare rituală în temple. Mi-am amintit de pelerinii care odinioară plecau și în România, din dealurile Simleului Silvaniei și ale Năsăudului la mănăstirea de la Nicula să venereze o icoană făcătoare de minuni. Erau, da, de mult, sute de oameni, care porneau zeci de kilometri, în convoaie, cu prapure și daruri, să ajungă să facă o ciudată penitență la Nicula : citeva zile la rînd, în ritm de clopote și în fum de tămîie, ei ocoleau biserica, mergînd în genunchi și în coate.

Apoi m-am dus cu gîndul la Lisieux, unde celula călugărească de chin fizic și psihic al carmelitei Tereza justifica închinarea pelerinilor în bazilica falnică — adevărat templu înălțat răbdării umane...

Și, în aceste confruntări, mi-am amintit de cuvintele lui Mircea Eliade, rostite la Paris, într-o lungă discuție asupra sacralității :

„Dacă *formele* divine se schimbă — spunea el — pentru simplul fapt că ele s-ar fi revelat omului ca atare, deci ca *forme*, ele au o istorie care, în economia sacralității, este cu preponderență celestă. Separat de cult și înlocuit în mit, Cerul se menține în simbolism. Simbolismul *Centrului*, al nucleului organizator, este prezent în toate marile religii, constituit din elemente celeste și se menține prin rituri, mituri și legende.“

Aici, printre zecile de mii de pelerini, am avut pentru prima oară, la chemarea cuvintelor ilustrului savant, limpezimea cunoașterii acestei sinteze : tot ceea ce a dăruit religiilor arta, printr-o bogăție uriașă de simboluri...

Am reluat drumul printre pelerini : din galeria coloanelor din templul Meenakshi, am intrat în templul celor 1 000 de coloane.

Mîinile artiștilor au știut să adune toată măiestria înaintașilor pentru a pune în granit sau în culorile picturilor chemarea minunată a geniului. Am parcurs astfel un drum imens în evoluția istorică a artelor și a templelor ; am trecut din barocul cel mai rafinat al sculptu-

rilor — cariatide de peste șapte metri înălțime — și din hieratica complicată a picturilor pe suprafețe vaste, la forma cea mai simplă de reprezentare a altarului : stîlpul.

Templul celor 1 000 de coloane este templul în care 1 000 de stîlpi întruchipează divinitatea, copleșitoare prin multiplicitatea reproducerii aceleiași forme a fertilității celeste, în concepția celei mai simple religii : arborele cosmic, lingam-ul, coloana infinită.

Coloana, elementul de organizare a tot ceea ce a exprimat geniul uman prin construcție, nu putea să-și afle un simbol mai corespunzător decît ca organizator cosmic, în acel *axis-mundi* pe care-l regăsim și pe granița dintre folclorul sacru și folclorul laic...

Pelerinul, atras din toate patru părți ale lumii, vine, își pleacă genunchii și își lipește fruntea de coloană. Își odihnește pelerinul cugetul, o clipă, pe această inimă a cerului și a pămîntului. Se confundă el, cel conștient de perisabilitatea proprie, cu eternul materiei. Se confundă și, regăsindu-se pe sine în coloană, se înalță pe culmile sublimului... Este, aici, una dintre modalitățile de a-l atinge.

În pădurea celor 1 000 de coloane, cu fruntea lipită de piatră, istoriile se răstoarnă panoramic în timpi spre îndepărtate geneze.

M-am înapoiat, pentru o frîntură infinitezimală de clipă istorică, prin codrii Carpaților noștri... Răcoarea rășinii de brad întărea acum prospețimea zărilor din Sarmizegetusa. Pe înălțimile munților, dacii, apărători ei înșiși ai unor tradiții străvechi, venerau pe Zamolxe sau pe Gebeleizis, în temple impunătoare. Rămășițele arheologice de astăzi din România atestă vechimea așezărilor umane în colectivități de înaltă organizare, cu forme de temple în care cultul coloanei se înscrie în viziunea sacralității solare. Marele sanctuar de la Sarmizegetusa adună în sine amintiri din ritualurile spre care veneau, din toate zările, pelerinii daci să preamărească cerul. La piatra coloanei, ei își îmbogățeau cugetul cu meditația profundă, căutînd noi sensuri ale vieții, încercînd să descifreze tainele morții... Dansul sacru sau ritualul magic era forma simbolică a fertilității cosmice, iar concentrarea în coloană era tot materializarea centrului organizator al universului.

Nicăieri ca aici, la Sarmizegetusa, n-ai să găsești elemente de comparație cu templele Indiei, elemente în care străvechile tradiții să păstreze simbolică ordinii celeste a coloanei... a coloanei fără funcție arhitectonică... a cultului coloanei cu ritualurile sacrificiilor solare...

Din amfore, fumul miresmelor aprinse se răspîndește pe culmi, pe văi, prin codri și cuprinde în aroma lui aglicele de cîmp, florile de colț, brîndușele, cerbii, căprioarele și urșii.. Cu fruntea fierbinte de ginduri, de griji sau de speranțe, dacul se înalță, prin ruga sa către coloană, la cuprinderea de largi înțelesuri ale colectivității. El stabilește,

la nivelul său ecologic, inter-relații din care templul extrage ordinea celestă a calendarului și acceptă, în simbolică demnității, sacrificiul de sînge.

La Madurai, printre cele 1 000 de coloane, mireasma frunzelor de kuśa, aprinse în amfore, se răsfiră în adieri călduțe. Peste nenumărate generații, pelerinii, veniți cu tradiții folclorice din adîncimea zilelor istoriei, înnoadă și conservă mituri, ritualuri și legende... În evoluția ei, societatea umană a cunoscut urcușuri sau prăbușiri atît de felurite, încît ascănările la distanțe continentale — ca cele dintre Madurai și Sarmizegetusa — par mai curînd un joc al întîmplării. Însă, ceea ce nu poate fi negat, este efectul de incantație colectivă pe care-l provoacă arta în masele de pelerini de aceeași esență în Madurai, în Pirinei ori altunde...

La un altar, imnul lui Kama se murmură pe buzele tuturor și se repetă pînă departe. O veenă, — instrumentul de coarde cu cea mai complexă structură melodică din toate cîte cunoaște muzica —, urmărește preamărirea lui Kama cu apogiaturi microtonale prelungite.

Pe cine se pregătesc să primească zecile de mii de pelerini de azi și sutele de milioane răsărite din istorie? Cine este Kama? ! Pe cine întruchipează legenda în ființa plăpîndă, pentru care a îmbrăcat haina splendorii întreaga natură?

Pe cine preamăresc pelerinii?

Coloana de piatră se-ncepe și începe să ardă. Ca ea, se aprinde toată mulțimea de coloane din jur. Acum, am în ochi o mie de coloane de piatră incandescentă...

Porțile marelui templu stau monumentale, prinse în țîțîni cît piciorul de groase, cu legături de oțel înnegrite de vreme. Porțile cu deschizătură între cer și pămînt stau la fel ca-n ziua cînd, cu cincizeci și cinci de ani în urmă, un omuleț mic, cu fața blîndă, cu ochelarii prinși în rama de sîrmă, se mișca liniștit și privea la mulțime.

Erau multe zeci de mii cei care-l urmăreau și își opreau respirația să poată descifra glasul lui moale.

— Vorbește Gandhi!

Printre coloane se păstrează și astăzi melodia vocii lui calde...

Aici, în fața marilor porți, străjuit de mulțimea coloanelor de piatră, sufletele incandescente ale pelerinilor urmăreau o singură făptură: Mahatma!

Aici, Mahatma Gandhi a îmbrăcat pentru prima dată haina tradițională a indianului de rînd — dothia —, bucata de pînză sărăcăcioasă a harijanului, de care n-avea să se mai despartă pînă la moarte.

Aici, în fața marilor porți ale Maduraiului, străjuit de pelerini — coloanele de piatră ale Indiei — Mahatma a proclamat cea mai revoluționară măsură din istoria țării sale: abolirea intușabilității — nonviolența și egalitatea tuturor ființelor omenеști.

Aici, în anul 1921, s-au rupt zăgazurile superstițiilor !...

Reaud și azi imnul lui Kama preamărit de buzele tuturor.

Pentru cine cîntă veena imnul lui Kama ?

Aici a venit, atunci, Mahātma — copiii i-au zis Bhapu (Tata) ! Bhapu a cîntat imnul cu zecile de mii de pelerini. A cîntat !... A cîntat Mahātma Gandhi, străjuit de milioane de coloane de piatră fierbinte. Dintre toți pelerinii, el a înțeles însă cel dintîi că, prin Kama, fiecare se preamărește pe sine... că, în acest decor de exaltare artistică, este o fericire — adevărata fericire — să-ți poți uni glasul cu al celorlalți oameni de pe glob pînă la înălțimea dorinței supreme de libertate...

Veena cîntă mai departe imnul lui Kama... De cine îmi amintește mie Bhapu ? !

Lotusul cercetării

17 ianuarie. Radha trebuia să vină cu avionul pînă la Tiruchiruppali și de acolo cu trenul. La Tanjore, trenul de legătură sosește la unsprezece fără cîteva minute — astfel că ea, cel mai devreme putea fi la Biblioteca Saraswathi Mahal în jurul orei unsprezece și jumătate. M-am gîndit că nu este de demnitatea mea să o fac să se descurce singură prin oraș și s-o aștept la bibliotecă.

M-am postat la peron pe la ora zece, ca să fiu sigur că nu mi se întîmplă ceva prin oraș și că voi ajunge la timp. Aproape o oră m-am uitat peste tot ce-mi cădea sub ochi, gara fiind locul de întretăiere a cărarilor satului cu orașul, a junglei cu urbanismul, a universitarului cu cerșetorul, a tribului cu industria modernă.

Zi de după Pongal, în care aerul de sărbătoare mai plutește pe fețele tuturor. O conducătoare de trib, înaltă, cu o maramă roșie-înflorată pășește cu aerul înaltului demnitar. Oamenii se dau la o parte și-i fac loc să treacă. Cîțiva supuși tribali vin în urmă încovoiați sub niște boccele mari. Femeia asta mi-a amintit de scena din Tirupparankundram, de acum cîțiva ani...

Era la o altă sărbătoare, de mari tradiții, închinată lui Sri Kallalagar. În fața gării, lume multă, adunată ca la un accident de circulație în București. Oameni de tot felul făcuseră cerc în jurul a doi inși de vreo treizeci de ani. Amîndoi îmbrăcați în pînză colorată, cu haine bine strînse în centură și cu ghirlande de flori atîrnate de gît. Pe cap purtau turbane tot din pînză colorată cu multe flori roșii. Desculți, se mișcau repede, de credeai că-i frige pămîntul de sub tălpi. Priveau apoi pe cei din jur, ca și cînd le cereau acceptarea și apoi începeau să se biciuie

singuri : fiecare pe sine. Și, pe cînd se croiau cu toată convingerea, fețele lor scilipeau de mulțumire. Se despleteau de bici și se croiau iar. Și tot așa, iară și iară...

— Sri Kallalagar ! șopteau cei din jur.

Poate că, din milă sau din lașitate — nu știu — m-am restras din grup. Nu știu nici azi de ce, dar am refuzat să-i mai privesc. Am căutat să mă gîndesc la altceva, dar n-am reușit. Urechea mea era deschisă pentru Sri Kallalagar și pace !... Am stat cu spatele un timp. Cînd m-am întors, o femeie ieșea din cercul mulțimii cu o față radiind de fericire. Roșie, ca fusta ei lungă și înflorată.

Oamenii comentau :

— Aștia, da !

— Se vede că sînt din tribul ei, răspundea altul.

— Și lovesc cu sete...

— Ispășirea trupului, frate !...

— Vanakkam !

— Vanakkam.

Am avut convingerea că urlu ca sub jungherul casapului. Mi s-a părut cea mai ascuțită lovitură de pumnal pe care am primit-o : după biciuire să te mai saluți și cu Vanakkam !... Mergi în pace !...

Auzi ? Vanakkam !...

Un vînzător de jucării mă îndeamnă să cumpăr o păpușă din rafie. Închid ochii și-mi pare că jucăria începe să se biciuiască și ea.

Un ciorbăgiu duce pe un căruț-roabă un cazan cu foc sub el. Se oprește și își îmbie mușterii cu polonicul. Vede că n-are nimeni timp să-l ia în seamă și pleacă mai departe. În drum tot mai insistă...

— One rupee, Sir !... Poftim domnule, numai cu o rupie !...

Mă îndrept spre celălalt capăt al peronului și mă uit peste un pliant de turism : „Tanjore — temperatura cea mai scăzută a anului = 95,5°F (35,5° Celsius), maxima = 107°F (41,6° Celsius) : ploaia anuală = 34—37" (85—92,5 cm) jumătate adusă de musonul de nord-est, în perioada octombrie-decembrie.

Acum este anotimpul uscat și cel mai „rece“ timp...

Mă uit la ceas cu senzația că astăzi acele lui merg invers (s-a gîndit cineva că, în cuptorul de soare din Tanjore, timpul își ia un curs înapoi ? !...).

Vagoanele maro-roșcate alunecă liniștit pe șine ca o lunecare de melc și se opresc cu scîrțîitul osiilor fumegînd.

Radha apare într-un sari albăstrui, tivit cu beteală.

Îi întind ghirlanda și ea își pleacă ușor capul, așteptînd să i-o aranjez pe gît și pe piept. Apoi se ridică rîzînd ușor și mă întreabă :

— John, tu știi că nu-ți este permis să atingi părul unei femei cînd oferi ghirlanda ?

Oare, chiar îi atinsesem părul? Cine să se gîndească la asta !... Radha, bănuind că m-a întristat, revine :

— Dar dacă femeia care primește ghirlanda rîde, ți-a șters păcatul !

Am zîmbit amîndoi și am plecat spre oraș. Mi-a spus că au răvășit-o amintirile din locurile copilăriei și că în viitor nu vrea să mai revină la Madras singură. Ea scoate din poșetă un plic și ne oprim : primise o scrisoare și cîteva fotografii de la soțul ei, din Calcutta. Atunci am privit-o lung pe Radha și am comparat-o din ochi cu imaginile din fotografii.

N-a spus nimic, n-a întrebat nimic. Radha nu avea copii !... Radha nu ajunsese să înțeleagă ce dar avea !... Fiindcă Radha avea mai mult : ea avea doi lotuși de copii cu privirile de jărat și fețele luate din spuma laptelui. Și ea nu avusese cînd să înțeleagă asta, să se bucure.

Mi-a fost tare ciudă pe ea ! Pe ea, sau pe mine, că nu o întrebam mai dinainte despre soț și despre copii ? ! Sau pe timp ?... Sau pe rostuirea lumii în continente, în vîrste, în avuții ? Că toate, toate la un loc, nu-ți mai lasă timp să te gîndești la cele mai apropiate lucruri ale tale...

De cînd ne-am revăzut la Madras, n-am deschis niciodată vorba despre plecarea ei din Singapore ! Înțelesesem că se împlinise dorința ei să ne reîntîlnim „în apa Oceanului-mamă”, pe pămîntul Indiei care ne ocrotea zilele, și asta era de ajuns. Că ea se grăbise să-și vadă familia și că, revăzîndu-ne în Madras, trăia satisfacția de a putea să facem împreună o călătorie de studii la Tanjore. Am înțeles această satisfacție a ei cînd, încă din gară, m-a întrebat ce rezultate am în căutările arhivei și dacă s-a redeschis biblioteca cu program normal după sărbătoare.

Aici, în felul acesta, încercasem și eu mulțumirea de a-i putea răspunde Radhei după interesul ce-l arătase ea unei colaborări științifice : să descoperim în Biblioteca Saraswathi Mahal manuscrisul înțeleptului Bhānudatta din secolul al XIV-lea.

Pentru preocupările ei de istorie, tema propusă de mine venea dintr-un domeniu adiacent, din cel al filologiei, privind influențe ale culturii indiene în România. Astfel, așteptînd că treacă timpul pînă la programul de după-amiază la bibliotecă, am prelungit masa la restaurant cu discuții și planuri de lucru. (Trebuie să spun că Radha reținuse multe detalii din relatările mele despre cultura română.)

— Și cum, John, întreabă ea la un moment dat : Georgian a fost funcționar diplomatic tot la Berlin ? Parcă spuneai că Eminescu, poetul național, era în postul ăsta !

E drept, vorbindu-i de geneza operei eminesciene, îi spuseseam Radhei că Eminescu luase contact cu *sanscritiștii* europeni, că audiase cursurile celebrului profesor Weber la Berlin, unde poetul ocupase și postul de secretar al agentului diplomatic la reprezentanța oficială română, în anul universitar 1872/73.

Radha ştia că întemeietorul indianisticii româneşti este Constantin D. Georgian, cel care a deschis în 1876 primul curs de limbă şi literatură sanscrită, la Universitatea din Bucureşti. Mai ştia apoi câte ceva din viaţa lui de doctorand în 1872—1876, la Paris şi la Leipzig, ca şi unele amănunte din scrierile lui Coşbuc, Rebreanu, Blaga, Vasile Voiculescu, opere cu variate rezonanţe ale tematicii indiene *.

În timp ce eu îmi pregăteam caietele pentru a începe transcrierea manuscrisului lui Bhānudatta de la Saraswathi Mahal, Radha a copiat câteva pagini din notiţele mele vechi, pagini scrise în franceză pe care eu le redau, integral, în româneşte :

„1876. Georgian este la Berlin, după ce încheiase studiile la Paris şi Leipzig cu cele mai mari somităţi ale filologiei europene şi cu cei mai renumiţi orientalişti.“

Insemnările lui Georgian redau febra generală a continentului pentru achiziţionarea operelor indiene :

„Manuscrisele sanscrite din Biblioteca din Berlin au început să fie cumpărate numai în 1827, sub directoratul d-lui Wilken.

Primele au fost cumpărate cele care au aparţinut pînă atunci Colegiului din Serampore (India).

Apoi cele care au aparţinut prof. von Berstein şi pe care el le cumpărase în timpul cît a stat în Anglia. Acestea sînt următoarele manuscrise :

- nr. 456 un manuscris puranic de 121 folii ;
- nr. 463 alt manuscris puranic de 279 folii ;
- nr. 485 încă un manuscris puranic de 298 folii ;
- nr. 831 un manuscris de aritmetică de 36 folii ;
- nr. 838 încă un manuscris de aritmetică, foliile 33—60 ;
- nr. 1 335 manuscris cu poezii de 205 folii ;
- nr. 409 manuscrisul Bhagavadgitei de 69 folii.

Tot dl. Wilken a cumpărat în 1829, în Anglia, colecţia făcută de dl. John Murray încă din anul 1796 în India de vest. Această colecţie conţine manuscrise din secolele 14, 15, 16, 17 şi 18. Cele mai numeroase sînt acelea din ultimul secol.

---

* M-am întrebat de nenumărate ori dacă este sau nu nimerit să-i cer cititorului să urmărească în paginile care urmează discuţiile avute cu Radha şi dacă n-au să-l plictisească datele aride ale cercetării istorice. India a stîrnit însă atîtea furtuni, în Europa, încît oricare dintre domeniile antrenate în dezlănţuirea lor este un capitol de istorie fascinantă. Unul dintre teritoriile revoluţionate structural de contactul Europei cu India a fost şi cel cultural. Impactul cultural a provocat acţiuni de mare competitivitate între state, guverne, regi şi împăraţi : India a devenit, pentru o lungă etapă din istoria ştiinţelor, matricea culturii mondiale, iar sanscrita era considerată matca tuturor limbilor.

Acestea au fost acţiuni care au rămas, prin antrenul lor, memorabile în istoria culturii, demne oricînd să-şi ocupe locul pe câteva pagini de carte.

Sir Robert a murit în 1803 și biblioteca sa a rămas pe mâinile familiei. Au încercat să cumpere această bibliotecă Anglia, Rusia și Bavaria.

Imediat după aceea a circulat catalogul acestei colecții, pe care Charles Wilkins îl întocmise pentru British Museum. W. Humboldt, pe atunci ministru al Prusiei în Anglia, avu ideea să cumpere această colecție chiar pentru Prusia. El a scris Ministrului Instrucțiunii publice că :

«Văduva doamnă Chambers posedă o colecție de peste 800 de manuscrise sanscrite ;

— că ea se gîndește să înstrăineze această colecție :

— că după părera savanților englezi, printre care și Wilkins, autorul unei gramatici sanscrite, această colecție ar fi cea mai frumoasă și cea mai bogată din cîte există ;

— că, în ceea ce privește manuscrisele vedice și cele puranice, această colecție ar fi mai bogată decît cele din colecția lui Colebrooke, fondatorul bibliotecii *West-India House* ;

— că dacă această colecție ar fi cumpărată, s-ar depăși colecția din Paris și ar rivaliza cu aceea din Londra, cu atît mai favorabil, cu cît începe să se vadă importanța sanscritei pentru studiul celorlalte limbi clasice și

— că, mai înainte, doamna Chambers pretindea sume enorme pentru această colecție, dar, acum, aflîndu-se într-o încurcătură, nu cere decît 5 000 de lire sterline ; și că trebuie să se folosească neapărat această ocazie. Faceți această propunere Maiestății Sale ca din partea mea — scria el — eu deja sînt mîndru să-mi pun numele pe o acțiune care urmărește răspîndirea educației în patria mea și, pe lîngă asta, ar constitui o nespus de mare favoare pentru mine, dacă Maiestatea Sa va adera la propunerea făcută».

La 9 februarie 1829, Maiestatea Sa a acordat această sumă. (Ea a venit însă prea tîrziu !).

În 1832, profesorul Raser a făcut un nou catalog la propunerea făcută de lady Chambers. Au fost catalogate 210 numere ; dar acest demers nu a condus la vînzare. În sfîrșit, după moartea doamnei Chambers, fiul ei — domnul Chambers — a întocmit un nou catalog prin domnul Farber, orientalist ; în 1841 au fost catalogate deci cele 845 manuscrise, catalogul fiind imprimat. Și s-a anunțat vînzarea publică pentru 13 aprilie 1842. Apoi dr. Bunsen, ambasadorul Germaniei la Londra din acel timp, s-a adresat din nou ministrului Instrucțiunii Publice. Suma a fost acordată rapid și, la 6/20 mai 1842, cu toată oferta guvernului francez, colecția a fost cumpărată de Germania la un preț infim de 1 250 lire englezești sau 31 250 de franci francezi. Profesorul Köfer a publicat un catalog al acestei colecții în 1845, catalog care poate fi folosit și astăzi.

În 1846 s-au cumpărat, după moartea lui Schlegel, 6 manuscrise (cu încă alte 5 diferite) la prețul de 162 taleri.

În 1849 Max Müller a obținut copiile a 951 de manuscrise la Calcutta, pentru a completa manuscrisele din Biblioteca din Berlin, mai ales pentru partea juridică și vedică.

În 1850, domnul König a cumpărat la Bonn cu 230 Thl. 15 manuscrise, printre care și Ramayana.

În 1846 și 1847, Weber, cu ajutorul guvernului german, a copiat, în Bodleiana la Oxford, și la Londra, 10 volume în 4°.

În 1848, Goldstücker a făcut același lucru.

În 1850, Stenzler a făcut același lucru.

În 1852, Max Müller — idem — care sînt astăzi numerele 1404, 609, 451.“

Radha se avîntase cu un zel copilăresc și nota chiar și cele mai mici amănunte. Dar, cum se simțea urmărită de mine, se opri din febra ei de documentare cu o scuză murmurată prelung :

— Istoriile inserează totul sec, John ! Aici însă te fură dimensiunea evenimentului crud, îl simți proaspăt și-ți solicită prezența...

Radha formulase limpede tot ceea ce mă atrăsese și pe mine de la prima citire a însemnărilor lui Georgian. Apoi ea repetă :

— Acum o sută de ani, el a deschis primul curs de sanscrită la București... O sută de ani, John !... Deci el ar fi și primul traducător al unei opere indiene în românește ?...

Prietena mea mă ținea într-un interogatoriu strîns, împinsă de curiozitatea proprie cercetătorului.

— Nu Radha, nu este el. Prima operă din literatura indiană tradusă în românește este *Potopul*, cîntul din *Rig-veda*, după o versiune germană a lui Klaproth, și are ca autor pe George Săulescu. Anul traducerii : 1864.

Și, grăbită să nu piardă informația, Radha trecu totul în caietul său de note...

— Georgian este primul traducător direct din limba sanscrită în limba română. Manuscrisele lui conțin versiunea în proză a două strălucite episoade din *Mahābhārata* ; *Nalopāchyāna* și *Savitryākhyāna*, realizate în martie-aprilie 1888.

Am ajuns pe la orele patru la Saraswathi Mahal și apropierea de acest palat s-a transformat în mine în acea euforie amestecată cu sentimentul de tristețe, de teama că niciodată nu poți cuprinde tot ceea ce îți dorești. Clădirile, holul, sălile de lectură, toate și fiecare în parte îți întăresc convingerea că ai pătruns într-un mare templu. Este templul fundat de regii Nayaka și Maharastra prin secolele XVI—XVIII. Astăzi, acest tezaur al culturii universale este cunoscut ca „Raja Sarabhoji Maharaja Saraswathi Mahal Library“, după numele învățatului care a reușit să transforme vechiul așezămint într-un uriaș depozit de cultură.

Nemulțumit cu capacitatea construcțiilor, el a îmbogățit vechiul palat cu altele noi. Nemulțumit însă cu cât depozitase istoria în operele din Tanjore, el și-a trimis oamenii în toată lumea să adune în cărți și manuscrise înțelepciunea pământului. Cărțile aduse — multe în prima ediție — treceau prin mâinile lui Sarabhoji care cunoștea engleza, franceza, germana și persana. Dar comoara cea mai neprețuită a bibliotecii rămâne colecția de peste 30 000 de manuscrise, dintre care cele mai multe sînt scrise în limbile sanscrită, marathi, tamilă și telugu, cu subiecte din cele mai variate domenii. Dintre cele mai rare și mai de valoare trebuie amintite scrierile *Modi* — cronicile de curte ale membrilor dinastiei Maharatta.

Depozitul acestor manuscrise este de-a dreptul uriaș ! Vitrinele prilejuiesc vederii imaginea rafturilor împovărate cu frunzele de palmier legate în volume a căror culoare brună îți spune prin întunecime vechimea secolelor și zilele de încordare a scribilor.

Manuscrise pe frunze de palmier, pe foițe de cupru, pe papirus, pe piei de vițel, pe hîrtie... pentru care a fost nevoie de mai bine de cincizeci de ani pentru inventariere, începînd din a doua jumătate a secolului trecut. Dar munca de conservare nu s-a oprit aici — odată cu publicarea imensului catalog ; o mare parte a manuscriselor trebuie reconstituită și transcrisă. Frunzele se degradează — se macină sau sînt roase de ciuperci (altă dată și de termite)... sau se descompun pur și simplu chimic.

Intrînd în Saraswathi Mahal, în această uzină a culturii, euforia se amestecă treptat iarăși cu tristețea că, oricîtă grabă ai avea, tot nu poți cuprinde ceea ce te îndeamnă curiozitatea de cercetare.

Astăzi, Saraswathi Mahal este o instituție publică condusă și controlată de stat. Și, apropiindu-te de oricare din rafturi, întîlnind comentariile pe marginea cărților sub pana lui Sarabhoji, respectul se împletește cu admirația pentru acest mare înaintaș, care ne-a lăsat nouă, tuturor, fericirea de a putea pătrunde, prin grija lui, pe căile înțelepciunii lumii...

Radha rămăsese în același iureș de documentare începută mai înainte la „Imperial Hotel“. Și, pătrunzînd prin răcoarea „templului“ Saraswathi Mahal, părea că a îmbrăcat forța titanului pentru orice luptă cu timpul și cu spațiile...

Așteptam să vină conservatorul cu manuscrisul lui Bhānudatta. Din grădină, peste fereastră se apleca un ciorchine mare de banane și, în transparentă, frunzele late ale pomului dădeau o lumină verzuie. Radha continua să copieze din notițele mele...

„În 1876, Georgian era la Berlin, funcționar diplomatic. Începe o îndrăzneată întreprindere științifică pentru cultura română : editarea la București a unui tratat de poetică sanscrită — *Rasamañjarī* — scris de Bhānudatta (sec. 14).

În biblioteca regală din Berlin, Georgian confruntă timp de patru luni patru manuscrise redactate în alfabetul devanāgārī (inclusiv o traducere în limba bhāshā) *.

Georgian scrie la Viena, Madrid și Oxford pentru a cerceta și alte manuscrise ale lui Bhānudatta.

Lucrarea era gata pentru tipar când i-a venit un răspuns de la bibliotecarul Coxe din Oxford: în Biblioteca Bodleiana ar exista un manuscris din Rasamañjarī.

Georgian oprește tipărirea pînă cînd va consulta și presupusul exemplar, în vara anului 1877. El nu mai poate pleca însă din Germania și este chemat curînd la București: România se pregătea pentru războiul de independență. Ediția manuscrisă a operei lui Bhānudatta a rămas, așa cum a pregătit-o Georgian, pînă astăzi: într-un plic pe care titlul scris în devanāgārī are o explicație în limba latină:

Ad fidem quattuor Berolinensis bibliothecae codicum edidit, descriptione et variis lectionibus instruxit C. D. Georgianus, philosophiae doctor, Berolini 1876 **

Radha s-a oprit la capătul însemnării și a pus jos creionul. Din verzuilul luminii filtrate de frunza bananului, profilul ei lua un contur de fluorescență. Scrisul mărunț aducea a ornamentală de filigran și părea că-l țesuse pe hîrtie cu piruete de licurici. Apoi a oftat și, la capătul răsufării, și-a adus aminte de ceva. A luat din nou creionul și a adăugat pe o altă pagină:

Saraswathi Mahal, Tanjore

După o sută de ani...

Descoperit al șaselea manuscris al lui Bhānudatta:

Descriptione et studio Joannes Demetrius Snagovenssis fecit... ***

Și, fiindcă Radha pusese creionul jos, eu am adăugat cu scris de peniță, în majuscule romane:

SUB RADHAE ACCIARRYAE, HISTORIAE ET PHILOLOGIAE
DOCTOR, REGNUM ****.

Emoția cu care a întâmpinat Radha manuscrisul adus de conservator părea că o face părtașă la cea mai luminoasă victorie. I-a luat fiecare

---

* Rasamañjarī

Varianta A — Chambers 634, 16 folii, Samrat 1663.

Varianta B — Chambers 673, 19 folii, Samrat 1660.

Varianta C — Chambers 384, 22 folii, Samrat 1813.

Varianta D — Chambers 457, 18 folii, traducere cu litere devanāgārī, în limba bhāshā.

** Redactarea s-a făcut prin confruntarea celor patru codice din bibliotecile din Berlin, cu descrierea și colaționarea lui Constantin D. Georgian, doctor în filozofie. Berlin, 1876.

*** Descriere și studiu făcut de Ion Dumitriu-Snagov.

**** Sub conducerea Radhei Accharrya, doctor în istorie și filologie.

pagină * și, cu un murmur numai de sine înțeles, părea că-i închină îndepărtatului Bhānudatta cîte o cantilenă rituală. Și, trebuie să recunosc că, în ziua aceea, nu am putut să trecem, nici ea și nici eu, dincolo de cuvinte admirative. Să sorbim cu ochii frumusețea paginilor îngălbenite și literele pe alocuri roase de colții trecerii timpului...

Radha a ridicat fruntea spre mine :

— John, după o sută de ani !... Să ne bucurăm că e pace și că nu ne mai oprește nimeni să deslușim cărările culturii...

Ca printr-o hipnoză căzută pe pleoapele noastre, și Radha, și eu, am înțeles că nu sîntem singuri. Alături de noi mai erau încă două persoane : Bhānudatta și Georgian. Și toți patru aveam cugetul plin de lumina regăsirii sub cupola din Tanjore...

*

După întîlnirea de astăzi cu manuscrisul lui Bhānudatta sînt istovit : nerăbdarea te stoarce de puteri chiar mai mult decît efortul !... Este un fel de sindrom al neîmplinirii, o nevroză care prin sfîrșitul favorabil te aruncă într-o stare de șoc, din care bucuria nu-ți îngăduie să ieși neistovit... Eu începusem să rămîn în gînduri, cu un fel de ațipeală, cu o reacție inversă față de ceea ce se întîmpla cu Radha : ea vorbea în frînturi de laude pentru munca lui Bhānudatta, cu o față triumfătoare și cu scînteieri în priviri.

În hol, conservatorul bibliotecii ne-a oprit :

— O invitație : Thiru Rangabashyam, directorul general al Galeriei de Artă, a invitat pe Bhanumathi Kumari la o reprezentanție de dans tradițional — Bharatanatyam.

Invitația a venit ca un duș tonic. Am primit-o cu bucurie...

De la ora șase ne plimbăm pe dinaintea palatului. Măsurăm istoriile prin încărcătura de detalii din sculpturile cu care arhitecții au proiectat „Turnul Arsenalului” în secolul XVI. Am trecut prin Sangeetha Mahal cu stringere de inimă, în „Teatrul împodobit cu toate bijuteriile pămîntului”, clădit de Sevappa Naick la începutul secolului al 16-lea. Astăzi splendida sală nu este decît hol și un birou. În această minune arhitecturală, în care cu ușurință se recunoaște măiestria acusticii pe care ne-au lăsat-o constructorii de acum aproape cinci secole, nu mai plutesc cîntecele și nu mai răsună replicile dramei lui Vijayaraghava Naick — „Raghunatha Abhyudayam” !... Însoțitorului nostru îi tremura glasul și cu toate eforturile de a primi cinic întrebarea despre degradarea sălii, simțeam că îi înoată ochii în lacrimi :

---

* La cota de bibliotecă B. 4839/D. 5267, manuscrisul redactat în alfabet devanāgarī conține pe 29 de folii aproape 500 de strofe. Lucrarea nu este datată.

În anexă se află un alt manuscris pe foi de palmier, în limba telugu și, separat, comentarii sub semnătura lui Mahadev.

— Chiar și așa, Sangeetha Mahal rămîne o minune a tehnicii strămoșilor noștri !...

Apoi am intrat într-un uriaș amfiteatru cu o galerie în semicerc ; o construcție mai nouă, dar de o splendidă concepție stilistică, armonică încadrată în vechiul complex al palatului. Uriaș — pentru cele 2 000 de locuri —, uriaș — pentru viziunea artistică —, și iar uriaș — pentru soluția tehnică de rezolvare a acusticii : în patru părți, patru septuri înalte din cărămidă asigură intensitatea uniformă a sunetului în toate punctele amfiteatrului... O replică pentru Sangeetha Mahal ? !...

Pe scenă a apărut o păpușă de porțelan din atelierul celui mai iscusit dintre zeii pămîntului. Un porțelan din care culoarea se deschide cu prospețimea petalelor de floare. Sariul cîntă în mișcarea picioarelor prin foșnetul moale al mătăsii verzui și se deschide în evantai pe întinderea pașilor, cu clinchetul de aur al brățărilor de gleznă. Diadema din perle, cerceul de frunte și mukkutu-urile sclipesc în lumina proiectoarelor.

Bhanumathi dansează pe cîntecul de veenă și pe ropotul degetelor în fugă turbată de mridangam. Clopoței puntează ritmul. Brațele de porțelan alb-translucid se arcuiesc, degetele se înfig nervos în aerul adiind sub nectarul santalului aprins pentru zeu.

Dansul Bharatanatyam este Mișcarea, cu tot ce a putut ea să întruchipeze mai perfect în lume. Spiritual în esență și divin ca origine, el este forma cea mai veche a dansului, străbătînd pînă în zilele noastre cu toată puritatea începutului. Bharathanatyam este totodată o artă a emoțiilor ca mișcare psihică, a melodiei și a ritmului, pentru care antrenamentul nu este un proces fizic, ci un ritual de înaltă severitate. De obicei este dansat de o femeie și grația gestului, profunzimea melodiei și frenezia ritmului se dăruie — aceasta este condiția artistică : dansul să se dăruie cu capacitatea de cucerire a feericului.

Brațele se unduiesc pe șuvițele fumului de santal... Bhanumathi, în Naga Nrityam — Dansul Șarpelui Sacru — cuprinde în brațe pe însuși zeul dansului, pe Șiva-Nataraja. Dansatoarea este toată o unduire de șarpe și-l păzește pe Șiva cu întreagă devoțiune. Și toate cele 108 karane — figuri de performanță a dansului — se petrec într-o armonie dinamică. Bhanumathi, scăldată de aburii jocului, pare că nu va avea destulă putere să-l ocrotească pe zeu pînă la capăt... Porțelanul devine străveziu... Numai vîrfurile degetelor se alungă în spiralele roșii ale culorii... Bhanumathi este sleită de forțe ? Ea începe acum, dincolo de performanțele zeului, cea de-a 109-a karană ! Mai senină... tot mai senină și mai proaspătă.

— Nadanam Aadinar ! îmi șoptește cineva.

— Da ! Nici o îndoială : universul este rezultaul dansului. Dansul este singura tehnologie cosmică !...

Veena, mridangamul, clopoței o poartă în triumf pe mica păpușă de porțelan. O ridică spre soare... o mîngîie cu imnuri, o poartă spre lumea noastră și o depun treptat pe ropote de aplauze.

— Radha, întreb eu, au existat *devadasis* ?

Prietena mea rîde și aplaudă.

— N-au existat, John ! Zeii au slujit dansatoarele, ca ele să ne păstreze aceste vechi comori... A existat în om această formidabilă extrapolare : a perfecțiunii proprii în reprezentări din afara firii...

Mi-a răsărit în minte, alături de Bhanumathi, chipul cu frăgezime de lotus al altei dansatoare de renume mondial : Thirumathi Padmini Ramachandran ! Una din grupul „Travancore Sisters” — trei keraleze (Lalitha, Padmini și Ragini) — alături de care am înțeles, cu ani mai înainte, de ce dansul vechi indian a fost în primul rînd ritual și de ce baletul modern trebuie să se innobileze cu ritualul mișcării, pentru a se exprima artistic.

Bhanumathi vine la rampă să împartă flori. Din coșul ei de pai auriu, ridică un lotus cu petale din purpură, îl duce la piept și se uită peste sală. O descoperă de Radha și-i întinde floarea. Ea primește darul cu amîndouă mîinile. Bhanumathi, îmbujorată ca lotusul, zîmbește, apoi mulțumește și aplaudă...

Cu floarea de lotus în păr, orice femeie se încarcă de frumusețe, ca o primăvară peste care razele de soare aprind un freamăt ofensiv al viețuitoarelor amorțite de iarnă. Cu floarea de lotus, Radha părea că poartă în părul de abanos o torță aprinsă din fulger.

Pe Koil Street schimbăm cîteva cuvinte, surprinși că înserarea a coborît fără s-i simțim umbrele. Vilele luxoase cu parcuri mari ne atrag curiozitatea. Peste tot, frunze și trunchiuri de banan, rămase din podoa-bele Pongalului. Pentru sărbătoarea fertilității, bananul este simbolul cel mai nimerit și în folclorul indian el se bucură de cel mai profund înțeles. Frunzele lui cărnose, pline cu nervuri ordonate, cu mirosul dulce al fructelor, îți lasă impresia unui fagure de miere, o performanță vegetală de concentrare a esențelor pămîntului.

Bananul e arborele belșugului, al iruperii forței de viață... Nu moare și nici nu se vestejește înainte de a înmuguri o mlădiță pentru ziua de mîine. La banan, mugurele este un rod al conștiinței de răspundere față de viitor.

Din depărtări, dinspre malurile riului Karunthattankudi, privighetorile încîntă umbrele nopții cu cîntece. Una din vile este ascunsă de arbori printre care rondurile cu flori fac ochiuri vii de arhitectură peisageră.

Parcul este împodobit cu ghirlande de becuri colorate pînă în vîrfurile copacilor. Luminile lor par licurici uriași ce se întrec în sclipiri cu stelele.

În mijlocul parcului, palatul își arată discret balcoanele... Pe terasa largă un grup de artiști se agită în tensiunea acordurilor de instrumente care le acompaniază replicile.

Radha își ascute o clipă auzul să deslușească ceva din înțelesul muzicii depărtate. Se mai gîndește puțin, se oprește și pornește iarăși. Apoi îmi descifrează cheia petrecerii bogătașilor :

— Noile forme de Maharajale, John ! zice ea, cu intenții vădite de scuză. Vechii prinți de renume mondial, maharajii, și-au schimbat numai titlurile. Marii bogătași aduc trupele de teatru să-i distreze pe treptele palatelor și dansatoarele să evolueze în holuri luxoase. Ei mai continuă Pongalul în parcuri feerice și, așa cum îi auzi, în mentalitatea lor n-au trecut din *Mahābhārata* în teatrul modern.

— Teatru clasic ? întreb eu.

— Da, John, din snobism ! Admiratori ai tezaurelor de aur, ei vor să afișeze admirație pentru tezaurele de cultură. Dar ei sînt departe de a le înțelege semnificațiile lor de artă folclorică. Și, mai edificator : pe cînd ei nu pătrund aceste înțelesuri, nu înțeleg nici tematica teatrului modern. Ei își mențin izolarea de popor : n-ai să-i vezi la amfiteatrul Sangeetha Mahal de la Galeriile de Artă, aplaudînd-o pe Bhanumathi, pentru că ei nu se amestecă în nici un fel cu plebea.

Pentru ei, foamea nevoiașilor este rezultatul lenevici... demonstrația teoretică a subdezvoltării...

Pe sub garduri, un bătrîn harijan își duce gîrbovit coșul cu șerpi și traista cu mangusta. La brîu, își caută din cînd în cînd fluierul și-l potrivește cu teama că-l poate pierde la fiecare pas.

Depart, trupa de teatru cîntă arii din *Panchali Sabatham*. Acorduri lungi din *Mahābhārata*.

Bătrînul se oprește și ascultă foșnetul șerpilor din coș. Pipăie baierile coșului și cheotoarea. Apoi mîngîie mangusta din traistă și pleacă. Pe fruntea lui se sparge un fulger de îndoială : — Oare nici mîine n-o să-i arunce nimeni cîteva paisa ?... Și o să-și răscolească cobrele încolăcirile pe tremuratul cîntecului în zadar ?...

Harijanul se împleticește de oboseală.

Parcul sclipește în licurici multicolori.

Harijanul se îndreaptă de spate și își potrivește coșul și traista. Și noaptea îl înconjură cu haina ei deasă pe sub frunzele de banan cu mirosul proaspăt al mugurilor crăpați din rîurile de sevă...

Pe cer, peste negrul de abanos, un singur lotus se îndrepta cu purpura lui peste străzile din Tanjore.

Cîntec cu gura închisă

*Iguana aşteaptă în prund de coral —
Iguana cu pîntecul plin ne aşteaptă —
să rupă carnea din fructele mării...
Culcă-ţi, iubito, pieptul pe ţărmuri
şi-ascultă cînd inima iguanei bate cu-a
noastră,*

*şi-n inima mării se zbate dorinţa —
puternic taifun pe nisipuri —
odată cu inima iguanei.*

Şi inima iguanei, auzi, e inima noastră...

La Tanjore, zilele curg ca apele Cauveriului, mănoase şi dornice să se reverse prin lanurile de orez, să facă din fiecare spic un pumn de hrană... Pe manuscrisul lui Bhānudatta, Radha căuta să pătrundă sensurile încifrate ale cuvintelor, dincolo de puterile mele. Orele se scurgeau pe foile îngălbenite şi în confruntările cu celelalte versiuni. Dar, pentru cît timp de studiu ne-ar fi trebuit nouă, am înţeles că zilele sînt mult mai scurte decît ne aşteptam...

Devenisem, pur şi simplu, o anexă a Radhei, care, cuprinsă de panică, renunţase la confruntare şi copia totul, pagină cu pagină : trebuia să revină la Madras şi să se înapoieze la Calcutta. Transcria textul cu o răbdare de fachir, cu o atenţie de cobră şi cu o memorie de calculator electronic. Aveam într-adevăr ce invidia !... Şi, mai presus de orice, aveam ce învăţa : puterea de renunţare...

La Tanjore, luptele cu taurii sînt o veche tradiţie şi nimeni nu lasă să treacă Mattu-Pongalul fără să iasă în arenă, fără să nu-şi îndemne flăcăul preferat în trînta deschisă cu taurul. Să nu ieşi la Manji-virattu de Mattu-Pongal e cum ai trece prin Roma şi n-ai intra în Piazza San-Pietro !... Şi, mai ales atunci cînd vîi 1 660 de kilometri din Calcutta la Madras şi încă 350 de kilometri pînă la Tanjore, pentru Mattu-Pongal...

Radha ştia să renunţe cu o demnitate dezarmantă. Am încercat să-i propun o „pauză nervoasă fiziologică“ în aceste ore de încordare continuă, dar ea îmi repeta, ca un călugăr habotnic, două versuri din crezul lui Buddha :

*„Dar fericirea de culme, ce stă peste toate, mereu,
Să-nlături din tine mîndria lui : — Eu, numai Eu !“...*

Şoptea versurile mai mult mimat, ca un refren de litanie, şi degetele brodau cu peniţa literele fine în alfabetul devānagāri.

În două zile tot textul a fost copiat. Când, trecînd din nou pe Koil Street, am oprit la o florărie și i-am adus o ghirlandă de trandafiri, Radha a plecat capul și, cu noua podoabă, a luat un aer de campion :

— Bhānudatta e la pămînt ! a arătat ea cu caietul răsucit și schițînd un gest de lovitură de pumnal.

Un bătrîn cerșetor ne-a cerut bani. I-am dat fiecare cîte ceva și el s-a uitat curios. Prietena mea însă l-a expediat repede și ne-am văzut de drum înainte să ne mai acosteze și alți cerșetori.

— John, mi-a zis ea ca o hotărîre indiscutabilă : tu rămîi de acum aici, în Delta Cauveriului ; eu, în drum spre Trici, trec mîine pe la Tiruvaiyar. Sînt numai zece kilometri și văd pelerinajul pentru cinstirea lui Sri Thyagaraja.

Papagali mărunți joacă printre frunze de eucalipt. Un tufiș de mirt tremură în zbateri de aripi și alți papagali se zburătăcesc și se cheamă cu țipete scurte. La balconul casei pe sub care trecem, o maimuță negricioasă la păr caută cu clipiri repezi spre tufa de mirt. Apoi își examinează îndelung degetele. Radha își explică mai pe larg propunerea (de fapt știam amîndoi că nu vom putea rămîne prea mult timp la Tanjore) :

— Am grăbit copierea textului cît am putut. Când vei trece în nord, spre Rishikesh, ne vom revedea. Pentru Delta Cauveriului tu ai nevoie de mai multe zile. Pentru Tiruvaiyar, eu mă depărtez de deltă. Mîine este ziua cînd, acum un secol și mai bine, Sri Thyagaraja a trecut în mahāsamādhi... Marea trecere în contopirea cu firea... Prin sine, identificarea cu înțelegerea sensului suprem al vieții, de identificare în fericirea cosmică...

Mii și mii de cîntece au înflorit din inima lui Thyagaraja și s-au revărsat în folclorul tamil, din Cîmpia Carnatică, pînă în triburile îndepărtate din Munții Albaștri (Nilgiri)... Învățătura lui este o revărsare dulce de melodii, și oamenii, păsările și fiarele din junglă — păunul, porumbelul verde, gazela, tigru, leul, pitonul sau iguana — le primesc ca pe hrană cerească...

Ceasul din holul hotelului cîntă melodia orei cinci. Ventilatoarele se mișcă cu palete mari și, cum aerul nu se lasă antrenat în curenți răcoroși, pare că își îndeplinesc o funcție de stranii malaxoare...

Radha calculează timpul. Se uită din nou la orologiu și fixează programul în continuare :

— În Tanjore sînt 74 de temple și n-am avut timp să intrăm în nici unul din ele ! Nici măcar să mergem pînă în fața frescelor din Brihadeeswara...

I-am dat dreptate, fiindcă această capodoperă a arhitecturii din perioada regilor Chola, construită de cei mai vestiți arhitecți din secolul al X-lea, de cîte ori o revezi, îți pare mai plină de înțelesuri și mai monumentală...

Cînd am ajuns, uşile templului erau închise. Am intrat în aria lui vastă şi am urcat cele cinci trepte ale terasei, lângă porticul în care se află Nandi-Siva sub forma taurului sfînt. Radha aruncă peste Nandi petale de trandafiri. Apoi porneşte să înconjure acest monolit de peste patru metri înălţime şi cîntărind 25 de tone. Ea cîntă cu gura închisă, un firicel sonor care să ţeasă împrejurul ei plasa celor mai curate dorinţe...

În măreţia lui, templul Brihadceswara se poate măsura cu marile construcţii de artă ale lumii. Coridoare în bolţi măiestrite, fresce în culori naturale cu uimitoare expresii artistice, provenind dinaintea mileniului nostru... Turnul altarului acoperă cea mai mare formă de linga pe care Siva a adus-o pe pămînt... Avudayar — acest turn, care se înalţă deasupra lingam-ului — cu circumferinţa de 18 metri şi înălţimea de 2 metri ; cupola are aproape 8 metri în circumferinţă şi peste 3 metri înălţime. Construcţia, în întregime, are 66 de metri înălţime !...

De aici, de lângă Nandi, nu se vede nimic din Sarapalam, satul intrat în legendă pentru construcţia marelui templu : pe cei 6 kilometri, cît este distanţa pînă aici, a fost construit un plan înclinat din nisip şi, pe el, a fost adusă cupola monolitică. Au fost transportate, astfel, nici mai mult, nici mai puţin, decît 80 de tone de piatră — greutate după fasonare.

Un pui mic de iguană, rătăcit în căutarea apusului de soare, se strecoară printre dalele de piatră, copleşit parcă şi el de cîtă măreţie au putut să adune secolele şi oamenii.

Radha ţesea mai departe firul de aur al cîntecului...

Cerul, fluviul, vadurile

Erupția brațelor pașnice

Timonier, fă cîrma spre altă mare !...

Rabindranath Tagore

Pe acest pămînt drepturile lor erau sacre. Musonul sau revărsările puteau să vină, să prefacă totul în ruine sau să radă orice așezare a lor de pe fața pămîntului. Totul era posibil, oricît de mare ar fi fost nenorocirea. Pămîntul, scorburile copacilor, mlaștinile cu apă fierbinte și clocită adăposteau copii și bătrîni, crocodili și porci țepoși, lipitori și pantere. Totul era normal pentru ei. Era normal ca tribul lor să renască după fiecare retragere de ape, să străbată prin căldurile mari, cînd pămîntul se crăpa de sete ca buzele bolnavilor de friguri.

Zeii știau că drepturile lor pe acest pămînt sînt sacre. În templul din Suchindram, Siva are cercei de urechi și de nas cu diamante care strălucesc pe ocean la mari depărtări. Odată, bărcile tribului plecate pe valuri s-au sfărîmat noaptea de stînci, înșelate de luminile diamantelor. Apoi zeul a înțeles că ușile templului dinspre mare trebuie să rămînă ferecate... Să nu-i mai rămînă orizont decît dinspre uscat, ca lucirile podoabelor sale să nu-i mai înșele de oameni...

Devan își amintește cum, în lagună, pescarii se trezeau cu pirogile sparte cu toporul, cu plasele scoase din apă, de oamenii fermierului Vardarajan : așezat la început pe o colină mai ridicată, el a venit treptat-treptat cu servitori din alte părți și a reușit să-i risipească prin deltă la pescuit sau la lucru în parcelele de orezării.

De viața primitivă a tribului Nadaras, Vardarajan nu avea de ce să se îngrijească. Și, cînd vreuna din slugi îi aducea vestea că săgețile naradașilor au atins pe cel ce le fura plasele și că tribul căuta să-l scoată din lagune, lui Vardarajan i se părea că este atacat în dreptul lui de proprietate de către tîlhari.

Uneori, îi întâlnea pe câte unii din naradași și-i amenința cu pumnul. Chiar Devan, copil de-o șchioapă, era printre cei pe care a încercat să-i fugărească de pe drum. Vardarajan, călare, a primit o ploaie de pietre și câteva săgeți i-au zbîrniit pe la ureche. Totul se desfășura într-o mișcare mută. Când pistolul fermierului a slobozit primele rafale, au început să curgă din toate părțile pietre, lemne și săgeți. În fuga calului spre bungalowul singuratic de pe colină, Vardarajan a avut spaima că spre galopul calului său se aruncă singure cărările ; și copacii, și cactușii adună pietrele și le rostogolesc peste grumazul lui...

A doua zi și-a adunat grupul — avea opt inși, și i-a înarmat, cu puști de vânătoare pe trei din ei și pe cinci cu carabine drilling. În lagună au prins un pescar și l-au luat ostatic — au vrut să afle ce plănuiesc ceilalți. Ce putea să le spună acela, fiindcă oamenii, cu drepturile lor sacre pe acest pământ, nici nu se gîndeau la planuri.

Vardarajan i-a pus în vedere că tribul trebuie să-l predea pe cel care a tras cu arcul în slujitorii lui. Și că seara, la apusul soarelui, așteaptă să fie adus vinovatul. Că tribul nu trebuie să se mai împotrivească și că, de acum, ei — naradașii — vor lucra toți pentru ferma lui.

Vardarajan a așteptat în zadar : tribul nu avea vinovați...

Au mai trecut zile, în care plasele fermierului abia de mai adunau cîtiva pești ; și supărarea lui creștea tot mai tare. Era sigur că peștele lui nu avea unde să fie decît în colibeale tribului.

În zori, slugile au ieșit cu bărcile în larg și au intrat în vadul cu pirogi. Pescarii, cum nu știau ce-i așteaptă, au rămas nemișcați. Vardarajan a ridicat pistolul :

— Cine-mi fură peștele ?

— Cine ? a întrebat mirat unul dintre bănuți.

Vardarajan n-a mai așteptat vreun alt răspuns și l-a pocnit cu pumnul în față. Omul a icnit și a căzut, gol și moale, peste noroiul din vad. Ceilalți au fugit prin tufișuri. Fermierul a continuat să-l lovească pe cel rămas, cu cizmele, cu toată furia răzbunării. Și, obosind, pe cînd cei ascunși au început să-l lovească cu bulgări de pământ, el a tras de câteva ori cu pistolul înspre tufișuri.

Bolovanii continuau să curgă... Descumpănit, Vardarajan s-a apropiat de barcă. A îndreptat apoi pistolul spre cel bătut și a tras. Din barcă, potrivindu-și arma în tocul de piele, el a strigat la cei ascunși :

— Diseară ! La apusul soarelui, diseară, vin la voi ! Să-mi predați vinovatul !...

Pescarii au dus vestea în trib înainte de vremea prînzului, cînd toți oamenii erau la vetrele lor și roboteau pe la colibe. Vorbele, ca o șoaptă lungă de frunze, s-au răsfirat peste zare. Cerul sticlea într-o secetă de cuptor.

Tribul prinse o adiere de lan și se frămîntă în spicele sale grele de povară. Se strînseră naradașii și se despărțiră din nou pe colibe.

Soarele, cu cît scăpăta spre apus, cu atîta își vărsa jarul său prin vetre și oamenii îl strîngeau în tăciuni de spuză argintie...

Vardarajan se apropie cu servitorii săi înarmați.

Tribul se adunase și aștepta cu mișcări de contracții dezordonate.

Prin binoclul său de campanie, fermierul controlează intențiile cetei de flămînzi, ridicați din colibele peste care frunzele de palmier încă nu se uscaseră după reclădirea lor de primăvară.

Slugile se opresc cu armele încărcate și strigă să se predea cel vinovat.

Tribul se adună mai strîns și pornește încet înainte.

Vardarajan le cere să se oprească imediat.

Oamenii pășesc însă fără să-i ia vorbele în seamă.

— Să ridice toți mîinile ! ordonă fermierul.

În primul rînd copiii și bătrînii, apoi femeile și-n urmă bărbații, toți cu palmele înălțate spre cer.

Vardarajan controlează încă o dată cu binoclul : tribul, de peste o sută cincizeci de inși, înaintează fără nici o grabă. Pe zarea rubinie a soarelui se vede o pădure de brațe arse de soare cu palmele deschise...

— Să iasă vinovatul ! strigă Vardarajan.

Una din slugi îl fixează pe un bătrîn din primul rînd și-i repetă ordinul.

— Vinovatul ! răcnește altă slugă și-l ia de gît pe un altul.

Naradașii continuă însă înaintarea și-i înglobează pe cei cîtiva inși înarmați printre copii și femei.

Înfrișat de această cucerire pașnică, Vardarajan răcnește apăsător :

— Vi-no-va-tul !

O femeie cade de spaimă. Altele din jur o ajută să se ridice și se stîrnește o bulboană de brațe. Două slugi intră în vîrtej și nu mai pot să iasă.

Din spate înaintează bărbații. Ei duc, cu sfori legate de glezne, arcurile și săgețile. Merg încet, cu pași mici și își tîrăsc armele prin iarba cîmpului.

Bărbații vin liniștiți cu mîinile libere ridicate spre înălțimile cerului...

Fermierul, înciudat că nu e ascultat de această turmă dezordonată, încearcă să-și ajute slugile, să iasă din vîrtej. Împinge cu piciorul cîteva femei și scoate pistolul.

O săgeată i se înfige sec în beregată. În detunătura glonțului fără țintă se dezlănțuie un vulcan.

Au erupt toate acele brațe pașnice, toate palmele arse și tălpile crăpate de setea pămîntului ! Au căzut armele și s-au frînt trupurile ucigașilor. S-au sfișiat haine, s-au sfirtecat în bucăți hoiturile și s-au risipit pe cîmp în așteptarea hienelor... Totul s-a dezlănțuit cu atîta iuțime că numai vacarmul iscat, ca dintr-un gîtlej de elefant înjunghiat, a rămas peste deltă, semn al tribului pentru apărarea drepturilor lui sacre...

Întîlnirea aceasta sîngeroasă a avut însă urmări care au răscolit viața tribului. Pieirea lui Vardarajan n-a însemnat și distrugerea pericolului care-i pîndea pe naradași în vechea colectivitate.

Întîmplarea a atras luarea aminte celor din Tanjore, care se îngrijeau de ținut. Ei, căpeteniile districtului, au căutat să se apropie treptat de trib, să-l domolească. Au apărut și civili, și militari, și preoți...

Cea mai mare parte din bărbați și femeile mai tinere au dispărut, s-au risipit prin lume. Bătrînii și copiii au plecat pe la munci mărunte și la cerșit...

Devan a ajuns în orfelinat la Colegiul „St. Joseph“. Copilăria lui din trib a rămas departe.

— Copilăria mea se pierde în copilăria omenirii !... mi-a zis el odată, pe cînd ne-am cunoscut la București... Da, cînd mi-a spus cîte schimbări a trăit de cînd plecase din lagunele Deltei Cauveriului pînă cînd a terminat Institutul de Agronomie din Tiruchi, mi-a apărut ca unul dintre acei minunați *bharați* din versurile *Mahābhāratei*...

După studii de doctorat în agronomie, Devan venise pentru schimb de experiență în România și lucra efectiv la desecarea bălților Dunării și la amenajarea de orezării. Felul cum i se împletea viața particulară cu preocupările profesionale era iarăși una din acele minuni pe care India le oferă omenirii la fiecare pas !... Despărțit de ai săi, nu făcea nici măcar un pas fără ca să nu se gîndească la revenirea lui în Delta Cauveriului.

Pentru mine, după șederea în Tanjore și despărțirea de Radha, curiozitatea de a-l revedea pe Devan pe aceleași locuri unde tribul lui îl înfruntase altă dată pe Vardarajan lua proporțiile unui pelerinaj la un altar din cele mai mărețe ale pămîntului.

Din oraș, șoseaua spre Srirangam urmează malurile fluviului, mergînd în susul apei. Mușuroaie mari de termite stau adunate în colonii precum colibele în sate, îndurînd arșița soarelui. Diferența dintre termite și oameni este că ele nu caută umbra copacilor, iar ei ocolesc nisipurile cu cactuși. Dar nici nu înseamnă că între termite și cactuși s-ar manifesta o atracție !... Printre mușuroaiele roșcate, ca niște buturugi uriașe scăpate din revărsări, termitile mișună într-un mers săltat, amenințător, strecurîndu-se printre crengile răsucite ale unui soi de salcîmi piperniciți.

Autobuzul nu-ți dă răgaz să iei seama la gîngăniile din viroage și să pîndești jocul șopîrlelor. El îți oferă geamurile largi spre lanurile de orez cu canalele într-o geometrie admirabilă, legînd brațele de apă ale Cauveriului. Și, peisajul acesta de lanuri, canale, lagune, brațe de apă și stufărișuri de baltă, te înconjură — fără nici o exagerare — cît

vezi cu ochii ! Zeci de kilometri același decor, pe care, unde și unde, îl sparge câte un pîlc de case, adunate în cîtune ori sate.

Închipuiți-vă Cauveriul ca un alt Gange, un dar al Indiei de Sud, care din cei 800 de kilometri lungime, 160 îi răsfiră într-o deltă dintre cele mai mari de pe glob.

La izvoarele lui în Munții Albaștri (Ghnts de Vest), el susură prin vaduri cu gazele și căprioare lătrătoare, urși sau cîini sălbatici și intră apoi în junglele din Mysore și Tamil-Nadu. Pe malurile sale, codri nesfirșiți fac adăpost la tigri, bizoni, mistreți sau elefanți. Maimuțe cenușii sau brune, în cîrduri, se aleargă în nebănuite acrobații. Fertilitatea junglei se împlinește într-o explozie biologică greu de imaginat, într-o pîslă vegetală și animală de toate dimensiunile, în care devine imposibil și zborul păsărilor, și tîrîtul reptilelor...

Cauveriul își strecoară apele printr-o osmoză purificatoare în cîntecul triburilor care-l preamăresc încă de la izvoare ca pe un dar ceresc... Cîte legende nu vorbesc de apele sfinte ale Cauveriului și cenușile cîtor miliarde de trupuri n-a închis fluviul în apele sale ? !...

De lîngă Tiruchirappali, Cauveriul își începe delta printr-o despărțire în două mari brațe : Koleroon — la Nord — și Cauveri — în Sud, trecînd apoi într-o rețea infinită de mici brațe și canale. Aici, jungla se risipește într-o etapă biologică — aceea a mocirlei și a civilizației nămolului. Fiindcă din tot bazinul lui de peste 200 000 de kilometri pătrați, Cauveriul aduce, aici, în deltă, tot aurul pe care l-a adunat în cale și pe care-l revarsă din plantație în plantație...

Despre Cauveri, chiar datele, pe care le aflasem prin diverse locuri, îmi erau de ajuns ca să înțeleg ce personalitate puternică are acest fluviu în spațiul indian. Am bănuît chiar că, alungați din Valea Indusului de invazia arilor prin secolele XV-XIII î.e.n., dravidienii au căutat să ridice Cauveriul la înălțimea la care reușise să înflorească Mohenjo-Dāro și Harappa... Am bănuît ceea ce știința pare să confirme, pătrunzînd cu metode noi de cercetare în tainele cele mai ascunse ale trecutului.

Îmi amintesc astfel cum a reacționat în 1970, la Collège de France, Asko Parpola, unul din cei mai fecunzi cercetători moderni din cîți am întîlnit : încheiase lucrările de investigare a inscripțiilor nedescifrate din Valea Indusului și, cu ajutorul unui mare calculator electronic, colectivul său ajunsese la concluzia că scribii folosiseră o limbă protodravidiană — deci o formă prototamilă.

Afirmațiile acestea erau combătute cu energie, în special de prof. Kamil Zvelebil, pe atunci la Universitatea din Praga.

Și, în această atmosferă încinsă de discuție, am emis o părere — după mine, nevinovată :

— Grupul finlandezilor, condus de prietenul nostru Parpola, să completeze investigațiile lingvistice computerizînd și alte date, din alte domenii de cercetare privind civilizația din Valea Indusului.

Finlandezul, blond, cu ținută athletică (avea 28 de ani), m-a privit scurt și a răspuns :

— Atunci, să computerizăm, în comparație, apele Indusului cu ale Cauveriului, să-i satisfacem pe sceptici !

Mi s-a părut divină inspirația lui : să poți programa datele a două civilizații, cu tot tezaurul de informații ce ți le pot furniza, și să elimini arbitrariul atîtor istorici rămași sclavi ai metodologiei lirismului !

Cine bănuia atunci că eu însumi voi intra peste cîțiva ani în apele Cauveriului (e drept, cu alte intenții) și că, mergînd pe urmele lui Asko Parpola, voi lucra ani în șir la studiul documentelor istorice medievale tot cu ajutorul calculatoarelor ?

Cînd scriu astăzi despre Cauveri și despre Delta lui, am în vedere date mult mai multe decît atunci, la Collège de France. Și, ceea ce nu-i puteam spune atunci finlandezului era că voi avea un alt prieten : azi, îl am aici, la vadul apelor binecuvîntate, pe Devan (ceea ce pentru mine este ca și cînd aș zice că am alături de mine chiar fluviul, întreg, cu toate mileniiile, legendele și aspirațiile sale...).

Ciudate reacții mai poate trezi în om contactul direct cu realitatea ! În goana autobuzului din Tanjore, cum am spus, cît vezi cu ochii, nu era decît deltă. La un moment dat, a apărut un indicator de cale : „Tiruchirappali 20 mile“ și, dedesubt, „Marele Anicut — 8 mile.“

Din clipa aceea, mi se părea că sînt integrat acelor meleaguri și nu-mi mai părea nimic deosebit din cele ce mi se deschideau dinaintea ochilor... Tot ce-mi părea din depărtare admirabil, în contact direct devenea banal...

Barajul (*anicut* în limba tamilă) își merită pe deplin denumirea de Mare. Mai întîi, fiindcă după portul din gura Cauveriului — pe care l-au cunoscut romanii încă înaintea erei noastre *Kaveripattnam*, dispărut astăzi definitiv, Marele Anicut este cea mai veche formă tehnică de îngrădire pe care omul a realizat-o în lupta lui cu apele fluviului (formele rituale de îmblinzire sau de preamărire ale apelor lui sfinte neîntrînd în discuție).

Apele Cauveriului nu sînt numai un lichid incolor, căruia malurile și diferența de nivel îi dau posibilitate de curgere, compusul chimic banal dintre oxigen și hidrogen preluînd funcțiuni geografice și sociale ca ale oricărui fluviu : apele Cauveriului sînt o verigă dintr-un sistem uriaș...

De la izvoarele lui, din Munții Albaștri cu crestele înalte ca ale Carpaților, Cauveriul împletește apele pămîntului cu cele ale cerului : musonul de sud-vest aduce ploile pe care le slobozește din norii pînte-coși din mai și pînă în iulie, an după an, din vîrstele planetei. Sub ploile calde și aburul pămîntului, fluviul se țese astfel între cer și pămînt cu vaduri pentru toate vietățile, bune sau rele, — pentru toate plantele — cu fructe sau cu otrăvuri... Apele sale, prin maluri sau dinocolo de ele, se

rostogolesc peste junglă, intră în podiș și își adaugă apele ploilor intermitente dintre august și octombrie. În deltă, începînd deci de la despărțirea de Coleroon (puțin mai sus de Tiruchi), apele musonului de sud-vest ajung (exprimarea este corectă, fiindcă am arătat că apele Cauveriului izvorăsc nu numai din pămînt !) cu unda lor proaspătă la jumătatea lui iunie.

Fluviul crește, se umflă în maluri și se risipește prin numeroase sisteme de irigații, de care tamiliî sînt mîndri, pentru că le moștenesc din timpuri imemorabile. Și, în aceste irigații, un rol deosebit îl are Marele Anicut — al doilea motiv pentru care își merită pe deplin numele...

Apoi, în rotirea anotimpurilor, în cursul inferior al fluviului, cînd apele lui de abia că încep să scadă, apare musonul de nord-est și, în lunile octombrie și noiembrie, aruncă din plumbul norilor, pe care-i aduce din Himalaya, cantități cu adevărat colosale de apă. Și fluviul, această răspîntie de apă între cer și pămînt, dospește în cîmpiile mănoase pîinea de mîine, adapă fiarele, îngrașă peștii...

În sfîrșit, din ultimele zile ale lui ianuarie, Cauveriul rămîne numai în maluri și începe cursa lui, ciclică, în sensul invers al mersului de pînă acum : efortul pentru păstrarea apelor în lunile de caniculă. Apa clocește în mocirle, prundurile crapă cu tăieturile adînci ale secetei, jivinele se retrag în nămol cu instinctul de rezistență la nivelul echilibrului biologic. Acum, în al treilea rînd, Marele Anicut își motivează numele ales prin demnitatea rezervelor sale uriașe de apă, de alimentare a întregului sistem de irigare a deltei.

La capătul marelui baraj se află Karika Chola, călare pe elefant. Statuia, în mărime naturală, este atît de bine executată și colorată cu cele mai firești tonuri, încît aștepti să-l și auzi pe înțeleptul rege povestind toate bucuriile și necazurile istoriei, de cînd a pus el prima piatră aici, de acum aproape 2 000 de ani și pînă astăzi...

— Marele Anicut ! șoptesc tamiliî cu mîndrie și se apropie cu sfială de înțeleptul lor strămoș. Întors ușor spre dreapta, cu mina ridicată spre cel ce se apropie, regele stă gata să-l ajute cu sfatul. Elefantul, împodobit cu straie scumpe, își duce supus pasul, cu răbdarea de a mai întîlni alte milenii...

Apele curg prin zăgazuri și peștii sar peste valuri împotriva curențului. Mă uit pe întinderea de apă căreia îi ține piept stăvilarul pe lungimea lui de aproape un kilometru. Caut pietrele de început ale Anicului, acelea care au pus prima oprire fluviului să nu-și mai verse apele în Ullar (canalul săpat de ape), direct în Coleroon, care are cursul mult mai jos decît nivelul Cauveriului.

— În vechime, s-a năpustit peste Coleroon și trebuia să-i taie cineva apele — spune un trecător.

Descoperim inima barajului, o mare masă de piatră și argilă de vreo 400 de metri lungime și de 6 metri înălțime. Ecluzele mari, astupate cu blocuri de piatră, au fost prevăzute de la început cu căi de acces pentru degajarea aluviunilor.

Trecătorul a înțeles că sînt străin.

— Cînd i s-au făcut primele renovări? întreb eu.

— A ținut piept peste 1 600 de ani! răspunde el întorcîndu-mi raționamentul în alt înțeles, mai profund. Paragina în care ajunsese pe la 1800, cînd s-au purtat lupte grele între francezi și englezi pe aici, a început să fie luată mai tîrziu în seamă. Și, în cîteva etape moderne, a fost adus la frumusețea de astăzi.

— Așadar Cauveriul își are acum un regulator al apelor care ține echilibrul întregii delte! rostesc eu cu voce tare concluzia, care se dovedea în vorbele călătorului.

El s-a uitat la mine și, după scurtă gîndire, mi-a răspuns:

— Încet-încet, o să-i descoperiți fluviului și alte fețe... Apropiați-vă ușor de sufletul lui și-l veți înțelege mai bine!...

Pentru asta știam însă că puterile mele sînt slabe. Este drept că văzusem, pînă la Marele Anicut, baraje mult mai mari — construcții care țineau piept munților și închideau coloși de sute de metri de apă înălțime — dar ele adunau apele pămîntului, ele captau izvoare, pîriuri și ploi ce nu transferau oceanele din cer pe matcă de fluviu... Pentru a înțelege mai mult, trebuia să-l găsesc cît mai curînd pe prietenul meu Devan...

Am mers pe jos, pe lîngă Ullar, un timp, și apoi am luat-o la dreapta, pe un canal mai nou, încă vreo doi kilometri. În drum am aflat că Devan este plecat la o refacere de canal, rupt de ape în revărsări.

Palmieri și cîțiva banani adunau în jurul lor, la umbră, colibe. Într-o lăsătură, cîțiva inși înălțau un prag de pămînt pe lîngă un crîng plin cu mărăcini. Dincolo de crîng, o lagună cu multe stufărișuri. Într-un pîlc de oameni, l-am găsit pe Devan îmbrăcat cu o cămașă albă, cu dothie și cu cizme scurte de cauciuc.

Știa că sînt în India — îl anunțasem — dar nu se aștepta să-l descopăr chiar pîntre canalele deltei.

Părea mai îmbătrînit și, din cele cîteva vorbe schimbate cu cei din jur după ce ne-am strîns mîinile, am înțeles că ceva nu-i ieșea lui Devan prea bine la socoteală. Ba, el s-a și scuzat că are unele neplăceri și că trebuie să mai așteptăm să iasă o barcă la mal.

Soarele ardea din ce în ce mai tare. Din baltă se ridicau tufe de păpuriș și, pe alocuri, frunze mari de lotuși își luminau tipsiile verzi și cărnose.

Devan mi-a povestit apoi că, după înapoierea sa din Europa, aici a început organizarea unei exploatare intensive a Deltei și că lui i-a fost repartizată această fermă cu întregul baraj. Cu timpul el a reușit să

formeze un grup mare de pescari, fiindcă îi căutase pe naradașii lui și convinsese pe câțiva să vină din districtul Tinnelveli (pe unde se mai păstrase unul din grupuri). Și, tocmai acum, unul dintre cei mai pricepuți îi dădea de lucru...

Singaravelu — așa îl chema pe naradașul cu pricina — închisese o gură de scurgere a apei cu gard din trestie. Asta săptămîna trecută. Acum, între gardul lui și lagună, scăzuse apa și se rupsese un petic de baltă mai adîncă.

La gard, azi dimineață, Singaravelu a simțit că se petrece ceva în neregulă. A încercat cu un par, dar nu și-a lămurit părerea. Trebuia să revină la ceata de pescari, în vad. Oamenii l-au așteptat un timp și l-au strigat să se grăbească. El le-a răspuns că mai are de lucru și pot să-l ia cînd se vor întoarce.

Simțea el din mișcarea noroită a apei că înăuntru este o zbatere neobișnuită. A pîndit în liniște, dar n-a văzut decît tot cîte o vîltoare de apă, cînd și cînd... A plecat mai sus, la trunchiul bălții, și a cercetat pămîntul. Nici o urmă, nici o dîră ! S-a apropiat cu ochii de pămînt și s-a uitat pe direcția gardului de trestie. Nu-i apărea nimic : nici tîrîtură de șarpe, nici mers de crocodil.

La o vîltoare nouă, pe fața apei apare o creastă spinoasă. Singaravelu simte că-l atacă dinăuntru un monstru care se rostogolește într-un gîtlej de vulcan. Dar, în același timp, pescarul își cunoscuse adversarul. Își face pe loc un plan de atac : pîndește cu parul o nouă arătare a peștelui. Acum, cuprins de presimțirile morții, peștele nu mai apare. Omul crede că a rupt gardul și a ieșit mai departe, în ochiul de apă. Face câțiva pași. În urma lui, creasta țepoasă și spinarea lată a unui crap îl aruncă pe pescar într-o euforie isterică : își smulse tot ce avea pe el și se aruncă în apa noroioasă, cu puțin mai adîncă decît înălțimea lui. Înăuntru, din bălăceala lor, apa se făcuse vineție. Singaravelu se agață cu mîna de gard și pipăie cu picioarele : simte cum trece pe platoșa lunecoasă a crapului. Animalul se smucește și-l lovește puternic cu coada. Gardul se zguduie și pescarul, rămas cu un ciot ascuțit de trestie în mîină, se rostogolește în mocirlă. Încearcă să prindă peștele în brațe și să se încolăcească pe el cu picioarele. Dar, mult mai stăpîn pe sine, animalul se răsucesc și-l zgîrie adînc pe mîini și pe piept cu aripile sale țepoase.

Naradașul răsuflă din greu și își continuă atacul, cu gîndul că nu trebuie să-și lase dușmanul să se odihnească. Îl apucă încă o dată. Și, încă o dată, crapul zvîcnește și-l trage cu totul pe fundul noroios. Înnebunit, înfășurat într-o cămașă lunecoasă de mîl, pescarul se rostogolește și-nfige degetele în urechea peștelui. Și strînge tare, tare ca un clește. Și mîna cealaltă fulgeră cu cuțitul de trestie în pîntecul crapului.

ARIE DE TREIERAT OREZUL

IN LUPTA CU SECETA, PENTRU IRIGAȚII SE CONCENTREAZA TOT EFORTUL COLECTIV

ESSAY TOWARDS
A
**DICTIONARY,
TIBETAN AND ENGLISH**

PREPARED,
WITH THE ASSISTANCE
OF
BANDU SANGS-RGYAS PHUN-TSHOGS,
A LEARNED LAMA OF SANGGATSE,
BY
ALEXANDER CSOMA DE KÖRÖS,
HUNGARIAN OF TRANSYLVANIA
DURING A RESIDENCE AT KANAM, IN THE HIMALAYA MOUNTAINS, ON THE CONFINES
OF INDIA AND TIBET.
1827-1830.

Calcutta:
PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS, CIRCULAR ROAD,
1834

ALEXANDRU CSOMA — FONDATORUL
TIBETANOLOGIEI MODERNE: CO-
PERTA INTERIOARĂ A EDIȚIEI PRIN-
CEPS A DICȚIONARULUI PUBLICAT ÎN
ACELAȘI AN CU GRAMATICA — 1834

IRIGAȚII (ÎN ANOTIMPUL USCAT) PÎNĂ LA CELE MAI SLABE SURSE DE APĂ...

MONUMENTUL LUI ALEXANDRU CSOMA IN CIMITIRUL ENGLEZ DIN DARJEELING

DORA D'ISTRIA

Il Mahâbhârata,

IL RE NALA

GLI STUDI INDIANI IN ITALIA

FIRENZE

1907

DORA D'ISTRIA — PORTRET DE EPOCĂ — COPERTA
EDIȚIEI PRINCEPS A STUDIILOR SALE

IMAGINE DIN CENTRUL ORAȘULUI BENARES

LUCKNOW : INSTITUTUL CENTRAL DE CERCETĂRI FARMACEUTICE

UZINA DE LOCOMOTIVE DIN BANGALORE

IN LABORATORUL DE CHIMIE, AC-
TIVITATEA ESTE NEÎNTRERUPTĂ

UZINA SIDERURGICĂ DIN RUR-
KELA

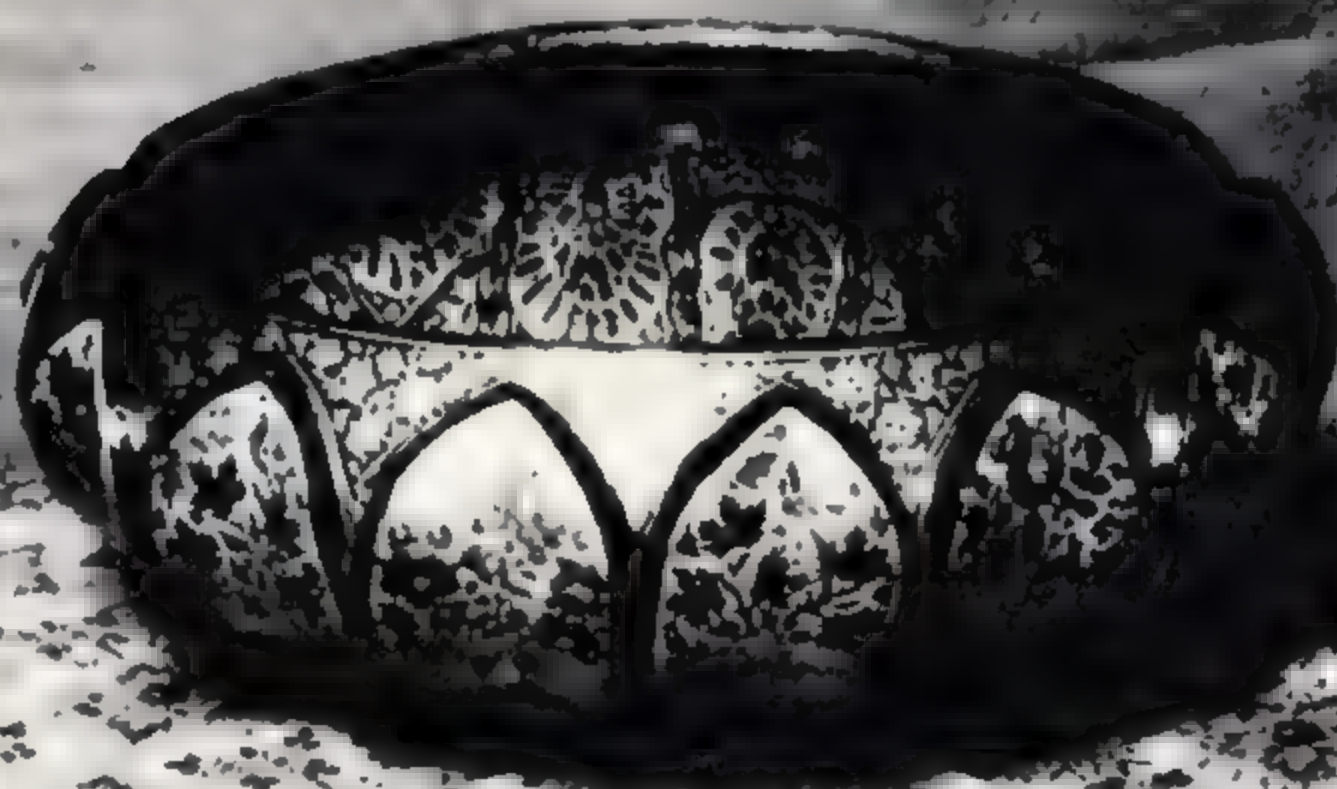

SACUNTALA CU CĂPRIOARA (CERAMICĂ DE KRISHNAGAR)

ARTIZANAT KAŞMIRIAN

Pe ochii lui Singaravelu se descarcă o lavă fierbinte și apoi totul intră în liniște. Nu mai există nimic : nici pește, nici pescar !... Și nici deltă...

S-a trezit când soarele era sus : plutea într-o mocirlă pe fața căreia, în limpeziri, se vedeau șiroaie de sînge. Două trupuri se sufereau cu alunecări de gelatină fierbinte : pescarul și peștele...

Cînd s-a văzut înapoi pe mal, era istovit. Pieptul, brațele și picioarele erau zgîriate adînc și sîngele se aduna în mărgelile mari, ca boabele de coral.

S-au întors oamenii ceilalți, l-au strigat, dar el nu mai putea răspunde. Atunci au venit la el. L-au găsit leșinat. Dar, prin norii de viață în care el revenea uneori, le-a arătat bulboana și le-a șoptit :

— Ridicați crapul !... Înăuntru, crapul !...

Pescarii l-au ridicat însă pe el și au plecat spre vad, unde-i aștepta Devan. L-au lăsat la mal și s-au înapoiat la bulboană.

Devan nu știa cum să-l judece pe pescar : îi venea să-l sărute, cum îi venea și să-l palmuiască...

I-a legat rănile, l-a răcorit cu apă din termos și l-a trimis acasă pe calul lui... Dar nu s-a liniștit, decît atunci cînd au venit naradașii cu crapul. Era, cu adevărat, o mîndrețe de pește !... Una dintre acele dihanii ale apei, cît statul de om, într-o za ca o oglindă argintie, cu ochii mari, sticlind de mîndrie.

Pescarii așteptau cuvîntul lui Devan. Și el, fără să știe cui îi vorbește, dădu ușor din cap :

— Cum să nu obosești, măi frate ? !...

Se oprește și parcă numai acum mă descoperă :

— Mergeți !... Să mergem !... Uite ce surpriză nemaipomenită !... Prietenul meu... prietenul meu...

Printre cuvintele lui, gîndurile mele, față de cele întimplate, îl îngînau :

— Și totul, mai întîi, pentru Singaravelu !... Totul... totul...

Drumul alături de Devan este o plăcere deosebită. Pătrunzi în intimitățile Deltei Cauveriului și clipele se prefac în firimituri ale unei simfonii de dimensiuni fantastice. Dar el nu caută explicații pentru nimic. nu face nici un gest pe care să-l simți ca rezultat al unei intenții. Devan este o vioară în care vibrează toate miliardele de vieți și-n melodiile căreia își țes speciile timpurile viitoare...

— Aici vom pune o pompă pentru irigații, zice el. Pînă în luna mai e secetă și riscăm să pierim !... La noi, apa dintr-un an trece peste un metru grosime, dar în aceste trei-patru luni se usucă totul... Apa stătută trece din parcelă-n parcelă și mută pestilența din loc în loc, pînă cînd vine, din munți, prima apă proaspătă, la jumătatea lui iunie.

Oamenii de la pompă înfig sapele cu icnete în pământ și-l scot apoi mărunțit cu lopețile, în grabă, să alunge seceta cât mai curînd...

— Avem bazine pentru pește, adăugă Devan. Dincolo avem kopra... Și tot așa, își începea cu „avem“ fiecare laudă, pentru fiecare loc sau plantație...

Casa lui Devan este o clădire cu ferestre mari, cu terasă largă pe colțul dinspre șosea, așezată într-un colț de paradis. Dinaintea treptelor te întâmpină acea țesătură tradițională vopsită pe pământ cu cretă de stăpîna casei : o dantelă care adună în ochiurile ei toată măiestria artistică, pe care copilele o deprind de la mamă și de la bunică.

— Nirmala, ea știe cum se împletesc liniile să-l cucerească pe oaspete !...

— Nirmala, repet eu după Devan.

— Namasté ! salută femeia din prag.

O recunosc după fotografiile aduse (și altele primite, de Devan la București.

— Namasté ! răspund eu, zîmbindu-i ca un vechi prieten.

Nirmala a venit apoi cu fotografia făcută de Devan în România — la mine acasă —, sub care scrisese : „Snagov — o mică lagună românească...“.

Am văzut apoi casa, cărțile, copiii (aceștia în ultimul rînd, fiindcă veneau de la școală, de la Tiruchi). Ne-am făcut cite un scurt rezumat al celor întîmplate de la plecarea lui din România. Ne-am făcut inventarul de familie fiecare, întrebîndu-mă apoi de toți cei pe care-i cunoscuse. După aceea, am trecut să-i povestesc schimbările din valea Dunării... Îl interesa mult să afle cum a fost apărută Balta Mare a Brăilei de inundațiile Dunării din 1970 și dacă au fost ceva pagube la barajul de la Porțile de Fier.

Devan, deși n-a mărturisit, dorea să-i dau mai multe amănunte. La unele întrebări am răspuns prin „salvatorul“ (rușinos) :

— „Nu știu !“. Răspunsul însă m-a nemulțumit : de cite ori nu-mi propusesem să urmăresc toate realizările din țară, pînă în cele mai mici detalii ? !

M-am integrat ușor în disciplina lor de casă — aș zice cu un instinct gazetăresc — și mi-a părut chiar că venirea mea le-a „acrisit“ cumva peisajul interior al familiei. În special la Nirmala am văzut cum a stingherit-o la început prezența oaspetelui și cum grija ei de gazdă a apropiat-o de Devan ca pe o fetiță de un tată mai vîrstnic... Apoi ea singură s-a deschis și mi-a destăinuit că le-am spulberat norii din casă (cuvinte al căror înțeles l-am pătruns mult mai tîrziu).

Zilele din Virapin — cum se numea acest punct din Deltă — se deschideau ca florile de nufăr, și-n fiecare scară își strîngeau petalele pentru un somn scăldat de apele întunericului și vegheat de stele mici, risipite în constelațiile sudului...

Nirmala avea grijă de micul altar al casei și aprindea candelă pe care le împodobeau cu ghirlande de flori proaspete. Devan avea grijă să nu treacă nici una din dimineți fără să nu aprindă bețișoare parfumate de jasmin ori de santal. Și când se apropia de Siva-Nataraja palmele lui se adunau smerit, degetele se adunau lent în acest ritual al focului și al aromei...

— „Jasminul te amțește, santalul te înalță, iar trandafirul te încântă ! zicea el, de fiecare dată, fără să știu cui îi încredințază vorbele : lui Siva sau mie ? ! Avea el, Devan, felul lui propriu de gândire și un farmec deosebit în a te integra în mediul pe care-i plăcea să-l domine cu o aparentă și totală absență.

Am aflat apoi, mai târziu (mi-a spus chiar Singaravelu !), că pentru felul de a judeca și de a se comporta oamenii îi zice Gandhi. De atunci, am înțeles altfel relațiile lui cu toți cei din jur. Am pătruns din alt unghi în ceea ce se cheamă obișnuit căldura căminului, aceea sudură caldă din casa lui Devan și din tot Virapinul...

Avea în fața casei un bambus, un bambus lung, pe nodurile căruia, de câte ori trecea, își petrecea degetele. Era arborele pe care el îl iubea cel mai mult. Și-l stima în același timp pentru niște calități ce-l înălțau în ochii lui deasupra tuturor. Bambusul, oriunde-l întâlnea, îl lua drept sfetnic și citea, în scoarța și-n frunzele lui, un înțeles cu totul secret... Omul pătrundea în țesătura fibrelor, îl despica pină în curgerea sevelor sale. El aduna din dospeala căldurii și din sucurile rădăcinii o lumină ce-i deschidea singură calea... Bambusul se înălța în curtea lui Devan ca un drapel și oamenii îi luau lucirile frunzelor drept gândurile lui Gandhi.

Aveau oamenii antenele lor cu care-l înțelegeau pe Devan și-l simțeau ca pe un bambus propriu, crescut în pragul colibelor, răsărit în răspîntiile canalelor deltei, or, sămînță aleasă, îndurătoare la foc și la apă, la secure și la ciclon.

*

Știa Devan să mă facă (și să mă antreneze metodic) să înțeleg India într-o dinamică aparte. Nu știu cît de conștient era el de pedagogia cu care era înăvuit de natură sau dacă nu era India, în toată bogăția ei de univers, care-l înălțase pe el la culmi de Mahātma — Marele Suflet ! La București mi se păruse că dă expresie unui patriotism exagerat, deși, ca și astăzi, nu făcea comentarii politice și nu se ridica la formule în care să afli limbajul oficial al comunicatelor de stat sau directivele fanaticilor strecurate prin citate din înțelepții veacurilor...

Am intrat, într-una din zile, în curtea lui Nanjapin, un pălmaș din marginea Virapinului, un bătrîn de peste 70 de ani. Devan voia să-l întrebe dacă i-au adus feciorii orezul ce i se cuvenise din recoltă.

Bătrînul ne-a privit pe amîndoi lung și l-a recunoscut pe prietenul meu după ce și-a apropiat fața de el. Ne-a spus că i-au venit „bucatele” acasă, dar că vede din ce în ce mai rău.

În curte, alături de bojdeuca lui dărăpănată, se mai înșirau alte trei colibe pline cu copii — o puzderie vie, semănînd cu cîrdurile de pești mici, proaspăt ieșiți din icre, acea „pleavă” a bălții care nu are alt mod de existență decît cîrdul...

Devan voia să schimbe cîteva vorbe și cu cel mai mic dintre copiii lui Nanjapin — cu Chinama — unul dintre oamenii care-i dă cel mai mult de furcă din tot ținutul. Unul din băiețandri a intrat la el în odaie să-i spună să iasă la noi.

— Poate de la bătrîn să fi moștenit ceva Chinama, zice Devan. El a avut un spirit mai șubred... Se spune că odată, la Johannesburg — pe unde a lucrat ca miner, a căzut grav bolnav. I-au adus tot felul de medicamente și n-au avut efect. L-au pus și pe leacuri cu fierturi și rădăcini, dar tot fără să-l scape. A zăcut Nanjapin atunci zile și zile, în călduri mari, cu aiureli și leșinuri. A stat așa pînă într-o zi, cînd a găsit unul o carte indiană și i-a cetit, cum a putut, cîteva pagini. Lui Nanjapin i-au mai venit din puteri. A cerut să-i mai citească încă o dată, de două ori ; apoi, a doua zi, din nou, și s-a pus pe picioare...

Da, da. s-a pus pe picioare !... Ce zici tu John, de puterea cuvîntului ? !

Chinama a ieșit în prag, dar n-a vrut să mai facă nici un pas. Era un om de vreo 35 de ani, aproape gol, cu părul lins pe cap și adunat într-o coadă neagră și lungă. Obrazul prelung avea prelungirea într-o barbă rară și subțiratică, în care se adunau două mustăți firave — niște tulle lunguiete și negre — pe o figură feminizată. Ochii pe jumătate închiși așteptau o lumină dinăuntru, ferindu-se de ziua din curte, de șoaptele copiilor. Numai unghiile lungi, cît jumătate din degete, îl arătau pe Chinama că trăiește într-un fel de „hibernare” caldă.

— E „piesa” cea mai interesantă ! zice Devan. E și el un „Mare Anicut”. Un „baraj” pentru mersul înainte... O povară...

Nu pot să spun că cei doi se priveau față în față. Ședeau unul dinaintea celuilalt și își măsurau consistența fizică.

— Ți-ai primit rația, Chinama ?

— Primit, Devan !

Asta a fost toată vorba dintre ei. Devan, acest Gandhi, suplu ca bambusul cel falnic, i-a întors spatele. Chinama a rămas în prag — o stană de piatră sub un șopron de frunze, ca un altar părăsit.

— E neînsurat și trăiește după un model de viață de preot catolic. Așa pretinde singur... Ține sărbătorile noastre, ale hindușilor... Nu mănîncă niciodată carne de vacă ! I-au mai rămas cîtiva credincioși cu care se adună la ritualuri — bineînțeles, cele indiene, răstălmăcite, pline

de fantezii. El oficiază în ritual ca un preot. Înainte de a sacrifica o capră sau de a oficia o „missă“, Chinama postește 20 de zile. Într-o frenezie ritmată de tobă, aprinde mirodenii și se aruncă asupra animalului cu două frigări lungi și ascuțite. Apoi dansează într-o adevărată transă, ajutat de unul din credincioși, care-i înmînează solemn „trișula“ — tridentul lui Șiva. Unealta asta are niște dinți mari și-i înfige, în dans, în corpul caprei de sacrificiu. Ceremonialul este compus din recitări lungi, cu imprecății către Gill Parvathi, care nu este o adevărată *poosari* (zeiță), ci numai uneori admisă în ritualuri.

Devan se oprește din mers și așteaptă să se apropie o femeie, venind peste un taluz, din orezărie :

— Devan ! începe ca, Devan, au năpădit viermii răsuciți în orez !

Prietenul meu îi face semn cu palma deschisă să se liniștească și clatină din cap :

— Sîntem obișnuiți cu viermii, Maya !... Le vine rîndul, le vine !...

Femeia vrea să-și caute de drum și Devan o mai reține puțin :

— Mergeți la magazie și luați insecticide ! Aveți grijă : viermele tebuie totuși pipăit cu grijă și nimicît din ou...

Apoi o lasă pe Maya și pornește cu mine, revenind la Chinama :

— Să vezi ce pretinde, ce-i iese din gură : „Indienii ascund mari secrete care nu pot fi destăinuite...“. Auzi, el vorbește în numele indienilor pentru mari secrete... Cum ? Cine mai poate vorbi astăzi așa ? !...

Departe, pompa de mare capacitate revarsă peste plantații apa adusă din adîncurile scoarței. Devan, trezit din gînduri, ascultă mersul motorului și, parcă înviorat de mersul susurat al mașinii, își luminează fața mai tare...

Pe el îl rodea însă tot gîndul pentru Chinama, poate mai mult cu necaz și nu cu compătimire :

— Auzi tu, John !... Nu poți prosti pe cineva decît atunci cînd reușești să-l convingi că tu ascunzi ceva, că ești deținătorul unor mari secrete... Iar semnul slăbiciunii cuiva este credulitatea... Să crezi *tu* în secretele pe care le ascunde altul...

M-am convins că forța prietenului meu este tocmai această colosală sinceritate și că tocmai ea îi făcuse pe oamenii lui să-l asemene cu Gandhi. Și ea, sinceritatea, era în același timp generatoarea tuturor faptelor colective de la Virapin...

Am asistat odată la o confruntare — mai bine zis am trăit eu o confruntare, fiindcă Devan nici nu-și punea o astfel de problemă. Mergeam pe Marele Anicut spre o punte de dragare a ecluzelor. În dreptul lui Karika Chola, prietenul meu s-a plecat și a salutat cu plamele la frunte, cu acel „Namasté !“ care, prin înclinarea capului, nu are nimic comun cu umilința. Respectul acordat cu umerii supuși reprezintă semnul celei mai uriașe forțe, cu care insul se stăpînește pe sine, și forma celei mai splendide mîndrii... Regele, superb, în postura sa de triumf căutat,

și Devan, demn, cu umerii supuși tuturor sarcinilor pentru care se oferă, nemăsurat în forță... Regele este călărețul elefantului, împărțind binecuvîntări ; Devan este Marele Anicut, aplecat peste ape și peste pămînt, strecurînd cu palmele năvala cerului, și a vîntului, și a timpului...

Pentru aceste cîteva secunde, i-am rămas dator lui toată viața.

El, ca un mers potolit de apă, îmi vorbea despre traiul și întîmplările din frămîntările Cauveriului. Voia să înțeleg marele mecanism al mersului vremurilor, să intru în toată structura acestei uriașe țesături...

Cauveriul are un sistem unic de organizare a cursului. Această unicitate este dată de ingeniozitatea și tehnologia folosite, într-o concepție de etape succesive proiectate, din vechime, cu largi perspective. Mai la obiect, acest fluviu, al cărui debit de vîrf nu dura mai mult de două luni pe an, a fost cuprins într-un sistem de irigații care-i folosește toată apa, îl oprește să se verse în mare și îl dirijează, prin pasaje repetate, din plantație în plantație. Astfel, apa Cauveriului este folosită continuu pe aproape 500 000 de hectare.

Pe betonul crud al taluzului cineva scrisese cu degetul un vers din *Thirukkural*, în alfabet tamil :

*Țăranul este cuiul din osia carului vieții...
El ține toate și totul ; tot ce este indeletnicire
omenească...*

— El e legat în primul rînd de hrană, John ! Și tu știi că e mai ușor să-l faci pe unul ca Nanjapin, bătrînul la care ai fost, să renunțe la hrană, decît să înțeleagă complicatul mecanism al industrializării ? Nu pentru că omul nu ar fi capabil de sacrificiu (el dă dovadă de eroism la fiecare pas !), dar nu poți să-i ceri investiții din a căror finalizare el să nu sesizeze ceva. Îi trebuie cultură pentru asta...

Anotimpurile își urmează drumul periodic. La fel, și omul, și orezul își au ciclicitatea lor...

Agricultura începea mai de mult la sfîrșitul lui iunie și se termina în ianuarie — pentru orez — nu ? ! Cinci luni de recoltă, numită *samba*. Cu un ciclu, hai să-i zicem, ca al grîului de toamnă... Era cultura tradițională. Așa se mai face și astăzi ! Și astăzi poți să mai cînți, cu fericirea țăranilor din Silapathikkaram, rugăciunea către Cauveri :

*Mărit să fii, în veci mărit !...
Cu bucuria mea din ochi la prima-ți undă proaspătă,
Cu bucuria mea din urechi la primu-ți clipocit de valuri,
Cu bucuria mea din inimă la rotirile apei în
cutreierul hotarelor...*

Innul fluviului se prefăcea din buzele lui Devan într-o psalmodie a tuturor apelor lumii. El însă, călcînd peste poeme (sau poate alături de ele ? !), își vedea de drum mai departe...

— Poți să cînți, John ! Natura merită un imn pentru fiecare colț al ei — de la atom și pînă la muson, nu ?... Dar de ce să stai pe loc ?

Samba îți oferă o cultură simplă : arunci sămînța înaintea primelor ape, răsădești și-ți faci planul cum să rezisti apelor pînă în decembrie. Atunci ieși, vezi cîmpul și te pregătești de cules, și te veselești de Pongal...

Noi, în stațiunea de aici, de la Virapin, lungim perioada fertilă din iunie pînă în februarie și luăm două recolte : *muladi* și *thalaadi*. În prima semănăm orez *kaar* (de patru luni la recoltă), în a doua *kuruvai* (de o sută de zile).

La început nu aveam lucrători pentru *muladi* ; fiindcă trebuia să semănăm înainte de apa proaspătă, nu veneau la lucru. Ei erau speriați că nu știu cînd (sau dacă) îi ocrotește Cauveriul. *Kaarul* se cocea în octombrie și trebuia recoltat cînd începea și semănatul *kuruvaiului* în continuare. Acum, lucrătorii nu veneau însă la lucru de teama inundațiilor (începea musonul de nord-est).

Este drept, John, că în mai, rezervele de apă sînt infestate de toate jivinele și că răsadul este atacat la milioane și milioane de dușmani. Dar asta e o luptă de cîteva zile, de 2—3 săptămîni, pînă cînd apare „bucuria din prima undă proaspătă... din rotirile apei în cuturelul hotarelor...”.

Astăzi au mai prins însă curaj oamenii și se încred în insecticide. Și, totodată, au prins și curaj în ei : am combinat apa din sistemul de irigații cu noi surse de apă, din adîncime. Da-da, chiar aici în deltă !... Și am început să preamărim *Gea*... Cauveriul și *Gea* !...

De sus, din turnul de veghe al barajului, Delta Tanjore se lasă admirată la mari depărtări. În sus, luciul apei din lacul de acumulare se oprește în fortăreața de pe muntele templului Srirangham, lingă Tiruchirappali. Este o magistrală de apă modernă, cu malurile taluzate și cu șosele asfaltate. În jos, o răsfirare de apă într-un ocean de vegetație, cu sute de mii de hectare de orezării și plantații, dincolo de care se bănuiește adevăratul imperiu al valurilor Golfului Bengal.

— Pentru noi și marea este tot ocean... Și cerul este tot ocean ! spune Devan. În *thalaadi* care a trecut, am avut multe de îndurat. Cauveriul venise din iunie cu ape bogate. Bucuria apei proaspete a fost mai scurtă decît oricînd. Rîurile s-au umplut repede din mal în mal. O apă mai caldă ca altă dată.

În iulie aerul era plin de atîta abur, că nici nu puteai să respiri ! Ziua și noaptea umiditatea nu scădea mult sub 90%. Era o baie de abur fierbinte și năclăios. Hainele se lipeau de piele ca niște comprese cu licori iritante. Nici șerpîi sau șopîrlele nu mai mișcau în culcușurile lor. Doar cîte un crocodil mai tînăr reușea să-și plimbe nările pe fețele apei. Melcii și viermii se foiau în cotloane de frunze...

În podiș, în Mysore, curgeau ploile într-una. Fluviul și-a păstrat același nivel în maluri tot timpul, pînă în septembrie, cînd am ieșit din nou la lucru în plantații...

La secerișul de *kaar* oamenii erau obosiți. Recolta era mai bogată ca niciodată. De pe cîmp, orezul a ajuns în stive, adunat într-o luptă pe viață și pe moarte. La semănatul *kuruvaiului* au ieșit chiar și bătrînii, și copiii !... Pînă și credincioșii lui Chinama erau în plantații... La răsăditul orezului a început musonul... Oamenii erau sleiți de puteri...

Pe colina acea, sus, la dreapta cocotierilor ălor înalți, se srînsese tot *kaarul*. Șire și șire, mari, așteptau să intre în treieriș.

A venit apoi un vînt — s-a prăvălit peste pămînt ca un perete. După un timp s-a schimbat, s-a tîrît ca o grapă, care a răscolit toată întinderea. Spre Srirangham, două sate au fost rase complet. Oameni și vite au plecat încotro au apucat... Unii s-au dus pe ape...

După a doua noapte, ziua nu se mai arăta cu luminile ei : rămăsese o orbecăială din zori, o amestecătură de nori noroioși și vineți. Cerul era putred și se rostogolea cu un vacarm neînchipuit, cu o scuturătură de cutremur fără nici o margine. Grapa ce trecuse peste pămînt deunăzi se răsturnase acum cu dinții pe cer și risipea toată orînduiala stelelor și a sorilor : nu mai avea de ce rămîne cerul-cer, cîtă vreme putea să sufere pe seninul lui atîta vrăjmășie !...

Nimeni nu mai simțea curgerea timpului...

Din pecinginea asta murdară, a început să curgă apă amestecată cu vacarm. Ziua și noaptea, noaptea și ziua, aceeași apă și același înnebunitor hurnit de răsturnare a cerului : o erupție de ocean care se prăvălea peste uscat.

Pămîntul se umflase ca un burete și rîuri de toate felurile șiroiau ca lungi reptile lichide. Barajul avea toate ecluzele deschise. Din malul drept al Ullarului — canalul de legătură dintre Cauveri și Coleroon s-a desprins o halcă de pămînt cu copaci și a pornit-o la vale. După cîteva sute de metri s-a încurcat în crînguri de bambuși și s-a agățat pe o parte.

Puhoaiele se uneau pe uscat într-o curgere continuă. Relieful se mula în alte forme, cu o plasticitate mereu schimbătoare. Modelarea scoarței devenea din ce în ce mai mult un fenomen subacvatic... Tufișurile, ca și bătăturile se lăsau puțin timp spălate, apoi dispăreau sub noi viituri.

Copacii se prăvăleau din picioare, acrobați fantăști pe valuri, grăbind cerul și adîncurile apei...

Casele cu pereți din pămînt au început să se înmoaie și să curgă în nămol. Oamenii au ieșit să se retragă — unii spre Virapin, sus pe colină, alții spre Srirangham, la Rock-Fort. Din Deltă se ridicau pe canale oamenii, șiruri, ca niște melci cu boccelele în spate ; uzi, flămînzi și ajunși la capătul puterilor. Cei care cădeau — copii sau bătrîni — treceau, fără puterea de a-și auzi cuvîntul de împotrivire, direct în alunecarea supremă...

Din Marele Anicut rămăsese numai turnul de veghe deasupra apelor. Prima pierdere a barajului a fost Karika. Elefantul s-a prăvălit într-o rînă și regele s-a culcat peste ape !

Armată.. mașini-amfibii... pontoane...

Virapinul devenise punct de reper. Apa ajunsese la bambusul din fața terasei. Casa era un lazaret.

Venea peste noi oceanul dinspre podișul Mysore !

Dintre toți oamenii dispăruse Chinama ! Nanjapin se salvase singur. Pe Chinama l-au găsit seara cuibărit într-un palmier.

— M-a cam necăjit el pentru că... este el așa cum este — cum îl știe toată lumea — se explică Devan, dar de... este al nostru !

După o săptămână, a scăzut prima dată vacarmul. Pe urmă au început să se ridice norii mai sus... să fie ploaie ca toate ploile din lume. A luat chip orizontul și cerul s-a despărțit de pământ... Încet, uscatul și-a arătat crestele și văile.

Atunci, primul buletin meteorologic a fost o proclamație solemnă, care a anunțat : „Vremea va continua să se amelioreze ; cerul va deveni variabil, vîntul va scădea simțitor din intensitate“.

A fost primul moment de bilanț meteorologic.

Nu scăpase nimic ! Da, adică nu scăpase decît *kaarul*. Pe colina aceea, sus, la dreapta cocotierilor ălor înalți...

A fost un mare examen. La examenul ăsta mare au înțeles oamenii de ce este bine să renunțe la *samba* și să primească cultură dublă...

Devan, din turnul de veghe al barajului, trecea cu privirea peste fiecare palmă de pământ. O cerceta încet și-i căuta marginile tivite cu canale, și o lăsa în patul ei pentru altă bucată de orizont...

— John, aici numai îndiguiri de mari proporții pot să înfrunte apele și vîntul ! Să dispară atunci colibe și să se ridice construcții de beton. Trebuie schimbat însă completamente modul de gîndire.

Aici — orezării, dincolo — bazine pentru acvacultură. Da, modul de gîndire... Dacă folosești o masă de apă sau cîmpul numai pentru un singur fel de recoltă, este o crimă ! Sînt specii rentabile de pește care pot să dea în numai șase luni 3 000 de kilograme la hectar. Dar, bine-înțeles să nu crești într-un bazin numai crap argintiu, ci să respecti o lege a sinergiei, un sistem ecologic rentabil, în care împletești familii de pești cu soiuri de plante...

Devan vorbea lent și cerceta mai departe fiecare palmă de pământ și de apă.

Un ecosistem poate uni în cîteva hectare (patru-cinci) : porci, pești și plante acvatice. El produce pe an 30 de tone de carne de porc, — hrăniți cu spanac de apă, care crește luxuriant în bazinele îngrășate cu bălegarul porcilor. Alături de porci, în bazine cu alte plante dirijate, cresc pești cu producție de peste 3 000 de kilograme la hectar.

— John, insistă Devan. Lupta nu este deloc ușoară. Avem de învins nu numai cerul, ci și pământul ! Viermii, omizile, greierii, furnicile și cîte altele. Trebuie să creștem crabi solitari și melci carnivori ca să distrugem melcul gigant ! Este, melcul ăsta, un adevărat monstru acvatic, care devorează tot și nu-i poți veni de hac cu nici o substanță chimică... Să stîrpin *iacintul* și *salvinia* dintre plantele de apă, fiindcă infectează totul și sînt rezervoare nemaipomenite de paraziți, ciuperci, virusuri...

Devan mi se părea fantezist : lupta cu toți contra toate ! Dar eu, nu eram eu fantezist, chiar mai fantezist decît el ? !... A fost una din cele mai mari descoperiri din viața mea — o a doua mea naștere : eram și eu un Devan ! Da, Devan eram eu : luptam cu toți contra toate, ca un singur mod de existență, fiindcă voiam să pătrund cu mintea toate înțelesurile...

Devan mi se părea fantezist ?

— Gîndește John, continua el, că în Australia o vacă produce 5 000 de litri de lapte pe an și în India abia 175 de litri.

Turnul de veghe din Marele Anicut era înconjurat de o briză ușoară și își clătina ferestrele. Jos, în ecluze, peștii săreau din apă împotriva curentului. Oamenii lucrau la dragarea ecluzei blocată de viituri. Devan își urmărea gîndurile fără oprire :

— Standardul mondial de alimentație *per om* prevede 284 de grame de lapte zilnic — în India consumul este de 110 grame !...

Devan nu avea nimic comun cu fantezia ! M-am convins mai repede decît mă puteam gîndi !... Și am înțeles încă o dată de ce oamenii din Virapin îi ziceau Gandhi.

— Nanjapin nu mănîncă lapte *de loc*, John ! rostește și mai rar prietenul meu. Și este și el un cui din osia carului vieții... Și, sînt sigur, el va înțelege foarte repede ecosistemul rentabil de care-ți spuneam. Îl va înțelege fără să-l zdruncine în logica lui tradițională revărsările cerului și ale Cauveriului !...

Trecînd din nou peste baraj, pe șoseaua asfaltată, în dreptul lui Karika Chola, Devan și-a repetat salutul cu palmele la frunte. Și, cum pînă în acel moment nici unul nu mai scosesem vreo vorbă, l-am întrebat :

— Cu ce vei începe, Devan ?

M-a măsurat un timp, ca și cînd ar fi așteptat să-i mai adaug ceva...

— Cu oamenii, John ! mi-a răspuns el.

Pe colină, la dreapta cocotierilor înalți, încă se mai treiera *kaarul*. În plantații oamenii lucrau la kopra și la betel. La dragare sapa scotea mereu nămolul din afund.

Peste toate acestea planau speranțele lui Devan și entuziasmul meu — primul său adept entuziast de astăzi...

În drum spre Virapin, ne-am abătut pe la plantația experimentală de *batată făinoasă*. Devan încerca să folosească pământul arid din zone mai înalte, pentru o compensație a pierderilor din zonele de *kuruvai*. Și, pentru că oamenii lui nu erau încă obișnuiți cu noul fel de cultură, revenea obligația să nu-i slăbească de loc din ochi. Pe cei care trebuiau să lucreze la batate el îi căuta de câteva ori pe zi.

Am găsit într-un loc doi inși, într-altul șase. Curățaseră buruienile dintre cuiburi și, pentru că se înțețise soarele, lăsaseră totul și se odihneau. Din tot ce le-a vorbit prietenul meu, am dedus că ei îl acceptau în cele mai mici amănunte și îi dădeau toate asigurările. Devan însă insista, lăsându-mi impresia unei pisălogeli inutile. O femeie îi arăta ceva pe degete și-l întorcea din nou la capătul discuției. El repeta. Femeia însă nu da semne de înțelegere.

Devan a renunțat, în sfârșit, să-și susțină punctul de vedere și am plecat.

— Cîte năzbitii, domnule !...

— Cereau plata pe zilele lucrate ?

— Da, de unde !... Cei de la Centrul de eradicare a fillariei !...

— Fillaria ? !

— Avem multe cazuri de bolnavi de fillaria, John. E o parazitoză încă întinsă — 20 de milioane de bolnavi în toată India. La Tiruchi este un Centru de igienă care urmărește evoluția bolii în district... Crezi tu că au înțeles ei ? Ascultă și ai să vezi de ce-i omul în stare să creadă :

Mîine vine echipa de parazitologi aici (au venit sanitarii și au anunțat populația). Cine știe ce-au avut aia în cap, dar i-au trecut pe ei în capul listei — pe cei de la batate !... N-are nici unul fillarie... De ce nu i-o fi trecut pe cei de la treieriș, de la magazie, de la betel sau de la kopra ? !...

Femeia asta bănuiește că batalele făinoase ar fi mai periculoase și că doctorii de-aia le cer lor să meargă primii la consultații.

— Ce are batata cu fillaria ?

— Ce are ? Asta i-am întrebat și eu, dar n-ai cu cine să te înțelegi și pace !... Rita, o nevastă tînără, a venit azi dimineață cu ei la lucru. Era gravidă și mai avea pînă la termen. Nu mult, dar mai avea !... Zice că i-a venit rău și au dus-o pe brațe acasă. (Ar fi și născut după aia)...

— Și ?

— Și tot din cauza batatelor ăstora. Le-a intrat asta în cap și gata !... De ei nu-mi este teamă — mare lucru că vorbesc !... De po-mană... Mi-e de Rita !... Femeie muncitoare...

Frământat, Devan își pune mîna streășină pe frunte și caută ceva departe, peste crînguri. Își lasă mîna după un timp și pornește din nou la drum.

— Merg bine lucrurile, John ! zice prietenul. Merg bine : crește autoritatea specialiștilor. Și ei vor fi din ce în ce mai bine înțeleși. Azi oamenii îi aud și înțeleg altceva. Înseamnă că le dau atenție, că încep să se apere... să sesizeze pericolele... Mîine au să înțeleagă ce trebuie...

Cînd a ajuns în curte, Devan s-a apropiat de bambus, a pus degetele pe coloana cu lucire de sticlă. Din trunchiul copacului, palma lui aduna tremurul ușor al frunzelor și taina sevelor din rădăcină.

Din pragul casei, Nirmala își primea soțul și-l învăluia cu privirea proaspătă a ochilor ce-i urmăreau mîinile în prinderea pulsului din scoarța lucioasă a copacului.

Literatura este plină de femei virtuose, de modele ideale care să răspundă oricăror exigențe sociale. În India, mai cu seamă, unde la tot pasul auzi comparațiile cu o mitologie mai fertilă decît toate mitologiile din lume, densitatea femeilor perfecte s-ar cuveni să constituie și ea un record. Din cele ce văzusem nu era așa. Mi-am zis că, unde nu am ajuns eu să cunosc în adîncime societatea indiană, nu am o bază suficientă pentru generalizare. A fost un motiv care, trebuie mărturisit, nu mi-a permis să absolutizez nimic, dincolo de persoana mea proprie, oricîte erau defectele sau purtările indiențelor care nu mi-au convenit... Există însă o femeie pe care n-o pot compara cu legendele și nu-i pot căuta asemănarea printre celelalte semene : realitatea aceasta se cheamă Nirmala ! Față de această femeie m-am legat, acolo, sub bambusul lui Devan, să iert toate femeile din lume — din India și din afara ei — și să le dezleg de orice necaz mi-ar fi făcut. Nirmala le-a ispășit pe toate !... Fiindcă exista Devan, se putea aduce mărturie măcar un colț din Delta Cauveriului. Pentru ceea ce era Nirmala nu se putea aduce nici o probă materială care să se măsoare în tone, kilometri pătrați, sau cu micronii, sau cu firimituri de secunde... Nirmala era însă o existență de dimensiuni gigante : Nirmala exista așa, fiindcă exista Devan ! Ea era liniștea, și elanul, și stăpînirea de sine, și mîndria, și echilibrul în toate ! Nirmala era ea plus Devan. Devan nu era nimic fără Nirmala... Ea era în el...

M-am întrebat de nenumărate ori ce-i dă atîta măreție acestei femei... I-am spionat mișcările, mersul, somnul, vorbele... Zile în șir am încercat să pătrund dincolo de pereți și să surprind la Nirmala gestul mărunț, care să-mi umbrească icoana ei sau să-mi dezlege taina în care se înveșmînta cu atîta măiestrie. Mă înclaudam cu cît o priveam și mă încredințam că nu este o femeie frumoasă ; că nu mai ispitește cu exaltarea tinereții...

Devan aduna cu degetele lumina din trunchiul bambusului...

Nirmala îl învăluia cu privirea proaspătă...

Bărbatul înțelegea pulsul din scoarța lucioasă a copacului...

Nirmala...

Da, Nirmala știa să-și întâmpine soțul ! Devan... el reacționa la un instinct nou și acela se chema — am descoperit, acolo, lângă bambus — se chema Nirmala !... Ea era echilibrul deltei, al oamenilor din plantații... peste revărsări, peste secetă... Era forță, elan, era stăpânire de sine...

In urbe condita...

Într-o seară de sîmbătă am plecat cu toții la Tiruchi. Ne propusesem o seară de petrecere la teatru sau la cinema. Devan ar fi înclinat să luăm bilete la „dans-drama“, genul de spectacol mult răspîndit în India. (El adună pe scenă, în melodramă, dansul și legenda cu diferite artificii de scenografie modernă, producție de obicei cu întindere mare de timp, cu lacrimi și suspensuri.) Pe drum, tot Devan și-a schimbat gândul și ne-a ademenit să mergem la clubul „All India Radio“.

Nirmala a primit bucuroasă propunerea și i-a răspuns soțului ei, uitîndu-se la mine :

— E drept că străinii trebuie să cunoască ceea ce este specific în India ; dar trebuie și să înțeleagă că India nu este numai *Mahābhārata* și *Puranele* !

— John, zice el, poate să fie și un număr de dans, poate vreo trupă...

— Am citit că „Lucknow-Sisters“ e la Tiruchi. Să vedem care-i place lui John din cele trei — Usha, Kitra sau Shanti ! ?

Într-o curte de vilă, un parc frumos — avea un rond mamelonat cu cana-indica — flori mari, aducînd a capete de copii mici cu funde roșii...

— Aici este arena... Kajamalai.

— La Kajamalai, spun eu, am văzut Jalikattu.

— Devan, zice femeia, John este cetățean vechi la Tiruchi. Ce zici de el ?

— A fost la lupta flăcăilor cu taurii, dar n-a ingenuncheat pe nici unul. Așa că... n-are drept să-și aleagă nici o femeie din oraș !

Am revăzut în trecere stadionul unde fusesem martor, la primul meu drum pe aici, la acea tradițională întrecere de curaj juvenil (la

origine mijloc de selecție pentru cei care concureau la însurătoare). Tribunele erau însă goale acum, fără delirul zecilor de mii de spectatori. Acolo, la dreapta podiumului — sînt cîțiva ani buni — ne-am agitat și noi. (Eram cu Radha și cu Pushparatham, prietenul meu din insula Mauritius și, cum erau încărcăți salcîmii de floare, ne părea că este un festival al nectarului !...)

Devan își întâlnea în drum cîte un cunoscut. Se salutau, uneori se opreau și schimbau cîteva cuvinte. Nirmala m-a pus la curent cu denumirile străzilor. Mi-a arătat colegiul „St. Joseph“ unde a făcut liceul și universitatea soțului ei. Și-a amintit apoi de Saradalayam — colegiul din Coimbatore — unde și-a făcut studiile (tatăl ei fusese învățător la Sulur, foarte aproape de oraș).

Peste înserare domina spre răsărit Rock-Fortul, muntele sacru al templului Srirangham, căruia lumina soarelui încă îi mai păstra o aureolă ștearsă. Sri Ranganathar — al cărui altar era cel mai venerat loc al vișnuiştilor — martor al atîtor războaie, se odihnea acum liniștit în galeria de piatră a muntelui...

În holul modern al clubului am întâlnit și tineri, și mai puțin tineri. Devan mi-a adus ziarul sosit în ultimul moment — *The Hindu Times* — și mi-a arătat știrile despre pregătirea Conferinței pentru securitate a statelor europene. Mai departe, peste cîteva pagini, am descoperit o semnătură cunoscută — Krishna Rao — sub un articol privind „Perspectiva mondială a aprovizionării cu uraniu“ ! Făcea o analiză a exploatării bazinelor de uraniu din diferite părți ale lumii (Africa, America, Asia). Atrăgea atenția asupra planului de perspectivă al Indiei, cu referire la cel al Japoniei, pentru etapele 1985, 1990 și 1995, și a bogatelor zăcămintele de uraniu pe care le poate oferi oceanul planetar (uzine cu capacități de mare producție — 1 000 de tone de uraniu anual).

Mi-a apărut pe loc acel guru din Bombay cu halat și dozimetru, calm, cu un surîs linear, plin de încredere în sine.

I-am arătat articolul lui Devan și, pe cînd el citea, aveam senzația că cei doi prieteni, unul la Trombay și altul la Virapin, sînt două coloane proaspete, pe care fruntea mea încinsă de atîtea gînduri își regăsește perspectiva proprie, cu liniștea întregii specii...

Nirmala ne-a asigurat că vom petrece o seară plăcută, chiar dacă nu vom vedea tripleta de dansatoare „Lucknow-Sisters“. Pe podiumul orchestrei se afla însă renumitul Visheshvaran cu toată echipa sa, aplaudată în multe orașe pentru prelucrarea modernă a muzicii vechi.

Vedeta serii era Srimathi Salini Mudaliar — o femeie de peste treizeci de ani. Devan mi-a spus că numele îl are de la un politician bogat, aspirant la funcții mari de stat. La intrarea ei s-au aliniat chelnerii, șeful clubului a condus-o la masa rezervată și încărcată cu orhidee albe. Orchestra a intrat, odată cu jocul de lumini colorate, într-o revărsare

de tobe : „Mellappo-Mellappa !“ Kattinesan — solistul — în frac gri, impecabil, a înaintat, cîntînd în acest arc de triumf muzical. — Mellappo-Mellappa ! era o formă contagioasă de melodie și lumină pentru noi toți, iar în Kattinesan cînta un diavol frumos, care aprinsese în femei o frenezie nestăpînită. Tobe, luminile și cîntărețul s-au întrecut cu aplauzele spectatorilor.

Solistul era cu ochii numai la Srimathi Salini.

— Și-i place bătrînei văduve ! admir eu scena, deși nu deslușeam cuvintele cîntecului.

Devan pufnește în rîs. Nirmala se abține și-mi spune rar la ureche :

— Nu este văduvă ! Mudaliar trăiește... dar nu este cel venit cu ea...

Clubul răsuna de „Mellappo-Mellappa !“ Chelnerii așteptau retrași să se reducă antrenul și să poată intra printre mese. Pînă atunci, nici măcar în loje nu se puteau strecura.

I-am luat mai bine seama aghiotantului care o însoțea pe eleganta Salini : părea manechinul de la ilustrația țigărilor „Panama“, cînd zîmbește pe reclame : „Oferiți cu mîndrie, fumați cu plăcere !“.

La fel de brusc, cîntecul s-a oprit, într-o prăbușire instrumentală... Nirmala mi-a sondat preferința pentru cină (știa că-mi place salata de fructe cu mult ananas, dar îmi verifica consecvența regimului meu vegetarian...).

Devan mi-a explicat apoi discret că Salini este însoțită de șeful poliției, amantul ei recunoscut de toată lumea (mai puțin de Mudaliar). Ea se afișa cu polițaiul în orice ocazie și o prezenta drept „prietenă“ lui...

La una din mese, Devan a zărit pe doctorul Bhava, directorul spitalului de ortopedie. S-au salutat de la distanță, apoi s-au regăsit în hol, cînd s-a deschis dansul. Doctorul era cu procurorul-șef din Tanjore și cu perechile lor — Usha, respectiv Andali. Cunoștințe, nu prea apropiate. medicul ortoped era reținut față de omul de ordine publică — un tip volubil, care ne-a anunțat de la bun început că el nu este amator de dans, și că nu poate suporta prea mult aerul de club.

Am încercat să innod o discuție de ocazie — după ce Devan și doctorul și-au invitat soțiile la dans. Procurorul vorbea o franceză mai mult bănuită, într-un înveliș de limbă creolă. El nu se putea compara cu perechea lui în vocabularul ales, cu pronunția impecabilă — cu Andali — o tînață originară din Pondichéry (după părinți ea era jumătate indiană, jumătate frunțuzoaică). I-am cerut permisiunea de dans și el mi-a zîmbit bine dispus, făcînd apel la cele ce anunțase mai înainte.

Pe ringul clubului, Sri Salini era tot în centrul atenției și, purtată pe brațele cavalerului, părea mai luminoasă, cu punctul roșu de pe frunte strălucitor ca un rubin.

Partenera mea o privea pe Salini cu ușoare zbateri de pleoape și înregistra toate variantele piruetelor pe care aceea le realiza cu pași mărunți, potrivindu-și mereu eșarfa sariului pe umărul drept (semn al originii sale brahmane).

Visheshvaran, șeful orchestrei, trecea printr-o cascadă de triluri. Țipete pe care trompeta cu surdină le împodobește cu discreție, după cum cerea Mattukkulikka Vareena — o melodie plină de apogiaturi sincope.

Andali se zbătea, o simțeam cum tremură în brațele mele, între Salini și cîntec. Începuse să obosească. Muzicanții au schimbat ritmul și i s-a părut o victorie personală. În mers lent, ea a dat cu ochii de doctor. Și-a apropiat fața de mine și mi-a șoptit :

— Doctorul e de șase mii pe săptămînă !...

— ? !...

— Serios om. nu ?

— Admirabil ! întăresc eu.

Andali se gîndește puțin :

— Procurorul are putere...

Printre calculele femeii nu-mi prea umblau mie chiar toate apele : închideau multe subtilități pe care eu nu le pătrundeam.

Ne-am odihnit puțin și am trecut la bufet. Procurorul bea whisky, Devan și doctorul, bere. Comentau toți trei principiul libertății absolute în democrație. Doctorul era revoltat că legea nu este respectată și că oamenii de lege sînt vinovați de manevrele mîrșave ale evaziioniștilor.

Devan îi urmărea, dar pe figură i se citea o răbdare impusă din politețe, acoperind plictiscala sau, dimpotrivă, enervarea. Sau bucuria ? !

Docorul a plecat cu Andali la dans, Devan mi-a făcut semn spre Nirmala. Procurorul, rămas fără adversar, a mai cerut un whisky. Devan ne-a urmat și el pe ring, împreună cu soția doctorului.

Salini se odihnea la masă cu polițaiul și cereau ceva chelnerului.

Nirmala căuta, cînd și cînd, spre loje. M-a întrebat cum am dansat cu Andali și ce impresie mi-a făcut. I-am răspuns că este foarte suplă în mișcări și pare mai retrasă, mai puțin explozivă decît soțul ei. Nirmala a ris iar și mi-a răspuns că nu este soția procurorului, este numai o prietenă.

— Dar doctorul ? m-am grăbit eu să știu.

— El e cu soția ! Da, el nu e...

În același moment, mi-a răsărit în minte altă întrebare :

— De ce e doctorul de șase mii pe săptămînă ?

Femeia mă fixează :

— Pentru că la o operație mai grea el ia și patru mii de rupii, John...

Nu mi-am mai continuat vorba. Deci Andali avea un criteriu — tarif de apreciere valorică !... Oare, „de cît“ sînt eu ? Dar Devan ? !...

După pauză, — era miezul nopții —, antrenul general era în plină desfășurare. Nirmala îi zîmbea lui Devan parcă întinerită.

— Devan, zicea ea, astă seară John a avut două surprize : „văduva” Salini și Andali, „soția” procurorului !...

Bărbatul clatină din cap îngîndurat. Apoi devine abătut. Era jenat sau compătimitor ? !... N-a dat nici un răspuns. În seara aceea, în holul cu ventilatoare mari, ce împrăștiu aerul, cu aerul acela tălăzuind mi-resme, mi-a venit un gând straniu : ce-ar fi o serată, sus pe baraj, la Marele Anicut ? !... Sub pulpana lui Karika Chola...

Chelnerii, în șalvari și cămăși albe, cu turbane și cu brîie roșii, se mișcau desculți, cu iuțeală și liniște de fantome. Andali, bine dispusă, a plecat cu procurorul, care, între timp, antrenase destui amatori de apologie a liberalismului.

Din spatele Rock-Fortului răsărise un colț subțire de lună nouă, ca o șuviță de păr blond rătăcită pe căldura nopții. Un semnal de locomotivă electrică anunța peste oraș chemarea călătorilor. Străzile își păstrau căldura de peste zi și, uneori, prin somn, cite o pasăre arunca țipete scurte, ca un scîncet curat al orașului...

Perspective...

2 februarie. Zilele înaintau și Virapinul ducea lupta cu soarele și cu uscăciunea. Devan își împărțea timpul între deltă și baraj, ajungînd acasă noaptea tîrziu. Deși Radha întîrziase să-mi scrie din Calcutta, ca eu să-i pot răspunde ceva despre călătoria mea în nord, Devan mi-a oferit o nouă variantă — fiindcă era convocat la Calcutta pentru o consfătuire în probleme de irigații (n-am mai avut timp să-i cer amănunte).

Intenția mea era să ajung spre izvoarele Gangelui pe un itinerar care mie, înainte de plecarea din România, mi se părua mai interesant pornind din orașul Patna. Din această cauză, a trebuit să mă despart de Devan pentru cîteva zile : atras și el de drumul meu în Himalaya, mi-a propus să facem drumul de la Patna la Rishikesh împreună (adică de la Patna, pe valea Cangelui pînă în „capitala” yoginilor).

În drumul său, Devan urma să treacă prin Calcutta, pe la soții Accharrya și să-mi aducă vești de la ei cînd ne revedeam. La Patna el îmi lua urma prin Oficiul poștal central, post-restant.

Am plecat însă chiar și din Virapin împreună la Tiruchirappali, de unde avioanele ne despărteau căile, fiecare pe ruta lui. Trebuie să spun

însă că nu m-am despărțit nici de Nirmala și nici de casa de la Virapin. Am avut tot timpul senzația că eu conduc pe un altul spre Tiruchi. Că eu sînt acolo, în Deltă, în Virapin, și că trebuie numai să însoțesc pe cineva pînă undeva, prin apropiere. M-am întrebat dacă nu cumva este tot Nirmala aceea care a trezit în mine acest sentiment, prin arta ei de a ști să-și întîmpine soțul, să mă primească pe mine cu prospețimea ei incomparabilă. Nirmala știa să întîmpine... pentru că ea știa să rămînă prezentă și după ce nu-i mai erai prin apropiere. După cum Devan îți oferea prin vorbele sale nenumărate cărări de înțelesuri, din care era convins că n-o vei alege spre țelul propus decît pe cea mai dreaptă.

Revăzînd în minte ultima imagine de la plecare, aceasta îmi revine de la înălțimea pe care avionul a luat-o imediat, după o scurtă decolare : pe pămînt se zărea Rock-Fortul cu marele templu ca un mamelon mărunț și, imensă în desfășurarea sa pe orizont, Delta Cauveriului. Și Virapinul se întindea peste tot... și dincoace, și dincolo de Marele Anicut...

Semantica istoriei

Înainte de drum

*Pelerini prin văi, prin mii
la Benâres și Madurâ
Își întind prin praf făptura.*

*Gîndul lor e dovedit.
Omul nu-i decît măsura
unui drum de împlinit.*

L. Blaga

Patna este orașul zmeilor. O mare nesfîrșită de case (unde stilul modern pătrunde din ce în ce mai adînc) peste care ai senzația că oamenii și-au înălțat acoperișurile multicolore cu o pădure de sfori, cît mai aproape de nori. Pe lîngă zmelele din Patna, zmelele elegante ca niște cristale de Murano, pe care le vezi zburdînd peste Lido de la Veneția, par niște jucărioare izolate, aruncate pe cer de mina unor extravaganti. La Patna, zmelele sînt o pasiune colectivă, prelungiri ale ființei spre înălțime, forma materială a aspirațiilor umane.

N-am înțeles niciodată mobilul acestei pasiuni (în orice caz, la fel de sportivă ca și „microbismul“ celor ce se agită prin stadioane pentru echipa preferată) ! Am apreciat însă nespus de mult originalitatea ei și, mai ales, eleganta ei cucerire a înălțimilor.

Patna nu m-a fascinat însă prin zmele ! În acei zori de ziuă, cînd am străbătut pentru prima dată orașul (unul dintre marile orașe ale Indiei), am intrat într-un gigantic sorb izvorît din trandafirul soarelui. Acesta era Gangele : o vatră uriașă de culoare, un gîlgîit de apă în care lumina se spintecă în nuanțe pe unde și vîltoarele răsucese milioane de suflete într-o formă lichidă...

În zbor aerian, fluviul îți lasă senzația unei dimineți de călătorie pe o magistrală de lumină și primul aeroport va fi vatra soarelui, ca o

șerpuire de argint viu, fără vreo îngrădire pămîntească. Cu pasul, în vadul Gangelui te copleșește un gobelin de necuprins, în care fiecare punct trăiește o fugă insesizabilă... Și fiecare punct, în dinamica lui, se angrenează într-o viziune panoramică...

Bănuite populații — oceane de mit și de istorie — își amestecă existența transparentă între maluri, peste care soarele își varsă (la modul material), cu toată incandescența, orgia cosmică. Aburii Gangelui se ridică încet, o răsuflare cu limbi tremurate de vînturile sinilii, și malurile, în orice gamă de irizare le îmbracă lumina, nu cunosc decît chipul verdelui crud... De la algă pînă la banian, natura și-a oferit fantezia numai pe această singură față...

Patna : Gange (vînturi de suflete într-o formă lichidă, orgie cosmică incandescentă, verde-crud, fantezia unei singure fețe) și zmeu... Fluviul — zeul coborît pe pămînt, zmeul — zborul omului spre înălțime, îmbrățișare cărora sufletul indianului le poate da dimensiunile în care insul se confundă cu universul...

La intrarea în apele oceanului te înfioară gîndul că te măsoară cu adîncimi de neînchipuit ; coborînd însă treptele spre Gange simți cum privirea ți se limpezește și cum coloana vertebrală, îndreptîndu-se, îți alungă orice temeri. Gangele este, pe deasupra de toate, magnetul celei mai mari demnități... Și bucuria întîlnirii...

Patna este orașul invidiilor mele pentru fericirea de a sta veșnic în bucuria întîlnirii cu Gangele. Orașul vechi, cel pe care istoria îl cunoaște ca Pataliputra — capitala Magadei și a imperiului Maurya — își măsoară istoria cu Taxila, celebra cetate din Valea Indusului, cucerită de Alexandru Macedon. Patna — orașul de astăzi, capitala Bihariei — și-a îmbogățit viața cu noi și moderne zone industriale.

În vechea Patna se mai cunosc în urbanistică rămășițele dispoziției cartierelor după segregarea socială și funcțională : cartiere comerciale, grupări artizanale, cartiere ale claselor avute și grupări ale brahmanilor în jurul templelor.

În noua Patna se simte un fel de frenezie continuă de șantier în mișcare veșnică.

Străzile sînt același caleidoscop viu pe care l-am întîlnit pretutindeni, cu bazarele și florăriile pline de ghirlande, de ofrande, de mărfuri de toate felurile. Am în fața ochilor un mic magazin — dar într-adevăr mic — în care negustorul își așteaptă clienții la mărunțișuri în *padmasana* — postură yoga. El este tipul vechiului negustor din casta *vayshia*, căutat de occidentali cu milenii înainte, aducînd vin dulce și smochine din îndepărtata Grecia. Din magazinele lor, înainte de industrializarea Europei, se aduceau de la Patna salpetru pentru praful de pușcă, brocarte din Benares, mătăsuri din Bengal, bumbăcării în imprimeuri de Masulipatam, covoare de Kashmir, de Lahore sau Agra... Era timpul cînd industria manufacturieră a Indiei era printre primele din lume !...

Perioada de înflorire a Pataliputrei stă mărturie într-un urbanism rațional cu largi artere pietruite pentru circulația carelor, mai avînd încă de o parte și de alta din vechile clădiri cu 1—2 etaje, în spatele cărora se întindeau frumoase grădini și parcuri pline de flori... Printre ele, carele împovărate de mărfuri căutau caravanseraiurile... Modernizarea a schimbat (și continuă să schimbe) peisajul. Rămîne însă atmosfera generală, un *atman* — suflet — de continuă și atemporală tinerețe... Cine spunea „bătrîna Indie“ ? !... Europeanul, călător (și „implicit“ istoric) care, copleșit de cantitatea trecutului acestui popor, descoperea o „bătrîna Indie“ în interiorul său propriu, uitînd realitatea tinereței Indiei — ignorînd chiar faptul că acum două decenii media de vîrstă a indianului era 32 de ani ! Astăzi, cînd această medie a crescut la 47 de ani, continuă și atemporală tinerețe a Indiei este neschimbată... Și ei, poate că Gangele se va simți obligat să-i aducă laude în toate vadurile sale !... Ar fi singura laudă pe măsura faptelor...

*

Chiar a treia zi după-amiază, Devan a apărut la hotelul unde trăsesem. Ba, pentru că el calculase să ajungă și mai repede la Patna, s-a scuzat că a întîrziat din cauza... Radhei. Era bine dispus și mi-a comprimat toată consfătuirea de la Calcutta într-o expresie :

— Multe lucruri interesante, și multă apă bătută-n piuă !...

Mi-a povestit cum a vizitat-o pe prietena mea, cum i-a cunoscut soțul și cum ei l-au înarmat cu multe date pentru călătoria noastră în Himalaya. Apoi, rîzînd aluziv, mi-a spus :

— M-am despărțit de ei cu promisiunea că le vom scrie și că tu n-ai să rămîi în ascetism...

Dacă venirea lui Devan la Patna îmi adusese un sentiment de încredere în mine, de stabilitate psihică, veștile despre Radha mă frămîntau într-o fierbințeală acută și mă desprindeau de orice legătură cu mediul. Trăiam în fierbințeala tîmplelor o căldură pulsată de ritmul inimii, cu părerea că simt respirația ei aproape.

Am luat plicul doldora de hîrtii din mîna lui Devan ca pe un dar imperial, ca și cînd mi-ar fi pus-o în brațe pe Radha... (Am spus că Devan știa să-și transmită gîndurile dincolo de formulele simple din cuvinte !)...

Dinăuntru plicului a alunecat, prima, o fotografie în culori făcută de mine cu aparatul ei. Citesc pe spatele pozei : „Prima întîlnire cu România : pavilionul de la Tîrgul internațional din Madras. Alături de Father Ignatius de la Academia din Madras îl analizăm critic pe John (prima noastră întîlnire cu românii). Rezultatul analizei : prietenia nu cunoaște despărțirea !... Am fost ca acasă la noi...”

Revăd imaginea :

Da, ei amîndoi au pășit pragul casei noastre ! (Oare se gîndesc vreodată standiștii pavilioanelor românești cu cîtă mîndrie pleacă un vizitator cînd regăsește la ei căldura cu care i-a încărcat inima un prieten român, despre țara sa, numai prin vorbe ?...)

„Radha și Ignatius rămîn în India ambasadori ai unei țări prietene...”

Scrisul mărunț se încheie aici și ultimele cuvinte îmi rămîn în minte ca o formulă rituală de jurămint.

Rămîn ambasadori... În India rămîn ambasadori.

În fierbințeala timpurilor o căldură pulsată de ritmul inimii... Și respirația Radhei, și zîmbetul lui Father Ignatius...

Cine ține seama cîți ambasadori ai țării mele i-am semănat, prin cea mai sinceră prietenie, de-a lungul atîtor meridiane ale pămîntului ? !... Uneori îi revăd în minte și trăiesc alături de ei bucuria revederii, sau tristețea greutăților vieții, sau regretul trecerii anilor...

Țineam în mînă o comoară pe care mi-o dăruiseră Radha și Devan, ca pe o surcică dintr-un imens tezaur : mă ajutam să mă descopăr în ei pe mine însumi !

Cine ține seama de viețile atîtor ambasadori ai popoarelor, care și-au dăruit sudoarea prieteniei de-a lungul mileniilor ? !...

Alături de fotografia pe care nu-mi vine să o las, găsesc scrisoarea Radhei, cu acea canava minusculă, în țesătura căreia pe șirul literelor se brodează gînduri, sentimente, clipirile pleoapelor, surîsul buzelor, tremurul pieptului...

Cine m-ar fi putut opri să nu citesc scrisoarea ei și să nu-l las pe Devan să aștepte ? !...

Dragă John.

Am revenit la Calcutta doi : eu și Bhānudatta. Ne-au despărțit apoi grijile mărunte care mă așteptau. Am reluat manuscrisul de curînd. Îmi trebuie și transcrierile lui Georgian pentru confruntare. Soțul meu crede că ar fi bine să consulți și colecția de manuscrise a „Bibliotecii Adaiyar” din Madras (n-ar fi exclus să mai fie vreo altă versiune din Rasamañ-jarai). Și eu zic la fel : bine ar fi !

Zilele trecute am trăit o altă aventură românească prin Alexander Csoma de Körös. Totul a început la Biblioteca universității, citind „Correspondența cu familia și prietenii, în timpul călătoriei în India” (1828—1832) în cartea lui Victor Jacquemont !

Este o pagină * admirabilă din această carte, un adaus la scrisoarea către tatăl său. Iată :

„...De groaza hîrtiei albe ce-mi rămîne, reiau pana de păun să albăstresc și ce a mai rămas din foaia nescrisă.

Am văzut la Kanum în Kannawar pe Csomo de Körös — Roûmi — sau Scander-beg (Alexandru cel Mare), în fine, pe acest ungur original de care dumneata cu siguranță că ai auzit. El călătorește de zece ani în Asia sub o îmbrăcăminte sărăcăcioasă, pentru a descoperi, prin studiul comparativ al limbilor, ginta din care națiunea sa s-a desprins ca un roi de albine.

Acum plec în Ladak, țara Tartariei sau Tibetului, evident tributară îndepărtatei Chine“...

M-a subjugat ideea ca un om de știință plecat pe jos din Europa să caute trunchiul din care națiunea ungară s-a desprins (atenție la următoarea comparație sublimă) ca un *roi de albine* !... Și, adunînd mai multe date despre el, am aflat că era de fapt un secuî din Transilvania, lucru care mi-a mărit și mai mult interesul și admirația. Îți trimit fotocopii după lucrările sale capitale, prin care a devenit întemeietorul tibetologiei : *Dicționarul tibetano-englez* și *Gramatica limbii tibetane* apărute în această ordine, la Calcutta, în 1834, sub auspiciile „Societății de Studii Asiatice din Bengal“ (neuitînd să treacă în titlu că este originar din Transilvania).

Am cunoscut apoi tot mai mult acest personaj pitoresc care a fascinat epoca prin erudiția și puterea sa de sacrificiu. I-am căutat datele biografice, dar n-am găsit despre satul lui decît că se află în cununa împădurită a Carpaților.

Pedant, el atrage atenția încă din coperta *Dicționarului* asupra locului și epocii realizării lui : *În timpul șederii la Kanam în Himalaya, la granițele Indiei cu Tibetul — 1827—1830...*

Retras în munți, Csoma a hibernat într-o grotă la minus 17°, adunînd cuvinte și rînduindu-le semnificațiile gramaticale sub îndrumarea înțeleptului lama Sanghie-Puntsong, un mare învățat al epocii. Iată și cîteva pagini autobiografice :

„În afară de patronajul general al guvernului britanic, autorul recunoaște că a fost îndatorat prin asistența binevoitoare și amabilitatea cîtorva persoane ale aceleiași națiuni, cărora le transmite aici mulțumirile sale respectuoase pentru favorurile acordate. El dorește să informeze publicul că nu a fost trimis de nici un guvern să culeagă informații politice și că nu poate fi numărat printre acei europeni bogați care

---

* vol. I, XXXIV, pag. 277

„à M. Jacquemont Père, à Paris“

Camp. de Nâkô, 26 août 1830

Long. 78°40' de Greenwich, lat. 52°

Frontière de la Tartarie Chinoise.

călătorese pentru propria lor plăcere și curiozitate ; mai curînd trebuie privit ca un student sărac, care dorește foarte mult să vadă diferite țări din Asia, ca scenă a atîtor întîmplări memorabile din secole anterioare ; să studieze obiceiurile diferitelor popoare și să învețe limbile lor, din care el speră că lumea va putea vedea rezultatele mai tîrziu ; și a fost un astfel de om care, în timpul peregrinărilor lui, a depins de bunăvoința altora pentru întreținere... (VII)

Deși studiul limbii tibetane nu făcea parte din planul inițial al autorului, el i-a fost sugerat după ce a ajuns în Tibet de către Moorcroft să afle originea literaturii tibetane. Autorul s-a angajat bucuros să adune informații autentice asupra acestui subiect, sperînd că-i va servi și scopului lui imediat, adică cercetărilor privind originea și limba ungurilor. Rezultatul cercetărilor lui a dus la concluzia că literatura Tibetului este în mare parte influențată de cultura indiană. Volumele imense, pe diferite ramuri ale științei, fiind traduceri exacte sau fidele lucrărilor sanscrite luate din Bengal, Magadha, Cîmpia Gangelui, India Centrală, Kashmir și Nepal, începînd din secolul VII e. n. Multe dintre aceste lucrări au fost traduse (majoritatea din tibetană) în limbile mongolă, manciuriană și chineză — astfel încît, prin aceste mijloace, tibetana a devenit în Tartaria chineză limba cultă, așa cum era latina în Europa.

După ce s-a familiarizat astfel cu terminologia spiritului și cu conținutul general al lucrărilor budiste în traduceri tibetane, autorul acestui dicționar se consideră fericit că a găsit astfel un acces ușor la întreaga literatură sanscrită, care a devenit în ultimul timp un studiu atît de îndrăgit în întreaga Europă cultă...“.

În 1842, Csoma se avînta pe piscurile Tibetului, spre „Himalaya“ cercetărilor sale. Dar toiagul nu l-a mai ajutat, drumul spre Lhasa i s-a frînt și a căzut pe pămîntul unde trudise... 11 aprilie 1842...

Asectul a fost adus și înmormîntat în cimitirul din Darjeeling.

Dragă John, am fost și i-am văzut mormîntul — această floare de lotus în apele Indiei. Am văzut, John, floarea în care doarme Mahātma, Marele Suflet venit din Carpați !...

Eu nu cunosc ce știi tu despre Csoma, dar știu că mulți nu cunosc nici măcar cît mine ! Și nu știu cîte biblioteci din lume mai păstrează monumentalele sale lucrări !...

Îmi faci un real serviciu trimițîndu-mi cîteva date din viața și munca lui... *.

---

* Spre rușinea mea, dacă mi-am amintit de toate amănuntele discuțiilor noastre, n-am reușit nici măcar o dată, în treacăt, să îndeplinesc dorința Radhei. Iată dar ceea ce mă face să adun aici rîndurile dorite de ea, cu convingerea să-i vor ajunge fie și sub forma aceasta, redactate în limba română :

S-a născut în satul Chiuruș (de unde și-a adăugat la nume Kőrös), lângă Tîrgul Secuiesc, în luna martie 1784. În copilăria sa, Europa cunoștea o epocă de mari prefaceri, culminînd cu Marea Revoluție Franceză. Transilvania era, după răscoala lui

Iubite prietene, l-am întâlnit pe Mukhopadhyay Subbash, poetul din Calcutta pe care tu l-ai cunoscut la București (dacă ai fi trecut pe aici i-ar fi plăcut nespuse de mult să te revadă). Îți închipui cu ce curiozitate l-am descusut (și știi că mă pricep !) despre România... Mi-a descris totul : locurile, oamenii, străzile orașelor, satele (și în chip deosebit Snagovul)...

Tu i-ai vorbit lui Subbash despre acea româncă — o figură luminoasă a orientaliștilor secolului trecut : Dora d'Istria. Cuvintele lui Subbash au fost așa :

— Vorbea John de ea ca un îndrăgostit !...

Iartă-mă dragul meu, dar atunci, în acel moment, m-am umplut de ură împotriva ta, întrebându-mă cum poate să arate femeia pe care o iubești ?

John, îți trimit alăturat și portretul Dorei d'Istria cu toate admirațiile mele, pentru ea, pentru tine și pentru toate românele. Am furat, John.

Horia, Cloșca și Crișan, angrenată de mișcarea culturală denumită „Școala Ardeleană” în plin iluminism.

După studiile din Colegiul reformat de la Aiud și la Universitatea din Göttingen, în atmosfera de luptă a românilor pentru drepturi politice și afirmarea originii latine a limbii române, Al. Csoma pleacă în Asia să descopere trunchiul de origine al poporului maghiar. Preocuparea lui principală a devenit și criteriul de cercetare : lingvistica comparată. În acest scop, a căutat să-și îmbogățească cunoștințele sub orice formă și, după ce petrecu un timp în Zagreb și Timișoara, pornește spre Turkestanul de Est în 1819. La București face un lung popas și, prin Sofia, Alexandria, Bagdad, Teheran și Buhara, ajunge la Srinagar — capitala Kashmirului.

Greutățile drumului spre Irachend l-au făcut pe Csoma să-și schimbe direcția spre Lahore și aici l-a întâlnit pe cel care i-a schimbat evoluția : reprezentantul englez Moorcroft. După această întâlnire, el s-a ocupat de limba și literatura tibetană.

Luind primele noțiuni de limbă tibetană din „Alphabetum Tibetanum” publicat de Pater Giorgi în anul 1762, s-a retras la mănăstirile din Zangla și Kanum și, cu sprijinul eruditului lama Sangs-Rgyas Phun-Tshogs (în transcrierea lui Csoma), a pătruns atât în tainele limbii și literaturii tibetane, cât și în formele budismului (fără să sesizeze mileniiile culturii brahmane).

Cercetările lui l-au impus ca întemeietor al tibetanologiei, *Dictionarul* și *Gramatica* sa aducând orientalisticii material documentar de filologie și lingvistică comparată. Tezele lui Csoma privind filiația limbii maghiare din cea sanscrită nu au un temei științific și au fost de multă vreme infirmate, dovedind că s-a lăsat prea mult influențat de curentul european la modă — de comparare a tuturor limbilor cu sanscrita, considerată matrice universală.

Alexandru Csoma a fost ales membru a numeroase academii științifice, ca recunoaștere a meritelor sale.

După 1834 s-a ocupat de teme comparatiste publicate în diferite reviste științifice sau rămase în manuscris.

În 1837, după o călătorie (în 1836) în Bengalul de Nord, a fost numit bibliotecar la „Asiatic Society of Bengal” din Calcutta.

Pornind din nou în documentare spre Lhasa, Alexandru Csoma cade în drum, la 11 aprilie 1842, regretat de oamenii de știință indieni și străini care l-au cunoscut și l-au apreciat.

La Chiuruș, în semn de înaltă prețuire, admiratorii i-au înălțat un frumos bust din piatră, omagiu al locurilor dragi ale copilăriei sale.

această fotografie pentru tine ! Am furat-o cu tot riscul, fiindcă n-am furat numai chipul unei femei oarecare, ci al unei mari capacități intelectuale !... Am citit două conferințe ale ei și m-a cucerit puterea sa de sinteză. Ascultă :

„*Marco Polo — Cristofor Columbul Asiei* * . Ce splendidă comparație pentru literatul călător din secolul al XIII-lea. Cine a descris India, și Asia în general, în Europa mai înainte ca el ? ! De ce se vorbește despre „Renașterea orientală“ începînd de la descoperirea limbii sanscrite în secolul XVIII și nu de la Marco Polo ?

A doua conferință este un compendiu intitulat „*Mahābhārata Regele Nāla și Studiile de indianistică în Italia*“... ** Cu cîtă subtilitate pătrunde această femeie în sufletul celor doi îndrăgostiți Nala și Damayanti !... Ce posibilități altele decît inteligența i-au favorizat cuprinderea orizontului indian, pe acolo unde piciorul ei n-a călcat niciodată ? !...

Dar vai, nefericite prieten ! Ce prăbușire vei suferi, cînd vei înțelege că te-ai legat de chipul unei himere !... Cum se poate împerechea tigrul de Bengal cu vulturul de Himalaya ? Privește John această madonă d'Istria ieșită din pana celui mai perfect Rafael. Privește-o și adu-o lîngă tine în zilele noastre ! Femeia este și eternă în frumusețea ei, și mereu alta în relațiile sociale. Și ea este o Indie : bătrînă și veșnic tînără. Dar, ca și India, femeia — de oriunde ai lua-o — trăiește prezentul ! Și astăzi sînt femei erudite — procentual poate chiar mai multe — dar nu în relațiile princiare ale Dorei d'Istria. Iubește John ce-ți oferă viața și epoca ta. Aprinde-ți obrazii de tot ce simți lîngă tine, nu de tot ce-ți oferă fantezia !...

Cît te urăsc John... Cît te urăsc !...

Aștept să-mi scrii și să ne revedem.

Cu drag,

Radha

P. S. Nu ți-am vorbit nimic de aceste descoperiri ale mele fiindcă vroiam să-ți pun în față probele lor materiale. Acum le ai și judecă !...

Ridic ochii de pe scrisoare : Devan aștepta ca o muscă în insectar. Îmi pîndea orice mișcare și o înregistra ca un obiectiv mut. Probabil însă că eu, zbuciumat de cuvintele Radhei ca mălaiul în văcălia sitei, împrumutasem paloarea bolnavului.

— Te chinuie vreo durere, John ? m-a întrebat el.

Am încercat un răspuns sonor și s-a sfîrșit printr-un înălțat anemic de umeri. Era mai mult un răspuns pentru mine decît pentru el : supremul gest al neputinciosului în fața prăbușirilor...

---

* *Marco Polo — Il Cristoforo Colombo dell'Asia*, Trieste, 1869.

** *Il Mahābhārata, Il Re Nala e Gli Studi Indiani in Italia*, Firenze, 1870.

Am ieșit în oraș pentru bilete de tren și o plimbare de seară înainte de plecare... Devan mă înconjură cu atenția datorată suferințelor, iar eu nu aveam în minte decât o împerechere ciudată de figuri : Dora d'Istria cu coafura montantă și cu obrazul în contururi ferme, peste care străluceau ochii Radhei și semnul lui Siva pe frunte arzând ca un tăciune de rubin.

— Aici se varsă fluviul Son în Gange — zice Devan.

Acum, la auzul numelui sfânt, limpezimea cugetului a luat locul încrețirilor din apele inimii mele plină de furtună. Despre locurile acestea, Megastene — solul grec din secolul al IV-lea î.e.n. — scrie că erau cuprinse într-o cetate cu 64 de porți, 570 de turnuri, înconjurată cu un șanț lat de vreo 200 de metri și adânc de 30 de coți...

Pataliputra a fost odată capitala lumii !... Ceandragupta și înțeleptul lui sfetnic, Ceanakia, au instaurat gloria imperiului Maurya.

Devan îmi aducea noi dimensiuni ale Patnei, care-mi îmbogățeau nespuse primele mele impresii :

— Pe apele Gangelui coboară corăbiile dinspre Benares și urcă cele dinspre ocean, încărcate cu tot felul de mărfuri. Aceleași cărări de apă le luau și pe timpul vestitului Ceandragupta, contemporanul lui Alexandru Macedon.

Devan tace și își lasă ochii pe curgerea apei. Pe gândurile mele curgea acum un alt Gange. De câte ori ajung la Ceandragupta și la Ceanakia îmi apar doi sfinți — icoana cîrmuitorului ideal care știe să împreune puterea cu înțelepciunea. Și, ca un veșnic refren al acestei icoane, îmi răsar versurile din *Arthashastra* — cartea marelui sfetnic — prin care regele jura că va sluji poporul :

— Dacă vă voi asupra, să fiu lipsit de cer, de viață și de urmași !

Oare de ce nu se actualizează versurile lui Ceanakia pentru tot omul care intră în viața socială din zilele noastre ?!... Cîtă lume nu s-ar elibera atunci de teamă ! Și cîtă omenire n-ar înlătura asupra ?

Pataliputra a fost lumina lumii mai tîrziu, în zilele lui Ashoka *, împăratul cel mai iubit al indienilor și cu un renume de cea mai largă arie de pămînt. Solii săi răspîndeau mesajele din Birmania și Siam, Asia Centrală și Ceylon pînă în Siria, Egipt, Macedonia și Epir, îndemnînd lumea să renunțe la forță și la constrîngere. Sub domnia lui, învățătura lui Buddha a cucerit, prin cuvînt, tot continentul. Edictele sale, gravate în piatră sau fier, se mai citesc și astăzi pe coloanele păstrate cu dragoste de popor. Iată unul dintre aceste edicte, pe măsura jurămîntului amintit mai înainte și care este o splendidă pagină de literatură :

---

* Nepot al lui Ceandragupta și fiu al lui Bindusara a preluat conducerea imperiului în anul 273 î.e.n. și a domnit 41 de ani, murind în anul 232 î.e.n.

„Kalinga * a fost cucerită de Maiestatea Sa Sfântă și Milostivă în al optulea an al domniei sale. 150 000 de oameni au fost făcuți prizonieri, 100 000 au fost uciși în luptă, dar și mai mulți au murit.

Îndată după alipirea Kalingăi, Maiestatea Sa Sfântă a început să aibă muștrări de cuget și să introducă această Lege. Astfel, Maiestatea Sa Sfântă a început să aibă muștrări de cuget că a cucerit Kalinga, fiindcă cucerirea unei țări libere atrage după sine uciderea și pieirea oamenilor, și ducerea lor în captivitate. Aceasta întristează adînc pe Maiestatea Sa Sfântă și-l face să se căiască... Adevărata cucerire este cucerirea inimilor cu ajutorul legii datoriei sau al pietății care a dus la adevărate victorii nu numai în provinciile proprii, ci în împărății îndepărtate... Mai mult, dacă cineva îi va putea pricinui un rău, Maiestatea Sa Sfântă se va împăca cu acesta. Maiestatea Sa Sfântă privește cu bunăvoință chiar și pe locuitorii pădurilor de pe posesiunile sale și vrea să le insuflă idei drepte, căci, dacă Maiestatea Sa Sfântă nu o va face, îl va muștra cugetul. Maiestatea Sa Sfântă dorește ca tot ce-i viu să-și regăsească siguranța, stăpînirea de sine, liniștea sufletească și bucuria“.

Cîrmuirea lui Ashoka a concentrat toate aspirațiile poporului și cînstirea lui se regăsește și azi în India și în alte părți ale Asiei.

Budismul s-a răspîndit cu o iuteală neîncipuită din Kashmir pînă în Ceylon și a pătruns în Nepal, Tibet, China și Mongolia. Și pe această arie vastă, a contaminat tradițiile și credințele cu care a intrat în contact...

Devan, evident, mai documentat în trecutul Patnei, mi-a propus să vedem ruinele palatului lui Ashoka.

— Palatul a fost dezgropat și s-a recuperat o parte din marea sală a coloanelor — explică Devan. S-au păstrat intacte bîrnele cu care s-a construit. Coloanele au rămas netede ; atît de netede că nu se observă locul de îmbinare a lor.

— Păstrate intacte... repet eu.

— Ca acum peste 2 000 de ani. continuă prietenul meu. construcție realizată cu precizie și urmărită pînă la detalii...

— Trebuie că lemnul a fost tratat chimic...

— E o enigmă și astăzi ! E o enigmă... Erau metode de conservare perfectă... Palatul lui Ashoka nu putea să fie decît Palatul Perfecțiunii !

Devan atinge cu degetele lemnul coloanelor și-l revăd pe zările Deltei Cauveriului, la Virapin, mîngîind bambusul din fața casei. Degetele lui Devan, bambusul și ochii Nirmalei reapar acum în Palatul Perfecțiunii...

— John ! Palatul Perfecțiunii...

Am atins cu mîna fibrele coloanei ca Toma Necredinciosul coasta Învățătorului său. Am atins coloana cu religiozitatea respectului pentru

---

* Provincie în vestul Indiei antice.

această minune arheologică neîntilnită în nici o altă parte a lumii : cea mai veche construcție din lemn recuperată fără alterare...

Îmbogățit de comorile Patnei, urmînd sfatul dat de marele sculptor Brâncuși că trebuie să percepi și tactil sculptura, atingînd coloanele din Palatul Perfecțiunii m-am încărcat cu lumina edictului lui Ashoka, am simțit în vibrațiile lemnului său îndemnul la respect și la omenie. Și curg de atunci în vinele mele cuvintele lui calde de dragoste și de înțelegere...

Aventurile lui Buddha

— Poți să-l atingi cu degetele pe Moise în scaunul său ceresc din biserica San Pietro în Vincoli la Roma ; la fel — Pasărea Măiastră a lui Brâncuși din Muzeul de Artă Modernă la Philadelphia ; tot astfel — regele și regina lui Henry Moore ; cariatidele din templul Erechteion la Atena ; în același chip — Marseilleza lui François Rude din Arcul de Triumf de la Paris... pe toate... la locul lor sau adunate în același loc, nu vei simți niciodată acel fior de înălțare pe care ți-l dau coloanele din Palatul lui Ashoka la Patna !...

Îmi spuneam acestea într-o secundă de amortire — în acea clipă de lunecare supremă din starea de trezie spre dizolvarea în somn, cînd, cu tot întunericul, dinapoia pleoapelor se fugăresc în culoare nenumărate chipuri și priveliști ale zilei... Și Moise și Pasărea Măiastră și Arcul de Triumf... Toate în Palatul Perfecțiunii...

Așteptam să adorm în acea seară bogată în amintiri...

Sala coloanelor avea strălucirea primirii curierilor de împărați ai îndepărtatei Mesopotamii și Ellade. Soli și sfetnici adunau veștile și răspîndeau îndemnurile de înțelegere, de renunțare la forță... Din Daiva-putri — țara vecină — veștile vin amenințătoare. Sfatul țării chibzuiește răspunsul... Regele tace și ascultă.

— Maiestate Sfîntă ! se prosternă unul dintre curteni.

— Ridică-te și vorbește, poruncește regele.

Omul, pe jumătate gol, se sprijină în toiag și privește umil spre regele a cărei față nu se poate distinge. Ascetul începe să-și povestească viața și peregrinările prin care i-au împins pașii oamenii și timpul :

— Tatăl meu fu rege peste neamurile Sākya — bogat alît cît să-mi înlăture orice suferință și să-mi dăruiască orice mi-ar fi dorit inima. Numele meu ?... Guatama. Am descoperit apoi că pasiunile aduc suferință și că suprema fericire se dobîndește prin renunțarea de sine... Și totul se atinge în sublima *nīrvana* !... Curtenii tatălui meu au vrut să mă caducă în moravurile lor. Frumoasa Yashodara a căutat să mă subjuge

cu farmecele ei, să mă atragă în lumea de patimi. Am rămas, cu toate ispitele, credincios renunțării. Omenirea mă cunoaște de atunci ca Buddha (înțeleptul) sau Sākyamuni (Înțeleptul Sākyā-lor).

Înțeleptul stă nemișcat și parcă vorbele sale se adună din aer fără ca buzele să-și schimbe conturul. O clipă, o frîntură mică de timp am convingerea că una din coloane vorbește și că ascetul are consistența lemnului sculptat... Sint conștient de această răsturnare în istorie și în spațiu dar, cum nu am nici o putere să modific țesătura de fapte, dezordinea lor mă atrage cu mirajul oricărei halucinații.

Buddha și în starea de zeu este tot fiu al Indiei, ca și înainte de a ajunge la demnitatea de înțelept, pe cînd era numai Bodhisattva*.

— Am ajuns din India în Persia — spun vorbele adunate din aer pe deasupra înțeleptului. Aici, din Bodhisattva numele mi s-a transformat pe limbile persanilor în Yuddsatf. Și, cu noul nume Yuddsatf, am ajuns la creștini și mi-au dăruit în legendă un călugăr — pe Balauhar — care să mă îndrume în noua lor religie.

Curtenii au încremenit în Palatul Perfecțiunii. Înțeleptul stă singur în mijlocul sălii și aruncă privirile pătrunzătoare peste cei dimprejur.

— Eu, Yuddsatf, cu noul meu învățător — Balauhar —, am drumețit prin Siria, Georgia, Palestina. Povestea noastră o ascultau toți oamenii pe unde treceam și ne-au modificat iară numele după limbile lor... Așa că eu, Gautama — Bodhisattva, din Yuddsatf am ajuns Ioasafat, iar Balauhar — Varlaam.

De-acum, numele noastre s-au legat pentru vecie. Ne-am trezit chiar sfinți : Varlaam și Ioasaf. Astfel, am pătruns în Europa în limbile grecilor, slavilor, românilor... Icoanele lor ne păstrează chipurile totdeauna alături și, pe bolțile bisericilor, oamenii ne privesc în zugrăveli măiestrite, închipuindu-ne în Biblie și în Mahābhārata în același timp...

Preamărite Rege și Preacinstiți Curteni, voi mi-ați mărit demnitatea de Buddha dincolo de închipuirile mele. Voi mi-ați dat mărire pe măsura măririi Indiei și am fost întotdeauna mîndru de mine. Iertați-mă dară dacă un popor mic, pe malul Dunării, m-a înălțat pe cerurile sale și mi-a dat chipul noii curți de împărăție creștină. În mănăstirea Neamț, mi-au dat cinstirea cea mai de seamă...

Din bolta mănăstirii încep să strălucească în cugetul meu frescele care se perindă acum în Palatul Perfecțiunii.

Ascetul, coloană unică, arde ca o lumină vie în mijlocul Sălii coloanelor...

Peste auzul meu adie ușor o voce caldă și-mi rupe visarea : în locul boltei mănăstirii Neamț este albul imaculat al camerei de hotel în care două ventilatoare improspătează repede aerul. Devan, ușor înclinat, mă atinge cu degetele pe frunte.

---

* În limba sanscrită, Bodhisattva este aspirantul la demnitatea de Buddha.

— Var-la... încep eu în gînd numele lui Varlaam.

— Peste o jumătate de oră plecăm spre Hardwar. John. N-ai auzit ceasul ?!...

Pe albul camerei, cele două ventilatoare se învîrtesc repede, fluturînd parcă două aureole luminoase de sfinți, într-o aventură aeriană, ca într-o lume adimensională...

Constructorii istoriei

*Dacă norii nu se opresc,
lumea e o nesfîrșită mare flămîndă
Și foamea își înfige rădăcinile
în marea năvală de apă !...*

Ihirukkural, II, 2

Din Patna, trenul se îndreaptă spre izvoarele Gangelui gonind prin Locknow, capitala statului Uttar-Pradesh, peste o luncă largă și mănoasă. Tovărășia lui Devan mi-a deschis calea spre înțelegerea oamenilor și a aspirațiilor lor într-un fel în care nimeni n-ar fi reușit să o facă. Uneori eram mai atent la el decît la cele ce-mi povestea și căutam să-l cunosc prin cele mai complexe sondaje psihologice. Mă cucerise din primul moment cînd ne-am cunoscut, prin felul de a-și rostui cuvintele. Este în el aceeași grijă pe care o arată zidarul fiecăreia din cărămizile pe care le cimentează în zid, așa ca fețele lor să se potrivească în toate planurile. Pentru omul acesta, în gîndirea căruia nimeni nu putea să găsească nici o fisură, o singură persoană reușise să înfigă un cui al îndoielii față de cuvintele sale : Nirmala. Atunci, la Virapin, cînd a căutat să-mi explice lunile ei de chin, am înțeles cum logica feminină își are totuși cîteva coordonate strict particulare. Și anume : în multe din fotografiile cu care se înapoiase din România, apărea, alături de Devan — soțul Nirmalei — meru aceeași femeie. Nirmala n-a insistat să afle amănunte despre această femeie, dar explicația dată de el că este „soția unui bun prieten” s-a transformat în certitudinea unor relații extraconjugale cu tînăra blondă. Nu i-a reproșat niciodată lui Devan ceva, nu i-a arătat nimic din convingerea ei, însă a rămas cu o umbră de nemărturisită tristețe... De ce apărea numai ea ? Unde era el, acel „bun prieten” ?!...

Venind eu la Virapin, Nirmala a avut „prima iluminare” — expresia îi aparține : femeia blondă avea într-adevăr un soț, și acela eram eu (cu reciproca dată de faptul că ea, Nirmala, mă recunoscuse atunci și ca prieten).

Constatările acestea nu i-au alungat însă bănuiala. A fost nevoie de o nouă și mică întâmplare, — mai bine zis de câteva vorbe ale mele, cărora ea să le valorifice un sens propriu de conexiune sentimentală.

Devan mă muștra că nu apar de loc în fotografii. M-am uitat lung la el și i-am dat răspunsul care a constituit cea de „a doua iluminare” a Nirmalei :

— Atunci cine te mai fotografiază pe tine ? Fără să fixez aparatul pe trepied, cum putem să fim toți prezenți în fotografie ?!... Nirmala a înțeles de ce, alături de Devan și de soția prietenului său, acesta din urmă nu avea cum să apară în fotografie...

De câte ori îmi vine în minte mărturisirea Nirmalei, îmi apare dinainte fruntea ei senină și apoi ochii scăldați în lacrimi, cu remușcarea pentru păcatul de a-și fi bănuît soțul... Și, când mi-a destăinuit că numai venind eu la Virapin și-a recăpătat ea liniștea, am înțeles de ce femeilor le trebuie acceptată o dimensiune logică în plus (pe oricare meridian al pământului) : instinctul.

— Belșugul începe când se opresc ploile ! spusese ea. Și am înțeles atunci că norii tristeții dispăruseră de pe fruntea ei pentru totdeauna...

De la Devan am aflat că numărul mare de pelerini spre Hardwar se datorește unei sărbători ale căror festivități se fac numai din doisprezece în doisprezece ani : Kumbh-Mela. Îi putem spune foarte ușor „sărbătoarea anului sfânt”, când, la scară națională, pelerinajele depășesc închipuirea : este vorba de cei aproape cinci milioane de oameni care umplu zările Gangelui cu punct de întâlnire la Hardwar.

Accestei vechi tradiții indiene de contopire cu masa de pelerini îi datorez senzația de integrare în ceea ce numim simplu *eternitate* : comunicarea cu toți cei care — ca și mine unul — au existat în toată scara istoriei, cu toți cei care — cu aceeași necesitate — vor trebui să ne urmeze ; o comuniune sub simbolul celei mai dense vocabule din câte cunosc limbile : **poporul...**

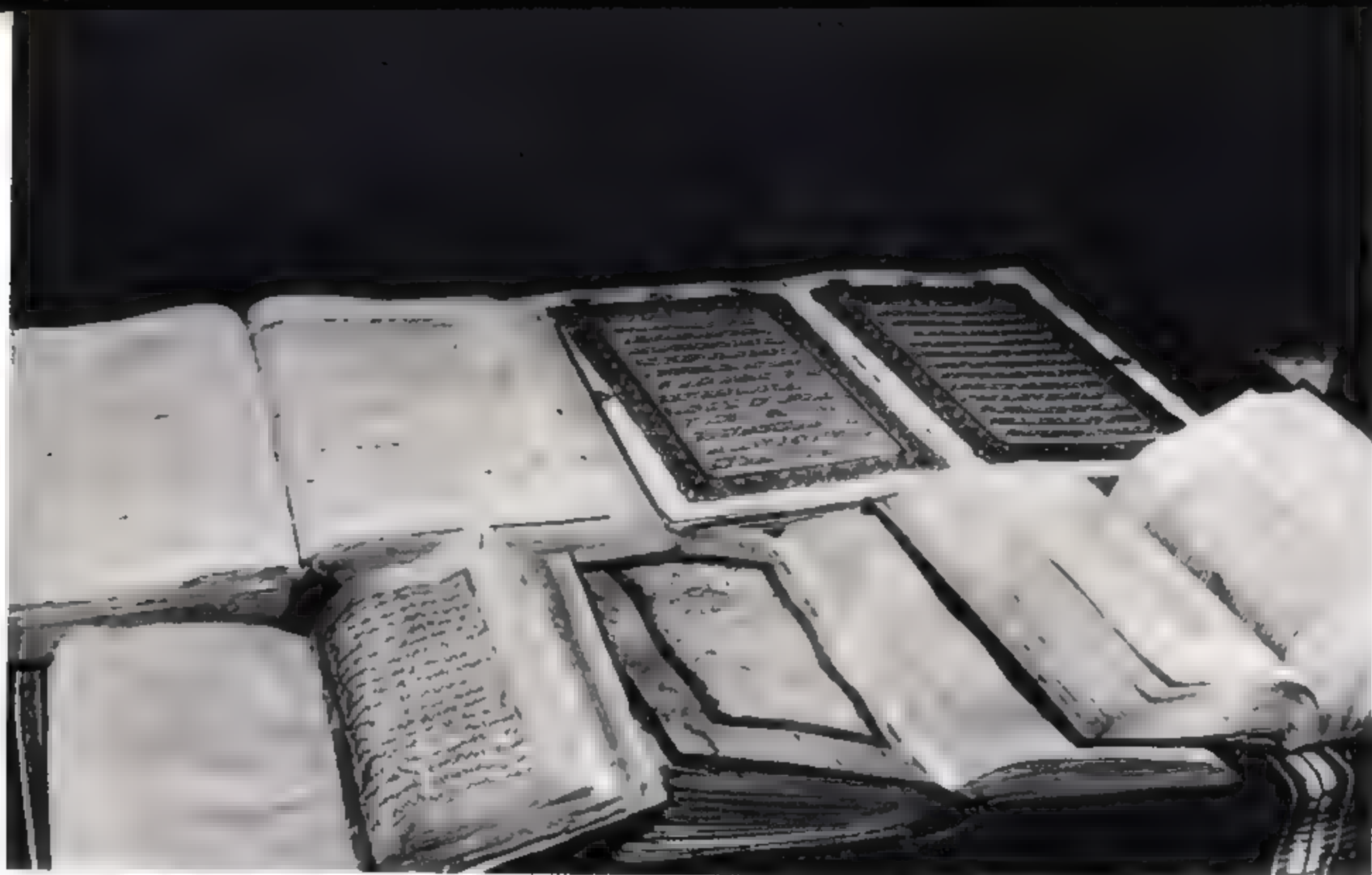

BOMBAY — POARTA INDIEI, ARC DE TRIUMF AL MĂRII ȘI AL USCATULUI

TEMPLUL RAMANATHESWAMY DIN RAMESWARAM — CORIDORUL DE NORD

TANJORE — BIBLIOTECA SARASWATHI MAHAL : MANUSCRISE IN AȘTEPTAREA CERCETATORILOR

FATEHPUR — DIWAN-E-KHAS, UNA DIN PERLELE ARTEI CONSTRUCȚIILOR DIN INDIA CENTRALA

DELHI : MOSCHEEA CU PERLE DIN RED-FORT

DARJEELING — VEDERE GENERALĂ SPRE HIMALAYA

TINERETUL ÎN DEFILARE DE ZIUA REPUBLICII — 26 IANUARIE

CULEGĂTOARE DE CEAI ÎN RECOLTĂ BOGATĂ

GANGE — BAIA ELEFANȚILOR

CULEGÎND SEVA ARBORELUI DE CAUCIUC

VISAKHAPATNAM — LA MARELE ȘANTIER NAVAL AL INDIEI : INAUGURAREA UNUI VAS DE 100 000 TONE

KARIKA CHOLA — FONDATOR AL MARELUI ANICUT

MARELE ANICUT — UNUL DINTRE CELE MAI VECHI BARAJE DIN INDIA (DELTA CAUVERIULUI)

BARAJ ȘI APE ÎN SISTEMUL DE IRIGAȚII AL DELTEI CAUVERIULUI

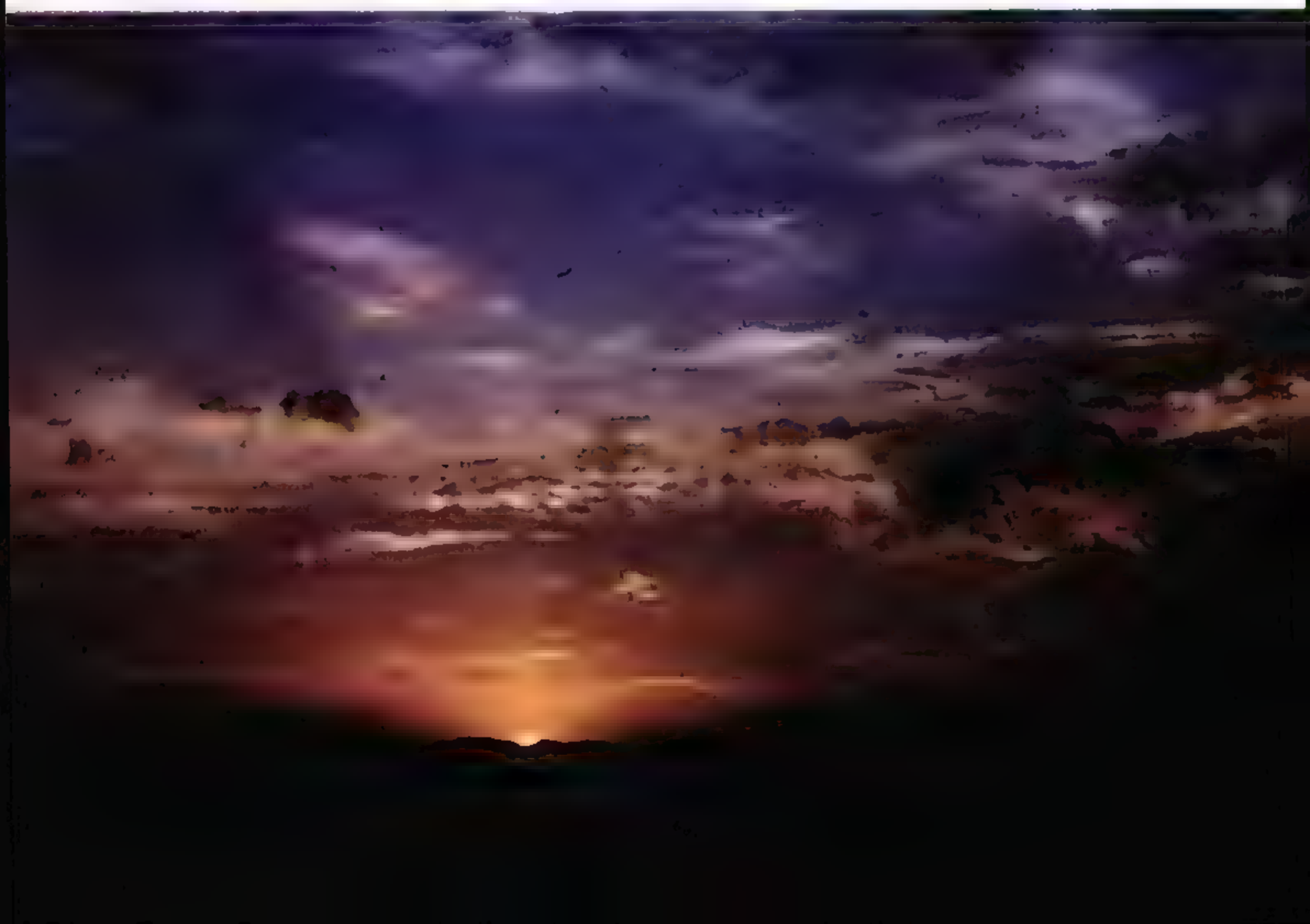
ASPECTE DIN INDIA' MO-
DERNA : RAFINARIA DE LA
GAUHATI, REALIZARE A CO-
OPERARII ROMANO-INDIENE
— VEDERE GENERALA
TURN DE DISTILARE

LA SFIRȘITUL MUSONULUI : SONDAJUL STRATURILOR DE MIL
RĂSARIT DE SOARE LA RISHIKESH

HIMALAYA IN HAINA AMURGULUI

CRESTELE CELE MAI SEMEȚE ALE HIMALAYEI VĂZUTE DIN HARDWAR

CU APĂ SPRE CASA MIRESEI

MADRAS : ROMANIA LA TIRGUL INTERNATIONAL ȘI AMBASADORII PRIETENIEI NOASTRE CU INDIA

DANSATOARE PE DIFERITELE MELEAGURI
INDIENE : MADRAS, MANIPURY, BOMBAY

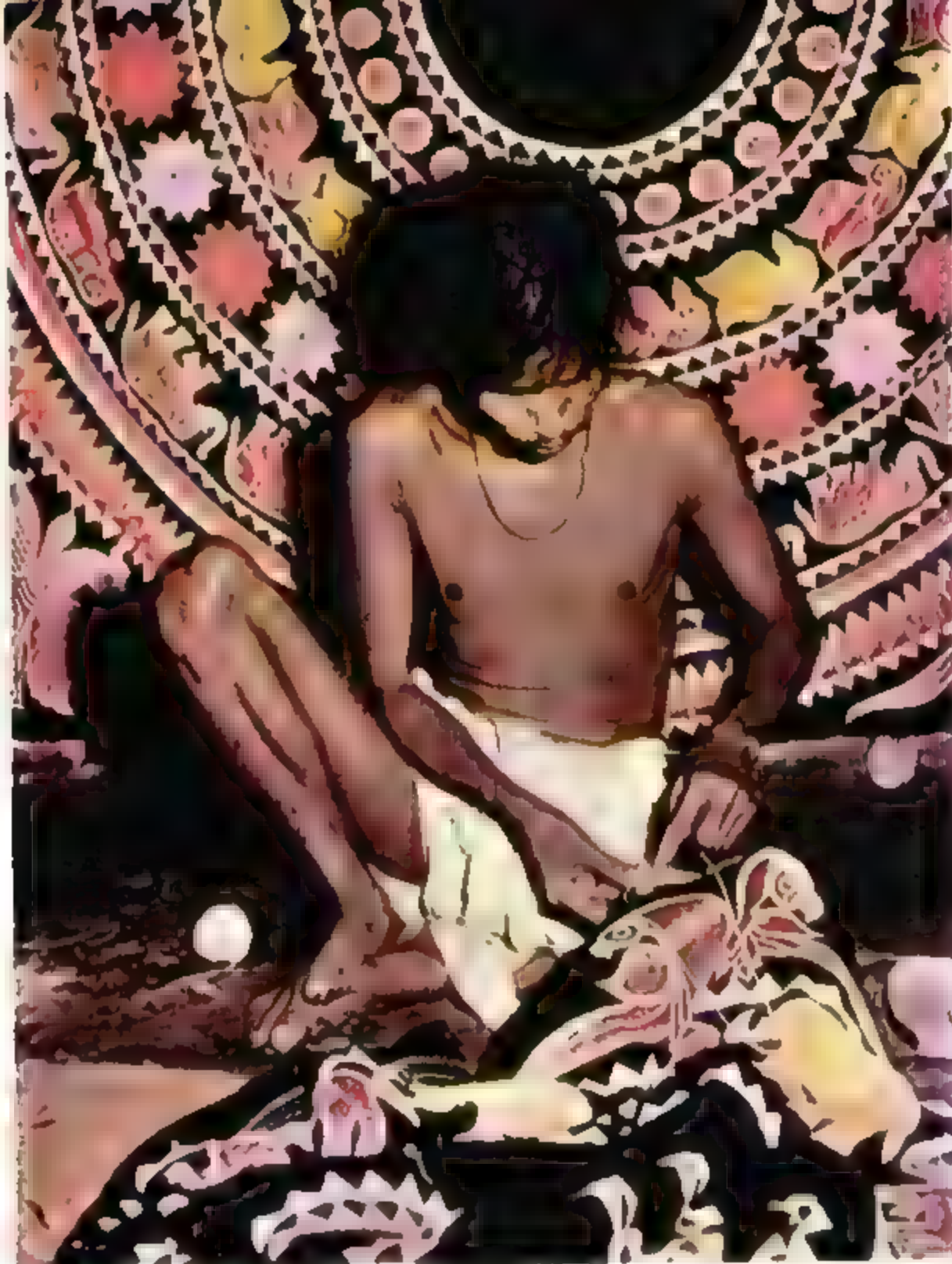
PAPAIA, EXCELENTA CARNE VEGETALĂ, ÎN TEZĂURUL DE FRUNZE AL ARBORELUI

FLORI DIN POMUL LUI BUDDHA

ARTIZANAT IN NORDUL INDIEI

AGRA : TAJ-MAHAL, OGLINDĂ A CERULUI ȘI A SUFLETULUI

ELEFANT IN HAINĂ DE MARE SĂRBĂTOARE

BOMBAY — PARCUL KAMALA NEHRU

Zile pe Gange

La Hardwar

Există aici și, mai sus, la Rishikesh...

În India există aproximativ două sute de milioane de copii, — adică, din toți copiii lumii, fiecare al șaselea este indian. Imaginându-ți că s-ar putea aduna toți copiii Indiei la un loc, vei putea susține că ai concentrat în acel punct a șasea parte din viitorul omenirii.

La Hardwar, privind spre Harki Pairi, din jurul căruia o mare de oameni se îndreaptă spre treptele de intrare în apele Gangelui, privirile ți se încrucișează cu cele ale tinerilor plini de încredere în viață, încredere consecutivă celui mai profund respect față de vechile tradiții. De undeva, din memorie, îmi răsar cuvintele lui Mahātma Gandhi când a interzis căsătoriile copiilor, spunînd că este o crimă să întâlnești un copil văduv...

Urmărind cu ochii tinerii din Hardwar, am avut imaginea rezervei omenirii cu cea mai mare vitalitate : tineretul, care, sub cuvîntul lui Gandhi, a știut să se desprindă cu atîta forță de chingile unor reguli de viață impuse cu drasticitatea religiei. Tinerii veniți în Hardwar pentru Kumbh-Mela înțelegeau raportul dintre tradiție și progres, respectul față de istorie și elanul cu care întîmpină ziua de mîine... Cînd și cu ce forță va veni un Mahātma pentru tineretul neindian, care să-i insuflă vigoarea de înțelegere a propriului viitor?!...

Hardwarul este capitala pelerinajelor de cea mai impresionantă dimensiune. Locul unde Gangele cu apele-i verzui ies din strînsoarea Himalayei și își caută vadurile de luncă ; este locul unde înălțimile cerului par că se inseră de pămînt cu aceeași forță cu care în creier sufletul pare că se inseră de materie. Aici, și nu în altă parte a lumii, trebuie să se adune oamenii în pelerinaje uriașe, fiindcă nicăieri în lume nu găsești acest suflet lichid al Gangelui care să se dăruie pămîntului cu o mai puternică personalitate.

. . . . .

Însemnările acestea, pentru mine, au o valoare mai mare decât descrierea seacă, admirativă sau critică a unor peisaje — de oraș sau de sat — care nu lasă în inima cititorului decât imaginea din micro-secunda fulgerului lămpii electronice a aparatului de fotografiat. Căci intrînd în Hardwar, părăsind trenul în punctul în care pămîntul nu mai permite liniei ferate să-i înfrunte piscurile, rămîi să te măsoari singur cu natura-mamă, căreia milioanele de pelerini vin să își plece genunchii și frunțile. Ei vin în pîlcuri, de la sute de kilometri, purtîndu-și pe cap sacul cu grîu din care la popasuri să savureze o turtă de *ceapatti*.

Există la Hardwar și, puțin mai sus, la Rishikesh construcții moderne pentru o asceză cu condiții de adevărat confort modern — în sensul unei asceze științifice orînduite, cu instalații de cea mai nouă tehnologie. Există la Hardwar, mai există încă, răufăcători sau criminali fugiți la asceți (unii în refugiu judiciar, alții în refugiul remușcării). Dar aceștia sînt într-un număr cu mult mai mic decât cel întîlnit acum 45 de ani de Mircea Eliade — pe atunci pelerinul căutător al începuturilor Indiei, astăzi marele cunoscător al lumii pînă în adîncimile culturii indiene.

Există la Hardwar trăsurici trase de cai pentru călătorii comode, din care să poți trăi într-o reverie dulce murmurul apelor Gangelui sau să chemi un *Kaviraj* să-ți povestească el cum alege plantele cu care vindecă mușcăturile mortale de șerpi sau de scorpioni. La Hardwar mai există încă aspecte pestrițe de „sfinți“, *fachiri* sau *saddhu* — cerșetori. Dar la Hardwar, acolo unde pe aceștia nu-i respectă nimeni, există Gangele, acest smarald țîșnit din ghețari care alintă pe valuri insule cu vegetații de junglă, în care pelerinii coboară pe trepte de marmură albă, trăind cu inimile pe înălțimile pămîntului, pe crestele înzăpezite ale Himalayei.

Există la Hardwar și, mai sus, la Rishikesh temple curioase în peșteri unde asceți retrași trăiesc la limitele inferioare ale metabolismului uman gata să-ți întindă însă ultima lui frîntură de migdală (simbolul găzduirii). Mai există încă, dincolo de pădurea cu maimuțe, în Valea Seacă, leproși cerșetori scăpați de vigilența sanitară a comunității indiene, care amintesc de ravagiile „principesei de argint“ — cum i se zicea leprei — prin bonturile peste care pielea argintie lasă să transpară iminența morții... Dar aici, în simplitatea de cea mai mare performanță, simți că „India este înfometată de dragoste“ prin expresia pe care ascetul și pelerinul o murmură, ca și Gangele, în fiecare clipă :

— Shanti (Pace), Shanti !...

Cu acest salut am fost întâmpinați în Rishikesh la „Forest University“, fondată în mijlocul codrilor de Swami Shivananda, ca un ashram unde practicile Yoga sînt efectuate cu cea mai evoluată metodologie...

În momentul în care scriu aceste rînduri încă nu am o imagine completă a acestei universități Yoga — al cărei renume este răspîndit în toată lumea.

Am rămas singur cu intenția să mă odihnesc puțin. Devan este plecat să aranjeze ceva pentru masa de seară și programul zilei de mîine. Am încercat să-mi adun în scris primele impresii ale contactului cu acest cartier general al yoginilor. Constat însă că, mai viu decît dorința mea de a aduna pagini de descriere a locurilor, primul contact cu Hardwarul m-a atras spre cîteva pagini de urmărire a efectului interior, declanșat tocmai de mișcarea peisajului social și geografic.

Shivananda-Ashram pare o uzină din care se revarsă un produs nevăzut, ca o apă de liniște profundă.

De ce am senzația de uzină?!

Pentru că mă domină fermitatea liniilor construcțiilor? Dar această calitate, în chip surprinzător, nu se completează prin acel fond de zgomete, de zgură sau de praf, al marilor uzine, ci se impune printr-un efect invers impactului, deconectant, în care liniștea, puritatea și limpezimea se revarsă din fiecare ființă și ei i se supune și Gangele pînă-n patul lui de nămol catifelat, și Himalaya pînă-n simburele său cristalin. Și ashramul, și Gangele, și Himalaya se întîlnesc în această liniște despletită din fiecare ființă...

Ca să înțelegi că liniștea pornește din om, trebuie să ajungi însă la Rishikesh și, mai departe, să treci podul Lakshman Jhula și să intri în Orășel (*Small Town*).

Prietenul meu din București, doctorul Sergiu Al. George — cunoscutul indianist — m-a invidiat deunăzi că am ajuns aici înaintea lui! Cînd mi-a spus asta, l-am privit drept și i-am descifrat pe față aceeași liniște ca a ființei ajunse la Shivananda-Ashram.

El continua să-mi repete același lucru... De ce nu descoperea prietenul meu comoara pe care o purta-n sine — fruct al pătrunderii cu atîta perseverență în cultura Indiei?!...

L-am privit drept și fruntea lui a tresărit ca apele Gangelui țîșnind din ghețari. Da! L-am înțeles: acolo prietenul meu va găsi clipa supremă, aceea pe care și-a dorit-o... și numai atunci se va înțelege pe sine...

O zi din viața de discipol

Priamvada către Dușanta :

*Vorbesc de dînsul : cuminte fără seamă
Precum era, în urmă, au prins și zeii teamă
De sfînta lui putere. Nimic nu era-nchis
Și nepătruns de dînsul. Iar zeii au trimis
Pe-o fată, mai frumoasă ca toate, să-l înșele...*

din „Sacotala” lui Kalidassa (versiunea G. Coșbuc)

Oricare cititor va înțelege de ce un jurnal de călătorie nu poate să răspundă tuturor întrebărilor. Și aceasta, cu atît mai mult cu cît este vorba de cuprinderea unui popor de sute de milioane... Dar dacă, prin jurnalul de călătorie în India, la unele întrebări n-a venit răspunsul așteptat, autorul consideră că încă și faptul de a le stîrni este un rezultat pozitiv și-l înscrie printre scopurile sale.

Așa stau lucrurile și în cazul problemelor care s-ar ridica pentru totala sau parțiala cuprindere a problemelor yoga. Dar, la ce poate să răspundă o singură zi din viața de ascet ?...

Kutîr-ul (căsuța cu camere de două paturi) este forma cea mai confortabilă pentru o rezidență la Rishikesh. O locuință mai accesibilă (în afară de găzduirea comunităților sub cerul liber) este la Ashram, într-un fel de celule cu 1—2 paturi din fier. Dar, indiferent de forma de găzduire, scopul rămîne același : integrarea în programul de educație ritualizată, în care discipolii își urmează învățătorul (*guru*-ul), și maeștrii (*swamii*) își continuă practicile în căutarea înțelegerii supreme (*mahā-samādhi*).

Ritmicitatea naturii este în același timp și ceasul ființei : cînd crestele înzăpezite ale Himalayei sus, spre izvoarele Gangelui (*Gangotri*), se aprind din jarul soarelui, tot riul începe să se miște într-o lume a umbrelor. Mișcarea, ea însăși o formă rituală, este tăcută, de loc pripită. Asceții goi (*naga*) sau călugării cu veșminte galben-portocalii (*saddhu*), toți se îndreaptă spre Gange : zorile trebuie să-i prindă în exerciții de respirație (*prāṇāyāma*) cît mai aproape de apă. Cei mai devotați își construiesc cîte o plută din lemnele adunate pe maluri sau descoperă un trunchi prăvălit peste valuri. Pe ele ei așteaptă zorile, aplecați peste unde, atingînd cu buzele apa, să tragă în piept aerul trandafiriu al zorilor de ziuă cu aburii ieșiți din răsufierea Gangelui. Acesta este momentul de puritate extremă din natură și capătă semnificație de împărtășanie...

Pilcurile de bambuși se umplu cu foșnetul moale al aripilor. Prin eucalipti cu flori roșii zboară în stoluri păunii verzi. În munți, cocoșii

sălbatici se-ngîină în cîntece, și-n țipetele lor se zburătăcesc ca iluziile din cugetele oamenilor.

Exercițiile de respirație adună din suflarea universală bucata de claritate a fericirii filozofice.

Apoi, tot Rishikeshul începe să vibreze. „Mantrelle“ cîntate de buzele oamenilor aduc preamăriri în cele mai personale forme melodice. Pelerinul coboară în Gange și, indiferent de starea sănătății, se îmbracă în sfîințenia apelor.

Tot Rishikeshul vibrează. Din toate templele sale, milioane de glasuri, de clopote — mari și mici — se întrec cu bătăile lor în contratimp.

Glasul, bucată din sufletul personal, se alipește de zeci și sute de mii de glasuri adunate la apele Gangelui, în marele lui suflet. Pretutindeni, în kutîr, ashram sau pe maluri, este muzică himalayană sau carnată, în care se întrec clopoțeli, fluierule, tobele și veena.

Șalupele aduc pelerinii gratuit aici în Orășel — care s-ar putea numi mai potrivit „Orașul pașilor“, fiindcă în afara mersului pe jos nu se cunoaște transportul cu vehicule.

Nenumăratele temple ale Orășelului sînt mai toate închinat lui Șiva, cu altare pline de podoabe artistice.

La ora 7 forfota se stinge ușor și pelerinii se adună în jurul guruului pentru *hatha-yoga*. La Bhavan-Hall, Swami Krishnananda își primește ucenicii, zi de zi, cu aceeași răbdare. Astfel, *swami* predă asocierea exercițiilor psihice cu complexe mișcări ale corpului.

După o oră programul devine facultativ: cine dorește se oprește să-și ia micul dejun (cît mai frugal și, bineînțeles, fără carne, ouă, lapte, condimente, alcool, tutun sau narcotice!) sau urmează lecțiile de *raja-yoga*.

Lecțiile acestea de „yoga-regală“ se desfășoară pînă la orele 11, cînd pelerinii se întîlnesc la masa de prînz. Sub cerul liber sau în kutîr, ei se adună să savureze o turtă (*ceapatti*) din grîu sau secară, terci (*dhol*), cartofi fierți și fructe (rodii, banane, migdale). La *chetra* (bucătăria ashramului) se adună călugării (*saddhu*) ca să-și cerșească hrana (tradiția prevede ca orice *saddhu* să-și cerșească hrana totdeauna de la trei *chetre*!).

După-amiază, pînă la ora patru, programul este din nou la alegerea fiecăruia, pentru vizitarea de *mandire* — unde să lasă ofrande pentru zei (banane, orez) — sau la mormîntul lui Sivananda — creatorul asociației „Știința divină“, sau se pot studia, în bogata bibliotecă, manuscrise și cărți.

La ora șase, programul continuă, obligatoriu, cu ora de meditație, într-o sală rotundă cu ușile închise cu zăbrele și lacăt. Trebuie să spun că, la intrare, ritualul prevede o plecăciune în fața maharaj-ei — secretarul general al universității (e vorba de „Forest University“) — care conduce programul de concentrație psihică. Timp de o oră, oamenii stau

așezați pe un preș din iută, în întuneric, meditând în poziția „florii de lotus” asupra mantrei „Om”.

Timp de o oră (sînt persoane — am văzut niște fete — care rămîn așa ore în șir!) asceții își concentrează mintea asupra cuvîntului — silabă-literă „Om”, încercînd fiecare să înțeleagă aneantizarea.

Totul se termină apoi cu un imn vedic, cîntat în comun.

După o jumătate de oră, rezervată unei cine la fel de ușoară ca și prînzul, discipolul trece la cursurile de *yoga-vedanta* unde rămîne pînă la orele 10 sau chiar 11 noaptea. Sala de curs este de fapt un altar împodobit cu chipuri de zei care se schimbă zilnic (Șiva, Ganeșa, Vișnu, Parvati, Kali, Durga sau alte zeități). Aici se aprind mirodenii — bețișoare cu esență de jasmin, de santal sau de trandafir — și se intonează imnuri. Ca firul de fum aromat, cîntecul se țese treptat și rămîne ca o urzeală sonoră a nopții...

O seară de *yoga-vedanta* nu poate fi uitată de nimeni !... Nimeni nu se poate sustrage încîntării pe care i-a adus-o orchestra de tobe (mari și mici), clopoței, veena și fluiere, peste care zecile de glasuri îngînă sau murmură după necesitățile rituale, ritmic, la infinit : „Hari Krishna” sau „Hari Bhana” !...

Într-o seară, Rishikeshul își stinge vibrațiile de contratimp ale clopotelor și clopoțelilor, trecînd tot viul la odihna de noapte... Și umbrele, despletite în zorile zilei, reintră în umbrele nopții, tăcute...

Pași spre „nordul” cunoașterii

*„Le yoga est plus célèbre
que connu”...*

Jean Filliozat

Hardwarul este la fel de îndepărtat de Devan ca și de mine (chiar dacă el trăia la Virapin în Sudul Indiei și eu la Snagov, în România). Dar, spre deosebire de mine, el se încadra mult mai ușor și intra în intimitatea atmosferei cu o ușurință surprinzătoare.

Nu știu cîți oameni norocoși sînt pe lume (și nici nu am întîlnit o astfel de statistică) ! Nu cred însă ca numărul lor să treacă de unu — și acela fiind eu. Pe norocosul din mine l-am descoperit numai după ce am văzut cîte din realitățile Indiei am putut cunoaște singur, cu propriile mele forțe, și cîte ajutat de Noroc. (Vă amintiți ce văzusem eu la Patna și ce înțelesesem din ea pînă la venirea lui Devan ? !). Norocul

acesta — pentru care ar fi meritat să ridic un templu — a avut două nume ce mi-au rămas pecetei peste inimă : Radha și Devan. Două nume cărora le-am dat înțelesuri deosebite — primul din *Maya* și celui de-al doilea din *Mahātma*.

Radha înseamnă a iubi India înainte de a o cunoaște. Devan este suprastructura acestei imense iubiri, cuprinzând în fiecare sens nou toate structurile afectivului. Și dacă pe Radha o simțeam pornire lăuntrică, Devan era acul de busolă care-mi centra pașii mereu pe „nordul” cunoașterii... Iar acum, în galaxia Rishikeshului, el îmi devenise justificarea rațiunii...

Nu cred în nici una dintre broșurile sau cărțile care demonstrează necesitatea popularizării practicilor yoga cu motivarea că „viața este astăzi o luptă pentru existență, complexă și foarte acută”. Aceasta ar însemna — pentru mine — o scădere a marilor valori pe care tradiția indiană le-a sintetizat în yoga ca doctrină filozofică, etică și practică fiziologică. Ceea ce m-a încântat întotdeauna a izvorât din admirația nelimitată față de India (India, ca noțiune fără referiri la limite de timp), unde coexistă în cea mai sudată sinteză : concepția temporalității persoanei și atemporalitatea ei în eternitatea din *atman* (spiritul universal) — acel Om ca entitate a omenirii ; conștiința degradării continue și a perisabilității fizice, și practicile de înaltă tehnicitate pentru conservarea integrității corporale și de perfecționare fiziologică.

Fără ochii lui Devan, aș fi căzut pradă unei înțelegeri minore a fenomenului yoga, m-aș fi pierdut într-o mistică vulgară. Am înțeles însă prin el, încă o dată, că și aici, ca pretutindeni, exagerările au condus la mistică fenomenului sau a lucrului (există și în zilele noastre o mistică a tehnicii) ca rezultat al vicierii noțiunilor. A existat și există o mistică yoga (uneori mai puternică în Occident decât în India !). Formulele acestor broșuri de a oferi oamenilor societății moderne „cheia fericirii” prin yoga țin de o astfel de viciere noțională — viciere de care yoginii înșiși caută să scape.

Vizitând Hardwarul, Rishikesh-ul (sau alte centre), europeanul se întreabă în mod automat asupra esenței și a rostului pe care-l au practicile indiene tradiționale de masă (și este bine să fie făcută această preciziune, fiindcă, în ceea ce mă privește, n-am încetat nici un moment să văd India cu alți ochi decât cei ai europeanului ; ai celui european căruia știința contemporană îi oferă metodologia pe care și India modernă o aplică în formele sale intercomunitare la nivelul speciei). Se întreabă deci omul de rînd, care este raportul dintre yoga și omul modern ? Care este rezultanta confruntării dintre „cheia fericirii” yogine și „cheia fericirii” științifice ? Există o contradicție între yogin — ca „homo sapiens” și tehnician — ca „homo faber” ?

Problema aceasta se ridică fiindcă s-a creat în jurul yoginului psihologia perfecțiunii umane, a înțelepciunii umane, a înțelepciunii abso-

lute. Cunoașterea obiectivă schimbă însă raportul aparent diferit al celor două noțiuni.

Vivekananda, unul din marii înțelepți ai Indiei de la începutul acestui secol și unul dintre cei mai de seamă reprezentanți pe care i-a avut yoga și vedanta, spunea că nici unul dintre sistemele yoga nu respinge rațiunea. Și, luînd poziție împotriva celor care se pretindeau realizatori de minuni prin practicile yogine, adăuga :

— Or fi existînd clarvăzători care au depășit limitele senzațiilor și au aruncat o privire în lumea cealaltă. Noi o vom crede numai atunci cînd vom putea s-o facem singuri, și nu înainte !...

Cînd am aflat amănuntele acestea — și altele — din gura lui Devan, m-am simțit și mai fericit că am putut să fac călătoria împreună cu el.

În vizitele noastre aflam tot felul de noutăți. Într-o zi mi-a adus vestea că, nu departe de templul lui Sri Raghunath ji, lîngă podul suspendat peste Gange — Lakshman Jhula — a existat acum cîțiva ani „ashramul românesc“.

Devan descoperise că locul a rămas așa cum l-a amenajat un yogin temerar venit din Carpați să-și caute sănătatea și să-și perfecționeze metodele de lucru. Acum, pe paturile cu nisip alb, cu capul spre nord, pelerinii se odihnesc la soare. Eucaliptii din jur forfotesc de salturile maimuțelor în cîrduri cenușii. Frunzele copacilor, decimate de turmele bezmetice, transformă acest colț de codru într-o dezolantă priveriște de pădure bombardată.

Devan îmi explică tot ce auzise despre „ashramul românesc“ :

— Era un yogin, Tufoi pe nume, care adunase în jurul lui mulți tineri. El, simțind nevoia de a marca în vreun fel deosebit locul ales, și-a orientat discipolii cu capul spre nord, pe direcția axei pămîntului.

Printre cactuși se stîrnește dintr-o dată o foșneală, o alergătură pripită cu tumbe de animal mărunt. Cîțiva indieni au prins să se uite cu groază, exprimînd numai un singur cuvînt, care-i crispează de fiecare dată cînd îl repetă :

— Sarpa ! Sarpa !

— Sarpa, sahib !... mi-a strigat cineva.

Am rămas pironit, descoperind dintr-o dată o mangustă în luptă cu un șarpe. Mangusta sărind ca un arc și șarpele evitînd-o magistral !... O, cu cîtă vioiciune îl apuca' ea cu gura și cum se arunca în sus, fluturîndu-l ca un bici mlădios !... De patru, de cinci ori, pînă cînd a simțit că-i crapă țeasta șarpelui între colți și că totul se sfîrșește pentru el aici, alături de „Romanian Ashram“ !... Ca să nu se ridice din nou șarpele la luptă, mangusta îl ia în gură și începe să-i frîngă oasele bucată cu bucată. Uneori se oprea și controla cu ochii pajiștea. Apoi își continua lucrul. Și, cu fiecare mușcătură, comentariile celor din jur se transformau

într-o admirație fără margini pentru micul mamifer, ocupat acum să-și sfîrșească opera de asanare primitivă a mediului.

Nicăieri n-am avut senzația că-n sînul pămîntului omul poate găsi adăpostul cald pe care-l caută puiul sub aripa cloștii, ca la Rishikesh. La poalele Himalayei, orice peșteră este un culcuș omenesc și pămîntul își dăruie blind ospitalitatea ascetului, acelei ființe care și-a ales pentru sine goliciunea și liniștea. Asceți pentru o zi (ca mine) sau pentru o viață, toți sînt găzduiți cu aceeași grijă și toți simt cum natura le oferă avuția ei necuprinsă. Poate tocmai de aceea depun ei eforturile pe care yoga le-a instituționalizat cu veche și aspră tradiție...

Devan auzise de Swami Nalananda și dorea să-l aflăm în peștera lui. Ne-am strecurat anevoie printre masele de pelerini, privind la cîte un neindian, rămas în costumul europeanului, al americanului sau al australianului, piesă de atracție a tuturor privirilor. Am trecut de Lakshman Jhula, și, pe cărare de piatră, am luat malul apei în sus. Am trecut de prundul cu nisip alb ca mărgăritarul și, pe lîngă o insulă plină de cactuși, ne-am ferit pielea de acele lor veninoase. La gura grotei ne-am oprit. Îl stînjeneam cu ceva pe bătrînul *guru* din meditația lui? Era sau nu dispus să schimbe o vorbă cu noi? ! Ușa are drept încuietoare un lemn virît în piatră. Îl chemăm pe nume, dar înăuntru nu se simte nici o mișcare.

Devan ciocănește la ușă. Ciocănitul se amplifică într-un ecou scurt în încăpere și rămînem tot fără răspuns. Ridicăm cuiul de lemn și lumina pătrunde înăuntru, parcă rostogolindu-se peste pereții albi de piatră. Odaia avea un mobilier straniu : o singură blană de tigru. Mirosul de *kușā* — iarba sfîntă — își păstrează prospețimea din stîncă. Alături de blană, un manuscris sanscrit pe foi de palmier. Îl iau în mînă să-i urmăresc foile roase și lustruite de umbletul degetelor.

Devan începe să deslușească încet — atît de încet, că parcă vorbele ieșeau din pereții înzăpeziți de lumină :

„Yoga este oprirea mișcării sufletului“

(*Raja-yoga* — Patañjali)

„Yoga este dăruirea totală a sufletului lui Krishna“

(*Bhāgavad-Gītā*)

„Yoga este adorația inimii“

(*Ahīrbudhnya Samhitā* = 31—32)

„Yoga este sacrificiul extern“

(*Upanișade*)

„Yoga este uniunea sufletului omenesc cu sufletul universal“.

(*Jivātmaparamātmānoḥ samyoga*)

Șirul definițiilor continuă, reproducînd adîncirea în studiu a celui (sau celor) care le adunaseră din cărțile de înțelepciune...

Nalananda — vestitul *guru* — era probabil plecat cu discipolii ori în meditație colectivă... Era atît de simplă încăperea pe care și-o alesese în munte, atît de lipsită de confort ! Și totuși atît de familiară, atît de plină de prezența înțeleptului pe care nu-l vedeam, dar îl simțeam tot timpul alături de noi !

Am plecat singuri, mai departe, lăsînd în vale malurile Gangelui. Am apucat o cărare de munte printre codri plini de mărăcini și de cactuși. Liane groase, pline de țepi și creste mușcătoare, se înfășoară peste copacii cu scoarța colțuroasă. Peste toate un aer fierbinte. Pe sub frunze, muște mari se fugăresc în roiuri și apoi ne atacă cu o tenacitate de necrezut. Melci și lipitori groase cît degetul așteptau într-o pîndă jilavă, agenți ai unei digestii iminente, ca o coroziune lentă și fără nici o legătură cu manifestările vieții...

Devan călca pe cărare cu pasul ușor, pus cu grijă, ca și în Delta Cauveriului, pe cînd căuta cu ochii plantațiile sau Marele Anicut. Chipul zăpezii scînteiază pe înălțimile Himalayei, lăsîndu-ne senzația coborîrii într-o mare de lumină. Mă opresc. Încerc să privesc atent... De cîte ori m-am aflat în fața unui rîu de fontă incandescentă, țîșnind din marile furnale, am simțit atracția scufundării acolo, unde miile de grade se topesc în idealurile incandescente ale fiecărei zile...

Urcam în strălucirea zăpezilor eterne, cu căldura miilor de grade ale propriei incandescențe... Cuprinsul tot lasă Gangele să stea într-o amforă geologică unde să-și poarte legende de milenii și, din această pauză cosmică, lumina pare singurul nostru mod de existență...

Dintre lumînările de cactuși, se detașează trupul bronzat al unui yogin în *sirhasana* *, imobil ca oricare tulpină vegetală...

Omul pare împietrit, crescut odată cu stîncile din coloanele munților, piesă banală din peisajul acesta nefiresc. Mă reculeg încet, controlîndu-mi reacțiile, cu o bănuită stare de imponderabilitate : yoginul, în poziția lui de lumînare, cu capul în jos și cu picioarele în sus, îmi lasă impresia că se află în poziția normală, purtînd pămîntul pe creștet.

Deși pe pămînt, trăiam acum viața altor tărîmuri.

Dinaintea ochilor noștri se întinde panorama unei alte planete spre care noi vehiculăm nu pe simpli pași, ci prin interiorul lumilor ce le purtăm ca universuri proprii...

Devan se apropie și îmi șoptește cu ochii pe jumătate închiși :

— Cerul era legat întotdeauna cu țărîna... Cerul și țărîna — perechea primordială... Copiii lor, însetați de lumină, orbecăiau în împărăția bezne-

---

* De la cuvîntul sanscrit *sirsh* = cap, postura aceasta fiind considerată în practică drept performanță de vîrf, ca importanță psiho-fizică. Se mai numește și „Regina posturilor“, în care sînt inversate toate actele fiziologice ale organismului uman. Există o întreagă fiziologie a *sirhasanei*, avînd ca principiu de bază efortul antigravitațional. Printre cele mai de seamă efecte se înscrie controlul sistemelor nervos și circulator în corelația lor organo-vegetativă.

lor. Dorind lumina, ei s-au hotărât odată să-și despartă părinții care trăiau într-o veșnică îmbrățișare... Și, într-o bună zi, le-au tăiat brațele...

Țărîna a rămas împietrită și copiii au desprins Cerul cu toată puterea ; și el a căpătat mișcarea spre înalături...

De-atunci s-a revărsat lumina peste lume.. și copiii au împînzit fața bătrînei Țărîne căutînd-o... și dorind Cerul...

Devan aruncă prin povestea veche un descîntec peste tot ce putea să ne dăruiască închipuirea, și basmul se vădea tot mai puternic, pe cît creștea lumina și împrejurul nostru. Prin duhul alb-lăptos al norilor ne-am simțit călători pe nevăzutele vămi. Aburul piscurilor ne înalță și ne readuce, succesiv, pe stîncile Himalayei.

În luminiș, yoginul de mai înainte ne privește tăcut.

— Nalananda ! șoptește Devan și se apropie de dînsul.

— Om Tat Sat !

— Namasté !... răspundem noi salutului său.

— Om Tat Sat ! repetă dînsul calm și înțelegem că salutul nostru venea dintr-o altă lume.

— Nu-i greșit ca fiecare să-și păstreze tradiția de viață, cînd ea îi oferă satisfacția împlinirii — zice yoginul.

Devan i-a arătat în puține vorbe că sîntem pelerini, că l-am căutat la peștera sa și am fi îndrăznit să-i cunoaștem preocupările.

Bătrînul, fiindcă Nalananda — renumit de mulți ani ca profesor de educație fizică al liceelor din Bombay — era trecut cu anii peste o jumătate de veac, ne-a ascultat cu aerul metodic al pedagogului dornic să-și înțeleagă elevii cît mai amănunțit.

După răspunsuri, am înțeles cît este de binevoitor, fără să se simtă stînjinit de urcușul nostru spre înălțimile unde se retrăsese. Treptat, de la discuții generale, de cunoaștere reciprocă, ne-am văzut intrați într-un făgaș de discuție asupra conținutului sistemelor yoga.

Nalananda mi-a înțeles curiozitatea și mi-a venit mereu în întîmpinare cu noi și noi aspecte. I-am urmărit cuvintele ca predicile înțelepților antici, în judecăți limpezi și atrăgătoare. Argumentele sale se împleteau în cele mai variate analize — din istorie și fiziologie, algebră și biologie, sociologie și farmacologie... Și, întotdeauna, Nalananda știa să fugă de teoretizări, să-și conducă interlocutorul spre formele aplicative, susținîndu-și fiecare afirmație teoretică prin exemplificări practice...

— Nu vulgarizarea sau transpunerea mistică sînt scopurile urmărite de noi — spunea el. Formulată pe scurt, yoga este practica umană fiziologică, în care personalitatea este analizată în complexitatea sa și se exprimă cu posibilitățile celei mai depline libertăți. Yoga înseamnă disciplină într-o activitate fără efort. Între aceste limite, diferențierea

sistemelor yoga are baza filozofică în structura polivalentă a ființei umane*.

Nu vreau să transformăm o convorbire de ocazie într-o lecție stearpă...

Lumina alterna cu umbra în felii orizontale și, în succesiunea lor, făcea o disecție a întregului peisaj. Iar noi refăceam lumea din aceste secvențe și o întregeam cu amintirile proprii.

Nalananda era din ce în ce mai cald în vorbire.

— Pentru unii, yoga este mistica unor oameni cărora le place să mediteze izolându-se de lume, uitându-se neconținut într-un punct fix pentru concentrarea atenției. Pentru alții, yoga este practica unor exerciții fizice stranii și reduc totul la controlul respirației. Și toate acestea ca să atingă — după ei — performanțe „supranaturale“...

Cuvintele înțeleptului se înlanțuiau cu un realism evident. Am înțeles că, în același timp, avea și el motive de frământare — dar nu atât de multe ca să dezbată tema practicilor. Obiectul lor era dat de interpretările greșite ale practicii yoga ca rezultat al neștiinței.

— Yoga nu face minuni ! spune el. Yoginul nu revelează nici un fenomen străin față de cele cunoscute. El conturează însă fenomenele cunoscute mult mai net decât aiurea și, în condiții specifice, ele se pot reproduce perfect ! Nu vă vine să credeți ? ! Nu spun nimic aberant ! Fenomenele yoga nu sînt decît efecte fiziologice ale disciplinei de gîndire combinată cu disciplinele fizice...

— Mi-aș permite o întrebare — intervin eu.

— ? !

— Prāṇāyama este o disciplină a respirației ?

— Da !

— Nu credeți că dozarea respiratorie — cu alternanța hipo și hiperpneică — poate provoca modificări biochimice profunde, uneori intoxicații ? Și că ele pot merge pînă la declanșarea de psihisme ?

— Nu vreți să evităm o discuție didactică ?

— Sînt totuși elemente de bază care trebuie explicate, cu atît mai mult cu cît, în numele practicilor yoga, se pretind cele mai ciudate demonstrații.

---

* Pentru înțelegerea afirmațiilor lui Nalananda, aducem cîteva precizări referitoare la cele patru tipuri clasice de sisteme yoga :

Raja-yoga = yoga vedică.

Hatha-yoga = yoga somatică.

Bhakti-yoga = yoga devoțională.

Tantra-yoga = yoga rituală.

La aceste patru tipuri s-au mai adăugat :

Laya-yoga = yoga de meditație asupra sunetelor.

Karma-yoga = yoga activă.

Devan, ca un discipol foarte silitor, urmărește reacțiile la argumentele fiecăruia dintre noi. Fruntea sa este o marmură pe care straturile de lumină și umbră se combină cu valurile unor mișcări sufletești...

Nalananda nu dă nici un semn de plictiseală sau dezinteres.

— Spusesem ceva despre disciplina de gândire combinată cu disciplinele fizice... După învățătura lui Mādhva, Śankara și Ānandagiri s-a arătat că suflarea — principiul dinamicii universale — când se manifestă organizat în cap, sediul spiritului nu mai este în inimă. Acolo unde este suflul, acolo este spiritul, acolo este viața, acolo este spiritul universal. Controlul suflului vital nu constă, deci, numai dintr-o practică a respirației — prāṇāyāma —, ci și în conduita mentală care domină întregul corp cu o reprezentare ideală a suflului... Fiziologia vechii medicine indiene consideră suflul, ca formă a mișcării universale, drept motorul comun al oricărei activități psihice sau somatice...

— Să înțeleg că ați exprimat entitatea psihofiziologiei ?

— În complexitatea personalității umane, unii — așa-zisi materialisti — nu au depășit vechile concepte ale fiziologiei și psihologiei. Ei consideră ca obiect de studiu — prin materialitatea lumii — numai elementele concrete, nu și efectele lor implicite, cu forme de existență în fenomenele psihice — normale și patologice.

Nalananda se oprește o clipă și ne supune unei analize scurte, pătrunzându-ne cu privirea. Apoi continuă :

— Există o psihopatologie în care se intervine „modern“ prin chimioterapie, susținută cu o serie minoră de practici de psihoterapie...

Demonstrația se poate prelungi mult, dar vreau să mă înțelegi că psihoterapia este concepută astfel ca o acțiune exterioară, cu intenția de a trezi în ins elementele latente (ca răspuns la stimuli externi).

Yoga este însă tehnologia unei construcții interioare, o construcție psihică complexă, prin perfecționarea unor rudimente ce aparțin speciei și care se pot dezvolta în sisteme de o structură proprie. În elemente de multiple inter-relații controlabile... Și, de bunăseamă, controlul mergând ca un proces normal, neexcluzând alternativa patologiei corespunzătoare... Disciplina gândirii — nu reacția psihică rudimentară (acceptată ca reacție amebiană de către vulgarizatori). Numai un sistem perfecționat printr-o riguroasă tehnică mintală îți permite adevărate operații psihice... Aș zice — folosind o expresie plastică — intervenții psihochirurgicale...

Schematic : yoga este respirație, plus efort, plus gândire !...

În întâlnirea noastră cu Swami Nalananda am adâncit mult mai mult acest mare subiect. El știa că yoga a ajuns în unele cercuri europene o adevărată modă, o practică în care snobii caută combinații cu ocultism, să-i găsească corespondența în practicile șamanismului și să-i atribuie orice proprietate fantezistă !... Din toate vorbele yoginului, eu

am extras aceste câteva pagini de mare densitate logică... Le-am ales și apoi le-am păstrat, fiindcă tot ce va urma în paginile de față ar părea altfel de neînțeles...

Tîrziu, cînd soarele scăpătase înspre asfințit am revenit cu Devan în Valea Gangelui, despărțindu-ne de bătrînul Nalananda în același loc unde l-am întîlnit. Coboram din Himalaya cu noi înțelesuri ale tradiției Indiei și ale forței cu care ea se manifestă în diferitele straturi sociale. Și ceea ce mi-a atras atenția, ca și altă dată (vă amintiți de Bhapuji ? !), a fost prezența permanentă a marilor sinteze culturale, în care tradiția indiană își are locul său de cinste...

Cînd, reintrînd în Rishikesh, ne-am întîlnit din nou cu atmosfera pelerinajului, priveam acum totul cu alți ochi. Vorbele înțeleptului, ca niște lupe puternice, ne lăsau să vedem în manifestările celor din jur fie aspirația senină, sinceră, spre fericire, fie ignoranța autoînșelătoare ; fie bigotismul împins pînă la degradare, fie escrocheria paraziților pe bunăcredința celor ce venerau tradiția... Descifram însă, în spatele pelerinajului de masă, personalitatea istorică a unui popor care aducea în cultura omenirii o moștenire scumpă și căreia viitorul îi va recunoaște prin generalizare metodică adevărata sa valoare.

Îi datoram deci bătrînului înțelept o busolă de orientare prin această pîslă exotică a peisajului social. Am înțeles rațional ceea ce, pînă nu de mult, mă atrăgea printr-o atmosferă inefabilă, pe granița dintre real și fantezie, prin psihologia de masă a pelerinilor. Și înțelegeam acestea nu fără o cît de mică influență a disciplinei de gîndire pe care yoginii au dezvoltat-o la dimensiunile performanțelor psihice. Dar, despre toate acestea, rămase de comandată în cercul abstract al vorbelor și gîndurilor, aveam să primesc noi date, dincolo de limitele pe care mi le-aș fi putut dori eu lîngă apele de smarald ale Gangelui.

*

Fără îndoială că, după întîlnirea cu Nalananda, mi se luminaseră unele unghere ale cugetului. Asta nu însemna însă că înțeleptul îmi pusese în mînă cheia atotputernică pentru descifrarea oricărei întrebări. Ba, uneori, mi se părea că yoga s-a transformat acum într-un labirint și mai întortocheat.

Devan, deși nu vorbea, se vedea că are și el o frămîntare interioară, și-l descopeream adesea cum se pierdea cu privirea. Prezența lui îmi întărea întotdeauna convingerea că nu sînt singurul necunoscător al locului și că Devan este o compensație a fondului meu european...

E dis-de-dimineată cînd ieșim din *kutîr* și apucăm spre Valea Seacă, mai sus de leprozerie... Pe Gange se văd mulți pelerini în exercițiile *prāṇāyāma*. Revăd cunoștințe de peste tot : japoneza Midori Naka-

jima, italienii Roberto Forzi cu soția și Dino Cessoli cu fata, austrieci, filipinezi și alții. Pe partea dreaptă, în grote amenajate cu uși și pridvoare, câțiva americani încep să bată ritmuri de tobe, îngînînd mantre de extaz. Pe stînga, aproape de apele Gangelui, în terasele de nisip rămase din „Romanian Ashram” sînt câțiva inși în programe de relaxare.

Din taberele sub cerul liber, pelerinii pleacă spre băile rituale în pîlcuri tăcute...

În marginea tufișului de bambus așteaptă, ca o statuie de marmură, un bătrîn îmbrăcat cu o dothie albă ca zăpada. Statura lui e potrivită, suplă, cu o ținută ce degajă tot timpul siguranță de sine.

Zîmbește. Așteaptă să-l recunoaștem. Devan mă privește și schițează și el un zîmbet, contaminat de bătrîn. Apoi acela face un pas înspre cărarea noastră. Acum, abia acum îl recunosc : e Swami Nalananda.

— Am venit să continuăm — zice el. Am văzut că nu sînteți nici unul străini de yoga, dar nu e bine să rămîneți fără o documentare științifică. De-aia vă aștept... Aveți posibilitatea astăzi să pătrundeți în intimitatea problemelor cu mijloace de cercetare obiectivă...

Vorbele lui veneau ca hotărîri față de care nu ne lăsa nici un drept de apel. Ele curgeau ca un program de calculator electronic în care, o dată acreditat, nu-ți mai rămîne altceva de făcut decît să-l aștepti consumat ca un final inexorabil.

— Să fiți astăzi de față la două evenimente, într-unul dintre cele mai moderne ashrame. Este vorba de o îngropare experimentală a unui yogin și de investigarea cu mijloace medicale a unei demonstrații de oprire comandată a inimii.

M-am arătat cum nu se poate mai bucuros, fiindcă la Paris, cu puțin timp în urmă, am avut în documentarea mea una dintre cele mai riguroase lucrări științifice, realizată sub conducerea aceluiași academician francez — Jean Filliozat. Cartea doctoriței Thérèse Brosse are titlul „Studii instrumentale asupra tehnicilor yoga” și, prin ea, se demonstau practicile yoginilor apreciate cu criteriile cercetătorului.

Acum, Swami Nalananda îmi aducea ocazia de a vedea cu ochii ceea ce îmi dorisem altă dată ca o visare...

Laboratoarele ashramului, prin perfecta lor izolare subterană, mi-au amintit din primul moment de camerele de experiență ale lui Pavlov — celebrul fiziolog rus — și de saloanele cu înalt echipament tehnic ale lui Alexis Carrel în cercetarea „Omului — ființă necunoscută”.

Nalananda ne-a prezentat echipei de cercetători veniți la ashram de la Institutul de Studii Medicale din New Delhi. De la ei am înțeles că ne acceptase (cînd ? n-am știut niciodată !) ca pe singurii martori. Doctorul Singh — șeful echipei — ne-a adus dosarul yoginului cu toate datele personale și măsurile medicale preliminare. Ne-a atras atenția că toate investigațiile au arătat un organism sănătos cu probele absolut normale.

Printr-o cameră de televiziune l-am privit pe yogin : tînăr, cu părul buclat, era în siddhasana *, cu palmele așezate pe genunchi. Privirea îl arăta concentrat interior, fără vreo conexiune cu tot ce-l înconjoară.

Doctorul Singh îl controlează pe același ecran fluorescent și ne spune cu obișnuința profesională a clinicianului :

— Pregătirea a fost banală : dietă vegetariană severă, băi de soare cu imersie în lumină, relaxări și meditație, practică de *saṃyama* **.

În prezent, yoginul se află în *dhāraṇā* ***, cu gîndirea fixată complet pe un vers din Bhāgavadgīta. Mai tîrziu, îl veți putea urmări, alături de noi, de la fereastra aceasta spre curtea interioară. Vedeți, acolo totul este pregătit pentru îngropare. Ceea ce ne interesează în final sînt probele funcționale cardio-vasculare și cerebrale pe care le vom înregistra în timpul experienței — în acea „viață în circuit închis“...

Pînă atunci puteți consulta „foaia de observație“ cu manevrele clinice și rezultatele analizelor efectuate :

Arteriograma, ECG (electrocardiograma), pneumograma, EEG (electroencefalograma)...

Uḍḍiyāna-bandha **** : electrogeneză normală, puls mic, ritm 94, respirație superficială...

Ionizarea pulmonară în modulații inspiratorii și expiratorii indică fluctuații normale fiziologice și psihice.

Kumbhaka externă ***** — modifică ECG cu creștere sensibilă a voltajului, puls 125, hipertonic...

— Acum, zice doctorul Singh, kumbhaka internă : ECG complet modificată, puls 60, respirația superficială, EEG redă concentrarea maximă...

Mă uit la ceas și nu știu cînd au trecut cele cincisprezece minute de pregătire, minute care au aparținut în întregime yoginului, nu cercetătorilor, fiindcă, în fapt, el singur își conducea experimentul la care medicii erau „înregistratori“...

---

* *siddha* = desăvîrșit (în limba sanscrită) + *asana* = postură, este poziția discipolilor pentru a deveni yogini perfecți (postura brahmacearinilor).

** *saṃyama* — tehnica de a realiza în diferiți timpi psihologici starea de *saṃādhi* (scopul suprem urmărit de yoga pentru a depăși starea de conștiință și predarea controlului funcțiilor vitale în sistemul neuro-vegetativ).

*** *dhāraṇā* = fixarea mentală pe un punct determinat (în raja-yoga cel mai adesea subiectiv — idee sau sentiment în hatha-yoga material).

**** *uḍḍiyāna-bandha* : *uḍḍiyāna* = ridicare (în limba sanscrită) ; *bandha* = contracțiile determinate într-un mușchi izolat sau un grup de mușchi (în limba sanscrită). Aici, contracțiile comandate pe un singur mușchi sau pe un grup de mușchi, în poziție ridicată — în special pentru diafragm sau mușchii intercostali. Ridicarea diafragmului este un element esențial pentru trezirea lui *kuṇḍalinī*.

***** *kumbhaka* = apnee (în limba sanscrită), în diferențierea făcută prin termenul *externă* — apnee expiratorie, iar *internă* = apnee inspiratorie.

În câteva mișcări bine calculate, yoginul a fost înfășat și îngropat de către trei ajutoare. Cei doi medici intraseră într-o muțenie care ne-a împins la granițele marilor emoții. Printre clipirile noastre întrebătoare, nimeni nu mai are timp de comentarii. Aparatele — numai ele — își urmează ritmul de înregistrare pe scintilatoare și spectrografe, toate cu un automatism rece, fără nici o broboană de sudoare...

Pe ecrane, simțeam inima yoginului cum se aruncă în curse luminoase cu zvîcniri scurte și cum vibrează apoi ușor pe orizontală... ușor de tot, abia perceptibil...

Asistam la cea mai seacă cercetare biologică din câte văzusem, în care opera o liniște de piatră și nu lăsa drept de mișcare decât semnalelor luminoase și aparatelor blindate în carcase elegante. Și totuși... Și totuși încordarea era de aceleași dimensiuni ca și în sălile de mare chirurgie (unde travaliul operatorului este îmbinarea efortului muscular cu tensiunea psihică a întregului colectiv), sau în sălile de comandă ale explorărilor cosmice (unde conexiunile tehnice și umane se verifică pe o singură direcție — aceea a perfecțiunii).

Aici : aici — în camera de control — și acolo — sub stratul de pământ —, între noi și yogin totul trebuie să evolueze perfect, în toate conexiunile tehnice și biologice. Totul, absolut totul este sub tensiune maximă și nervii trebuie să aibă aceeași rezistență materială cu a instrumentelor. Nicăieri, în acest complex psiho-fizic, nu trebuie să se strecoare vreo undă de echivoc. Este suficientă o excitație neprevăzută pe mucoasa nazală a yoginului îngropat ca să se rateze întregul experiment !... Și asta planează ca umbra neagră pe încordarea din cugetul tuturor : eșuarea înseamnă moarte !...

Scintilatoarele urmăresc funcțiile vitale cu jocul micronilor luminoși în ritmicitate. Inima, plămînii, scoarța cerebrală... Epiglota este deschisă, viteza de circulație a aerului în trahee este redusă la zero...

Și dacă totuși, într-un aparat, un circuit străpunge suportul din cartela de plastic ? Dacă jocul electronic se lasă influențat de o infinitesimală unitate insurgentă ?!

Cine așteaptă sub stratul de pământ ? Un om sau un colectiv înarmat cu întreaga aparatură de cercetare ?!...

Și dacă doctorul Singh ?!

Devan își ține buza de jos între dinți. Pe fruntea biologului Shradāhanand sclipește o diademă de broboane mici de sudoare... Ochii lui îmi par acum mai mari și codați, cu sprîncenele arcuite... Tenul lui alb strălucește lăptos și zîmbetul îl luminează mai tare. Părul negru îi face cunună de abanos lustruit. În liniștea camerei, chipul lui mă urmărește și, din zîmbet, buzele adună câteva vorbe, abia murmurate :

— Suflete, aici trezește-te-ncet !...

Cu cine seamă Shradāhanand ? Și a cui este această voce ? Cine mă-ndeamnă, ca și în trecut, spre inima Indiei, cu jumătate mîngîiere, jumătate avertisment ?!

— Urmează-mă ! zice glasul atît de drag al femeii răsărite din amintire. Urmează-mă, locul e sfînt !...

— Au trecut cele două ore de experiment ! anunță doctorul Singh și-mi curmă reveria alături de Radha.

Mă uit la ceas : cînd s-a scurs această veșnicie cu pragul ei de două ore, peste care nu credeam că vom ajunge să trecem ?...

Devan dă semne de neliniște și stă aplecat cu ochii peste spectrograf. Clipește des și colțul buzelor îi tremură într-un spasm mărunt.

Cei trei încep să arunce pămîntul din groapa yoginului. Din nou momente de tensiune...

— Revenirea — zice doctorul Singh... Revenirea este iarăși o serioasă problemă !...

Țărîna din groapă se adună într-un mușuroi roșcat... Două ore de ieșire din privirile noastre !...

— Acum, la contactul cu aerul — continuă doctorul — acum trebuie trezit *kunḍalinī* — automatismul măduvei spinării (ca să folosim o expresie nu tocmai proprie)...

Aparatele stau cu indicatoarele în puncte de maximă solicitare. O inspirație diafragmatică profundă și pauză... Pulsul 125, puternic. *Kunḍalinī* reîntră complet în activitate. Expirație adîncă, prelungită...

Yoginul este readus în laborator și-l urmărim tot prin televiziune : este culcat în *savasana* * — postura de repaus prin relaxare totală.

Doctorul Singh se apropie, își scoate ochelarii aburiți și-i pune în buzunar, la pieptul bluzei :

— În acest moment, putem declara experimentul încheiat *cu succes* — accentuează el. Și mai putem adăuga : ceea ce pînă nu de mult era suspectat drept practică ocultă, devine evident prin investigarea științifică.

— Explicația acestei „vieți la ralanti“ ?... **

— Ascultă : este, mai curînd, o transpunere a condițiilor de echilibru a constantelor din mediul intern la grade active de energie minimă. Este mobilizarea elementelor de constituție umană nefolosite în mod obișnuit.

Doctorul Singh așteaptă să-i confirm dacă am înțeles ceva din explicația lui.

— Prin disciplină de gîndire, nu ? întreb eu.

— Nu numai — răspunde el. Prin tot acel complex de care vorbeam, avînd ca efect transpunerea *ordinată* a schimburilor vitale : acesta este elementul capital în teoria și practica yoga. Filliozat le interpretează ca

---

* *savasana* : sava (în sanscrită = corp mort) + asana (postură).

** Pentru detalii vezi : Dr. Thérèse Brosse „Études instrumentales des techniques du yoga“, Expérimentation psycho-somatique.

modificări fiziologice intermediare printr-o doctrină pneumatică. Masson-Oursel reia teza tradițională că yoginul dă explicația vieții printr-o circulație a suflurilor. Dar acestea sînt exploatare ale unui principiu taoist* prin care mișcările respiratorii urmează tipul embrionar. Altfel spus, prin tezele lui Granet și Mircea Eliade, individul poate deveni, prin yoga, perfect etanș... autonom... impermeabil — dacă poate să stabilească o circulație interioară a principiilor vitale. Și atunci, ne aflăm în prezența unui circuit închis de tip embrionar.

— Înseamnă deci — intervine Devan — că parametrii fiziologici cu care sîntem obișnuiți sînt de o mare relativitate.

— Medicina indiană tradițională, după cum a observat Filliozat, atribuie sufletului (*prāṇa*) ceea ce medicina europeană atribuie sistemului nervos. Faptul acesta se verifică prin experiențe de tipul celei la care ați participat direct. Și mai putem spune că el este un complex electrofiziologic ce nu ne-a dezvăluit încă secretele. Aici stă relativitatea de care vorbești.

Între timp, doctorul Singh își mai aruncă privirile pe ecran spre yoginul care-și reia treptat vechile funcțiuni vitale. Shradāhanand — biologul — reîntră în camera de control și-i șoptește ceva doctorului.

— Și mai bine! răspunde acesta. Apoi ni se adresează nouă:

— Drept orice răspuns, în continuare, putem intra într-un laborator... aici, alături...

Ne-am conformat, cu toate că nu știam dacă Swami Nalananda ne mai așteaptă sau dacă nu ne aruncăm singuri în noi întrebări și probleme.

Laboratorul în care ne-am mutat seamănă cu un studio radio, unde camera de înregistrare este izolată perfect fonic și cu un perete de sticlă spre camera aparatelor.

Pe masa de consultație se află, pentru înregistrare, un alt yogin, sub un aparat de radioscopie conectat la o instalație de televiziune.

---

* Taoismul = concepție filozofică și etică dezvoltată ca doctrină religioasă din cultura veche chineză. Fondatorul ei este înțeleptul chinez antic Lao-Tzi (născut prin anul 604 î.e.n.), care a lucrat cea mai mare parte a vieții sale ca arhivar pe lângă biblioteca imperială. Concepția lui Lao-Tzi este cuprinsă în cartea *Dao-de-tzin* (*Cartea despre cale și virtute*). Principiul suprem al lumii, preluat din vechea cultură chineză, este cuprins în termenul Tao, unde își are originea întreaga concepție. Tao este, în același timp; și calea, și legea, și logosul existenței. El e un principiu care exprimă totul, în diversitate și în unitate, acceptă contrariile și le neagă în același timp: „Tao originatorul cerului și al pămîntului — poate fi conceput și ca lipsit de nume — îl privim și nu-l vedem, și numele lui este egal cu sine, neschimbabilul; îl ascultăm și nu-l auzim, și numele lui este neauzibilul; încercăm să-l judecăm și nu-l putem ține, și numele lui este subtilul. Amestecul acestor trei calități înseamnă Unul“...

Astfel, continuînd raționamentul, definește omul în corelație cosmică: „Omul își face legea după pămînt: pămîntul după cer; cerul după Tao. Și legea lui Tao e de a fi ceea ce este... sîntem ceea ce sîntem în noi înșine“...

În acest sens este și interpretarea citată de noi referitor la formulările Prof. Jean Filliozat și Masson-Oursel.

— Vom urmări împreună — zice doctorul — o oprire a inimii comandată de yoginul pe care-l avem în față și pe ecran. Demonstrația va începe imediat și, pe scintigrafii, vom înregistra o stare de electro-geneză pre-mortem.

Yoginul începe manevre de *uddiyāna*, pe care le micșorează treptat. Toracele i se contractă ritmic cu ridicări incredibile ale diafragmului.

— *Kapālabhāti*, ne pune doctorul Singh în temă : cicluri de respirație diafragmatică de trei minute cu peste 180 de respirații pe minut.

— Scopul este să trezească în etape *kuṇḍalinī* — anunță Shra-dāhanand.

— Urmează concentrare psihică pe segmentul cardiac simultană cu perioade de *kumbhaka* (internă și externă). Acum, atenție !...

Pe ecranul de televizor se observă cum inima își oprește orice bătaie. Rămân numai mărunte fibrilații pe electrocardiogramă. O secundă, două, trei... șase... zece...

Deodată, inima prinde viață și se avîntă din nou în contracții. Și yoginul își reia respirația și bătăile inimii reintră în ritmul dinaintea experienței...

Doctorul Singh ne previne :

— Din cinci în cinci minute, yoginul își va opri inima pentru zece secunde... În total vor fi șase reprize — deci treizeci de minute...

Îl urmărim din nou pe yogin... De data asta cu mai mare curiozitate și emoție, privindu-i inima liniștită, rămasă ca un fruct inert. Ce splendidă imagine poetică ne dă doctorul Singh :

— O floare de lotus închisă în repaus și care se deschide dintr-odată la viață !...

Devan controlează grafica electrocardiografului rămas în pauză pe orizontală... Apoi, peste vorbele doctorului, o nouă explozie funcțională...

Și iarăși, ca la un semnal, omul reintră în *kumbhaka*...

Dinamismul experienței medicale ne face să participăm de data asta direct în cercetare, să ne integrăm fizic în etapele de studiu. Avem sub ochii noștri un om într-un zbucium psiho-fizic și-i simțim eforturile în toată intensitatea lor. Căci, dacă aparatul îi mediază participarea printr-un filtru rațional, aici, sîntem coechipieri. Dar... cine ne conduce în intimitatea probelor ?... Față de cine sîntem noi obligați pentru că ne-a călăuzit spre înțelegere ?!...

Un bătrîn, ca o statuie din marmură patinată, îmbrăcat cu o dothie albă ca zăpada, urmărește yoginul care intră acum în *savasana*. Doctorul Singh își scoate ochelarii aburiți și-i pune în buzunarul bluzei.

— Yoginul, zice el, este ca un stîlp de înaltă tensiune într-un șes întins... El suportă și transportă un fond de mare intensitate cosmică spre locurile unde are nevoie omenirea...

Nalananda — statuia cu dothie albă ca zăpada — ascultă calm vorbele doctorului și ne urmărește pe noi — discipolii rătăciți în băile de lumină ale Himalayei.

— Sînt obligat, continuă medicul, să răspund unei întrebări banale :

— Cui îi folosesc toate acestea ?

— Cui îi folosesc ? repet eu.

— Gîndiți-vă : există în sistemele europene clasice de educație preocuparea pentru autocontrol neuro-psihic și relaxarea individului ? Care este metodologia și cine o aplică ?... Yoga este organismul social instituționalizat care, pînă nu de mult, era exprimat numai la nivel empiric. Era apanajul unor practicieni care de-a lungul istoriei au evoluat din asceza severă individuală pînă la ordinele militare cavalierești prin toate gamele organizatorice sociale. Rezultatele disciplinei de gîndire, în complexe unitare, se vădese prin aceste performanțe, chiar și în domeniul vieții vegetative, în componentele psiho-fizice.

Doctorul Singh se oprește puțin și își revede în minte răspunsul. Nalananda stă în așteptare. Devan încă mai privește îngîndurat spre yoginul intrat în repaus.

— Ce sistem de educație ating aceste performanțe ? — revine medicul. Apoi (cît timp a așteptat el un răspuns ?!) — se uită spre mine : — V-am putut oferi noutăți de cercetare ?...

Întrebarea lui îmi cerea să explic nu atît noutatea — pentru care bibliografiile nu-i pot oferi prea mult material documentar din medicina contemporană —, cît să-i comunic (pentru verificarea metodologiei) nivelul de înțelegere a fenomenelor cercetate : starea de viață total controlată și oprirea comandată a activității inimii.

— Astăzi am fost în *samadhi* ! răspund eu. Am trăit prin cei doi yogini, prin echipa medicală și prin prietenii mei indieni... Am atins prin ei stadiul tradițional cel mai înalt al cunoașterii personalității umane...

Devan schițează un surîs și-mi pare că-n el văd numitorul comun al zîmbetelor tuturor prietenilor mei...

— Poate că sînt egoist — continui eu — dar am trăit într-adevăr în *samadhi*... Ne pregătim pentru condiții de viață în noi forme cosmice — extraterestre sau subacvatice... sau intraterestre... Pentru această etapă istorică — de ieșire din universul actual — va trebui să devenim ființe complete și perfecte... Exprimată în termeni tehnici, trebuie să realizăm oameni — la scară socială — cu indici de fiabilitate maximă. Și fără îndoială că acesta va fi omul viitorului...

Echipa de medici își continuă lucrul în aceste laboratoare care mi-au întărit și mai mult impresia că Rishikeshul seamănă cu o mare uzină...

Am părăsit apoi ashramul cu Devan și Swami Nalananda, făgăduindu-i doctorului Singh că voi mai reveni în laboratoarele sale. Pînă atunci, va trebui să-mi restructurez însă principiile logice de fiziologie

umană, o re-etalonare a limitelor psihologice în raporturile dintre normal și patologic. Toate acestea vor trebui reconsiderate la nivelul științific general, pentru ca riscurile omului de angajare în diferite acțiuni să se reducă la coeficienți minimi (dacă nu total)...

Dar, cum lăsam în urmă laboratoarele, mergînd înspre *ketra* prin agitația pelerinilor — ca particule într-o mișcare anarhică — un singur om avea siguranța de sine și pășea complet degajat : acesta era Nalananda...

Ne-am despărțit de el la Gita Bhawan, urmînd a ne reîntîlni a doua zi în zori. Și, după ce ne-am salutat, el ne-a mai rugat ceva :

— Cînd veți ajunge la Templul „Bhim-Goda“, luați bine seama „Bazinului“ pentru băile rituale. Veți vedea cît de uriaș este. Gîndiți-vă apoi că Bhim-Înțeleptul l-a săpat cu unghiile și a cărat pămîntul departe, în Gange, cu pumnul !...

Ne-am urat de revedere și am înțeles, și eu și Devan, că mai avem multe zile de săpat în cugetele noastre, pînă cînd vom putea face încă un pas pentru cunoașterea marilor tradiții ale Indiei. Și, cine știe dacă nu ni se vor tocî unghiile înainte de vreme...

Taifunul

*Ganga, whose waves in Swarga flow
Is daughter of the Lord of Snow... **

Rishikeshul, cufundat total în festivitățile pelerinajelor, își duce zilele ca o insulă vie în volbura apelor. Absorbiți de atmosfera generală, devenisem beneficiari ai unor manifestări parasociale și atemporale. Atîtea noutăți ne rupseseră de lumea contemporană, că nu mai urmăream ziarele sau comunicatele radio. Pînă și Devan, omul care în Delta Cauveriuului deținea vîrfurile inițiativelor, se dovedise a fi dominat de o docilitate surprinzătoare. El sesizase această transformare și a justificat-o indirect :

— Zilele din Rishikesh m-au rupt complet de mine ! zisese el. Abia acum înțeleg forța regeneratoare a pelerinajului — forma tradițională a turismului...

Cred însă că elementul care l-a readus „în sine“ (ca să-i repet formula în replică) a fost primul ziar care ne-a căzut în mînă : The Hindu. Am

---

* Pe Gange, Swarga — fiica livezii —
Adastă pe ape nimbul zăpezii.

găsit în el relatări lungi și fotografii ale ravagiilor făcute de taifun în Delta Gangelui și la Calcutta. Cartiere întregi devastate, case dărîmate și duse de ape... Și, deși Devan împrumutase mult, mult din calmul lui Swami Nalananda (pe lângă cel pe care-l avea de mai înainte !), am înțeles că știrea îl preocupa în chip deosebit.

Devan avea acum comportamentul omului mobilizat, al ostașului intrat în alarmă. Părea că trebuie să ne deplasăm, să plecăm repede de aici, deși, oricum, noi, a doua zi, aveam programul să plecăm din Rishikesh spre New Delhi. Neliniștea prietenului meu era însă un element nou ce-mi provoca un fel de jenă în sentimentele mele de înaltă mulțumire, de împlinire a unor dorințe nemărturisite : urma să mă revăd acolo cu Radha și cu soțul ei.

Devan a reluat de cîteva ori reportajele din Calcutta de la capăt, pînă cînd, la un moment dat mi-a spus ce gânduri îl neliniștesc :

— John, taifunul ăsta și frământările generale... politice și economice... înseamnă o tensiune de loc mărunță !... E libertate, dar este și rău înțeleasă... Este dezordine, uneori chiar corupție — tu ai văzut-o cu ochii proprii !...

Am înțeles, urmărindu-i vorbele, că și-n sufletul prietenului meu bîntuie un taifun și, să spun drept, aveam să-i cuprind adevăratul sens și dimensiunile reale abia după ce ne-am despărțit, la aeroportul Palama din New Delhi.

În aceeași după-amiază (în dimineața următoare părăseam definitiv Rishikeshul), Devan s-a înapoiat în kutîr mai tîrziu. Eu îmi făceam ordine în însemnările de drum și-mi strîngeam lucrurile.

Prietenul meu era tot abătut și tăcut. A început să-și adune lucrurile în valiză. Apoi s-a oprit și s-a uitat spre mine :

— John ! Ascultă-mă... cred că tot e mai bine să-ți spun de astăzi...

Devan îmi întinde o hîrtie : o telegramă !

— Este răspunsul cerut de mine — zice el — chiar astăzi (cît timp am lipsit din kutîr) !... Citesc telegrama : „Imposibilă călătoria la New Delhi STOP Urmează scrisoare în România STOP Aceeași, Radha“.

Devan se simte stîngaci într-o explicație reținută, dar peste care vrea să treacă :

— Am vrut să-ți dau telegrama... numai mîine... la Delhi ! Am vrut... dar cred că nu e bine să-ți ascund realitatea, John.

Am înțeles ce comoară de sinceritate se ascunde în prietenul meu și cît devotament îmi arăta el pînă și în cele mai mici fapte. Am recitit încă o dată telegrama, cu voce tare :

„Imposibilă călătoria la New Delhi. Stop. Urmează scrisoare în România. Stop. Aceeași, Radha“.

Apoi, am adăugat, adresîndu-mă lui Devan :

— Mulțumesc, rămîn același, John !

Devan a cîntărit în gînd vorbele și a reluat adunarea lucrurilor pînă cînd ne-am culcat. Am adormit tîrziu, amîndoi. Dar nici atunci, nici a doua zi, n-am mai comentat nimic despre taifunul de la Calcutta. Rămăsese totul o taină pe care fiecare o ascundeam cu cea mai mare grijă...

Ultimul pas de pelerin

Între Gange și Gandhi diferența nu este numai o simplă alternanță fonematică. Gan-ge, Gan-dhi... Elementul de bază — eternitatea — rămîne același, cum tot același rămîne și elementul diferențiator. Și acesta se cheamă Mahātma (Marele Suflet) :

Pentru Gange, Mahātma este tezaurul tuturor tradițiilor Indiei...

Pentru Gandhi, Mahātma este tezaurul tuturor aspirațiilor Indiei...

Omenirea oricînd își poate revendica drept tezaur propriu, pentru eternitate, Marele Suflet.

Non-violența, pacea, forța adevărului, libertatea toate exprimate ca atribute ale omului stăpîn al propriului său destin.

Risipită în ape, Gangele a primit în undele sale cenușa lui Gandhi. Marele Suflet s-a risipit pe cuprinsul planetei și trăiește în fiecare clipire de ochi.

Aici, la New Delhi, în lespezile de marmură ale celui mai simplu mausoleu din cîte există, memoria lui Gandhi a împietrit ca meridian al conștiinței umane.

Pelerinul ajuns în India îi simte însă prezența în fiecare palmă de pămînt. Din fiecare floare, în cea mai curată petală, cea mai proaspătă și cea mai plină de farmec, stă zîmbetul lui...

Pentru Gandhi, cea mai frumoasă petală din toate florile lumii... În ea este zîmbetul lui, zîmbetul întregului popor indian...

Vin zorile

Padmasana *

Lumina zorilor se aprinde din spatele copacilor. Soarele se desprinde ca o nucă de cocos din sinul frunzelor și curge pe orizont într-un lapte incandescent. Adie o briză fierbinte și umedă. Turnul de veghe al aeroportului „Palam“ de la Delhi pare o candelă gata să se stingă într-un potir de argint. Difuzoarele își încrucișează anunțurile pe roza vînturilor. Oamenii se grupează pentru alte forme de pelerinaje decît cele în care îmi petrecusem eu zilele la Hardwar și Rishikesh. Ei se aliniau spre scările navelor care așteptau supuse pe aleile de beton.

Pe Devan, deși rămăsese în holul aeroportului, îl simțeam tot timpul alături. La chioșcul de ziare erau anunțurile zilei în litere mari, roșii, cu cerneala proaspătă și lucioasă.

Am înțeles că, în zilele mele de pelerin în Himalaya, India continuase să trăiască aceeași strînsă convulsie istorică de fiecare moment al luptei pentru viață.

I-am privit pe indienii din jur. Nimic nu-i scoate din ritmul general al construcției. I-am urmărit mai atent și zîmbetele s-au descifrat singure : nici un pic de teamă, totul este numai încredere !

India este aventura vieții în cea mai largă arie. Istoria, tehnica sau universul (ca dinamică a macro-energiei), arta, familia sau cuvîntul (ca micro-discuție a oricărei ordini) țîșnesc toate împreună și deodată, pe acest pămînt. Și fiecare împrumută ritmica momentului-cheie, într-o negație continuă.

---

* *Padmasana* (în limba sanscrită însemnînd „poziția florii de lotus“) = este una dintre cele mai importante asane, indicată pentru contemplație (ca și pentru stăpînii casei — bărbat și femeie). Ca tehnică, se poate spune că ea este dintre cele mai simple : acasă, în cameră, omul se așază ca pe un scaun, pe un strat de kushá, peste care se pune o blană de tigru sau de căprioară (în lipsă un prosop) : stînd pe preș, cele două tălpi (petalele lotusului) se trag peste coapse aproape de trunchi, cu spatele drept și cu palmele puse una peste alta sub buric.

Pentru mine (oare numai pentru mine ?), Radha mi-a adus odinioară dinaintea ochilor o structură logică nouă :

— În India totul este triumf ! Tot ce cade sub simțiri este sărbătoarea victoriei !...

La chioșcul de ziare, anunțurile proaspete în litere mari sclipesc cu cerneala încă umedă. Noutatea îmbracă și ea patima firii. Cine este cel ce aleargă la izvorul de informație ?...

Gînduri... gînduri... Toate veneau după zile — acele șiruri de zile — în care Gangele și Himalaya închideau timpul și cu el viețile noastre ca perla între fălcile sidefii ale scoicilor oceanului...

Ieri, un brahman înalt, drept ca un palmier, se plimba cu un baston subțire și supraveghea de pe răzor ogorul, scrutînd brazda pe sub o umbrelă modernă, rabatabilă. Din cînd în cînd, făcea semne către țăranul care mîna boii la plug și-l zorea să termine de arat. Cu hățurile prinse de nări, boii se boncăneau și nu luau în seamă nici amenințările brahmanului, nici îndemnurile țăranului.

Și atunci, ca și acum, mă urmărea aceeași întrebare :

— Cine e gata de orice sacrificiu ? Cine aduce această splendidă personalitate colectivă a Indiei ?

Devan rămăsese dincolo de postul de control al aeroportului. Cu Radha nu mai aveam cum să mă întîlnesc. Depărtarea de țară aducea din ce în ce mai mult cu o izolare de pedeapsă. Aveam atîtea planuri amînite !... La ele se adăuga — tot mai acută — obligația rîndurilor de față : o dulce pedeapsă de scriitor și imensa robie a triumfului vieții pe care o întîlnisem în India...

La peron așteptam plin de gînduri, o plecare pentru care o parte din mine trebuia să rămînă aici oricît m-aș fi împotrivit.

De pe pistă a decolat scurt un super-jet. Uriașul s-a rupt brusc de pămînt și s-a înfipt pe nimbul de nori arzători. Așa, răstignit pe necuprinsele zări, el pare un yogin în poziția florii de lotus, căutîndu-și meridianul istoriei, dincolo de toate înălțimile pămîntului. Și zgomotul reactoarelor sale dau zorilor o esență sonoră, peste orizontul incandescent revărsat din nuca de cocos a soarelui. În lumina lui, ascultam, ca într-o scoică de ocean, freamătul unui întreg popor din care eu nu reușisem să prind decît cîteva sunete. Am înțeles astfel că despre eforturile marelui popor indian nu se pot scrie decît poeme care, adunate laolaltă, să însu-meze noi *Mahābhārate*.

Snagov, 1 iulie 1977.

Glosar

abhai (în limba hindi) = neînfricare.

apnee = oprirea respirației.

asana (în limba sanscrită) = postură.

atman (în limba sanscrită) = suflet, spirit universal.

Aurangzeb = împărat mogul (1658—1707) descendent al lui Timur Lenk.

Avesta = numele generic al vechilor cărți sacre atribuite înțeleptului persan Zaratuștra (Zoroastru) din secolul VIII sau VII î.e.n., care a instituit casta magilor.

Avvaiar = celebră poezie tamilă din a cărei operă, realizată la începutul erei noastre, ne-a rămas un număr de 55 de stăruți cu caracter moralizator. Autoritatea ei a fost atât de mare încât s-a ridicat până la venerația de sfântă.

betel = specie de piper originar din sudul Indiei. Același nume poartă și frunzele de betel unse cu un strat de var stins, rulate cu miez de nucă de palmier pregătită special cu diferite condimente. Preparat astfel, betelul se mestecă pentru sucul lui aromat cu efect răcoritor și eubiotic.

Bharāta = numele sanscrit al Indiei.

Bharatanatyam = dans sacru de veche tradiție indiană.

Bhavisyottarapurāna = lucrare literară din seria purānelor (purāna = vechi — în limba sanscrită). Acestea sînt texte de inspirație religioasă cu o mare tradiție, fără un autor cunoscut. Ele se împart în : 18 mahapurāne (purāne principale) și 18 upapurāne (purāne secundare).

Purānele, deși își au originea încă în poemele vedice, nu coboară ca vechime mai înainte de secolul al IV-lea e.n. Bhavisyottarapurāna este una dintre upapurane, o antologie poetică ale cărei texte se recită la diferite festivaluri și solemnități, datînd din secolul al VIII-lea e.n.

Borobudur (Barabudur) = mare templu budist și centru hindus construit în zona centrală a Javei (Indonezia) prin anul 850 e.n.

ceapatti = turte din făină de cereale.

cerū (în limba tamilă) = sat de colibe.

chaitya = capelă.

- chola = dinastie tamilă fondatoare a imperiului Chola cu epoca de maximă dezvoltare în secolele IX—XI e.n.
- Cimpia Carnatică = Coasta de est din sudul peninsulei indiene, întinsă de-a lungul Golfului Bengal.
- curry = praf de curcuma amestecat cu mirodenii folosit pentru sosuri. Același nume îl poartă și sosul preparat cu acest amestec, ca și un fel de mâncare cu foarte mult sos.
- devadasis = slujitoare de templu : dansatoare și prostituată sacră.
- dikshitar (din limba sanscrită : diksha = inițiere) = inițiat.
- dothie = îmbrăcăminte tradițională formată dintr-o bucată de țesătură cu care bărbații își înfășoară coapsele și bazinul.
- Elisabeth-Beach = bulevardul din faleza portului Singapore.
- gopi (în limba sanscrită) = păstorită.
- guru (în limba sanscrită) = învățător.
- harijan (în limba sanscrită) = „om al lui Dumnezeu” — denumire dată intuișabililor de către Mahātma Gandhi în lupta pentru emanciparea lor din starea de ființă necurată (din afara castelor).
- Home Rule (în limba engleză) = autonomie, independență proclamată ca lozincă de luptă de către Gandhi încă din timpul activității sale la începutul secolului în Africa de Sud.
- jalikkattu (sau manji-virattu, în limba tamilă) = lupta cu taurii în India de Sud.
- Kapilavastu = tatăl lui Buddha.
- karman (în limba sanscrită) = consecința actelor integrate în psihicul unei persoane și forța lor de a renaște după moartea corporală.
- kaviraj (în limba bengală) = medic tradițional, nume generalizat pentru tămăduitorul de mușcături de șarpe sau de scorpion, folosind anumite plante din medicina indiană tradițională.
- kundalīnī = element în anatomia subtilă a tantrismului descris sub forma unui șarpe, zeiță și energie — toate împreună — pe care yoginul le eliberează prin hathayoga.
- Lok-Sabha = Parlamentul Indiei.
- Mahātma (în limba sanscrită) mahā + atman = Marele Suflet, numele sub care era recunoscut Mohandas Karamchand Gandhi (2 oct. 1869 — 1948).
- mango = fruct tropical foarte aromat roz-roșcat, produs de manghier — pom fructifer răspândit în Asia și America.
- mantra = formulă și melodie rituală.
- maya (în limba sanscrită) = iluzia, aparența.
- mridangam = tobă de formă cilindrică, un instrument muzical de acompaniament, în care percuția se face direct cu degetele.
- mukkuṭu (în limba tamilă) = cercei de nas.
- namasté (în limba sanscrită) = salut, generalizat în toată India, cu palmele împreunate și duse în dreptul frunții.
- nirvana (în limba sanscrită) = eliberarea finală prin ieșirea spiritului din ciclul de transmigrație — în doctrina budistă.

Pallava = dinastie tamilă care a domnit în Dekan, în nordul Tamil Nadului, de la mijlocul secolului al IV-lea până la ascensiunea dinastiei Chola.

Pandya = dinastie tamilă în teritoriul de sud-est al Indiei în ținuturile Vaigai și Tāmbraparni.

Pongal = sărbătoarea fertilității în India de sud (ianuarie-februarie).

pūja (în limba sanscrită) = formă simplă de cult (rugăciune + ritualul prezentării ofrandelor).

rathas (în limba tamilă) = pagodă.

sahib (din limba arabă) = domn.

samādhi (în limba sanscrită) = scopul suprem urmărit de yoga pentru a depăși starea de conștiință.

samsara (în limba sanscrită) = cătușele reprezentate de constrângerea transmigrației sufletelor în lanțul existențelor succesive.

sri = particulă precedind anumite nume pentru a marca respectul sau venerația față de cineva.

stupa = relicvar, altar ridicat în cinstea lui Buddha.

swami (în limba sanscrită) = înțelept, maestru, sfânt.

tamil = popor de origine dravidiană din sudul Indiei, a cărui patrie se numește Tamil Nadu.

Trici = numele prescurtat — ca și Tiruchi — al orașului Tiruchirappali din Tamil Nadu.

Thirukkural (în limba tamilă : Thiru = sfânt + kural = scriere) = carte de învățături scrisă de Valluvar — azi supranumit Thiruvalluvar — originar din Mylapre (Madras). A trăit pe la începutul erei noastre.

Tholkappiam = gramatica scrisă de Tholkappiar în limba tamilă în primele secole e.n.

Vanakkam = salut în limba tamilă cu sensul de „Pace !”.

veena = instrument muzical cu coarde, de mari dimensiuni.

Vidyahari (în limba sanscrită) = genii aeriene, zâne.

Vihara (în limba sanscrită) = mănăstire (în complexul Ajanta).

Cuprins

	<u>Pag.</u>
În loc de prefață	7
DINCOLO DE GRANIȚE	
În India, chiar afară din India...	11
Suflete, aici trezește-te-ncet !...	14
OGLINDA PĂMÎNTULUI	
Din India, dincolo de India...	17
Lumi și lumini	21
DRUMURI PENTRU RADHA	
Regăsiri	30
Frământări	37
Sub răsăritul de lună	49
PUNȚILE CONTINENTELOR	
Interludii	51
Lotusul cercetării	57
Cîntec cu gura închisă	69
CERUL, FLUVIUL, VADURILE	
Erupția brațelor pașnice	72
In urbe condita...	93
Perspective...	97
SEMANTICA ISTORIEI	
Înainte de drum	99
Aventurile lui Buddha	109
Constructorii istoriei	111

ZILE PE GANGE

La Hardwar	113
O zi din viața de discipol	116
Pași spre „nordul“ cunoașterii	118
Taifunul	134
Ultimul pas de pelerin	136

VIN ZORILE

Padmasana	137
Glosar	139

**Bun de tipar 01.08—1978 Tiraaj 35.500 ex.
Coll de tipar 9 + 40 pagini planşe**

Lucrare executată sub comanda nr. 818 la Oficiul Economic
Central „Carpați”, Întreprinderea poligrafică „Bucureștii-Noi”,
str. Hrisovului nr. 18 A, sectorul 8, București

I. DUMITRIU SNAGOV

INDIA

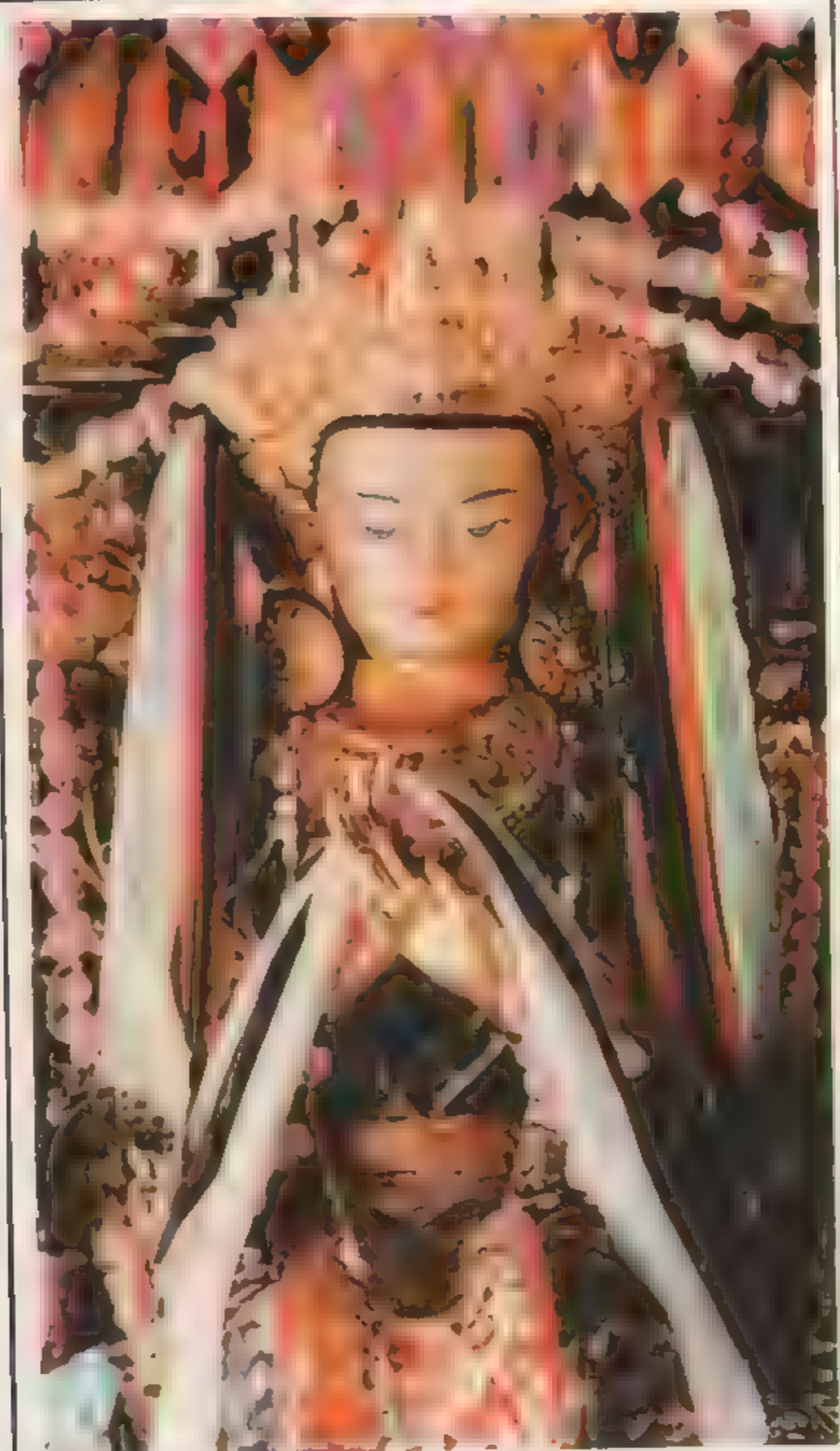
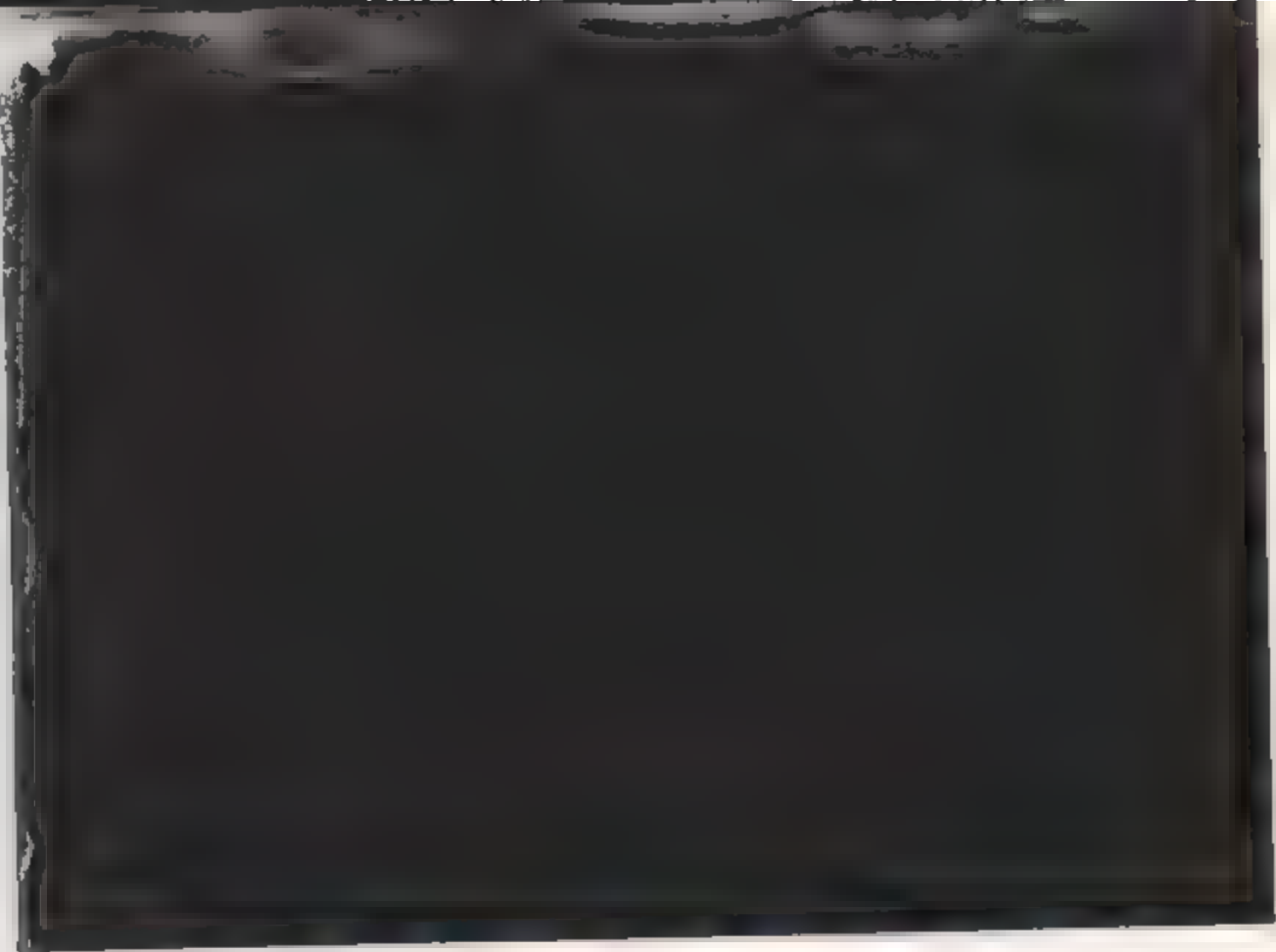
India este una — indiferent de nivelul la care se exprimă, indiferent că, întâlnind-o, poartă numele de Radha, sau Devan, sau Mahātma Gandhi. Fiecare mișcare a lor — ca personaje de carte sau ca ființe reale — este una din bătăile inimii indiei, o melodie plină de semnificație. Fiecare cuvânt se realizează în acțiune și dinamica lor psihică se transformă într-o traiectorie de simbolică cosmică.

Înapoia fiecărui gest mărunț se descoperă Marea Indie, pe singura direcție istoricește posibilă : înainte, pe un adevărat meridian al umanismului, pentru care nu există decît un singur nume : Gandhi.

India este una pentru sine ca și pentru restul lumii...

India este una, o lume în sine, precum ea este unică în lume...

INDEX

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

Lei 17

Lei 17

LOI 17

I. DUMITRIU-SNAGOV

india

india

indiv

